

A. TARİH BİLİMİ

1. TARİH NEDİR?

Tarih geçmişte yaşamış insan topluluklarının birbirleriyle ilişkilerini, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vb. faaliyetlerini yer ve zaman bildirerek bir neden-sonuç ilişkisi içinde ve kaynaklara dayanarak inceleyen bilim dalıdır.

Tarihin tanımı içinde mutlaka olması gerekenler

(Tarih tanımı ile ilgili sorularda dikkat etmemiz gereken hususlar):

1. Tarihin konusu geçmiştir.
2. Tarih tek tek insanları değil insan topluluklarının faaliyetlerini inceler.
3. Tarih bilim olmak için mutlaka YER belirtmelidir.
4. Tarih bilim olmak için mutlaka ZAMAN belirtmelidir.
5. Tarih bilim olabilmek için mutlaka kaynaklara dayanarak inceleme yapması gerekir.

2. TARİHİN KONUSU NEDİR? (TARİHİ OLAY (VAKA) / OLGU (VAKIA)

İnsan faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonucu içerir. İnsan faaliyetleri önce düşünce olarak ortaya çıkar, daha sonra uygulama alanına konulması ile olgu ve olaylar şekline dönüşür.

TARİHİ OLAY (VAKA): İnsanları ilgilendiren her türlü gelişmedir.

Olay;

- Ø Kendine özgüdür.
- Ø Biriciktir.
- Ø Tekrarlanamaz.
- Ø Somut bilgiler içerir.
- Ø Yer ve zaman bildirir.
- Ø Başlangıcı ve bitişi bellidir.

ÖRNEĞİN: İstanbul'un fethi, Malazgirt Savaşı, Fransız İhtilali vb.

TARİHİ OLGU (VAKIA) : Zaman içerisinde birikimler sonucu meydana gelen yeni durumlardır.

Olgular;

- Ø Geneldir.
- Ø Çok sayıda örneği vardır.
- Ø Tekrar edebilir.
- Ø Soyuttur.
- Ø Belirli bir yer ve zaman söz konusu değildir.
- Ø Uzun sürede meydana gelir. Süreklilik gösterir.

ÖRNEĞİN: Anadolu'nun Türkleşmesi, Fransız ihtilali ile yayılan milliyetçilik fikri, Hıristiyanlığın yayılması vb.

3. TARİH İLE DİĞER BİLİMLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

- Tarihçi araştırmasını yaparken fen bilimlerinde olduğu gibi DENEY metodundan yararlanamaz. Çünkü tarihin konusu geçmiştir ve asla bir daha aynı şekilde tekrar etmez.
- Bazı sosyal bilimlerin de uyguladığı GÖZLEM metodundan da yararlanamaz. Çünkü gözlem metodu şimdiki zamana ait bir eylemdir. Hâlbuki tarihin konusu geçmiştir.
- Fen bilimlerinde bilgi kesin ve değişmez niteliktedir. Evrensel geçerliliği olan yasaları vardır. Ancak tarih bazı genellemeler yapabilse de (her savaşın ekonomik bir nedeni vardır. Vb.) bunlar hiçbir zaman evrensel yasalara dönüşmez.
- Tarihin incelediği konunun niteliği ve niceliği de diğer bilimlerden farklıdır. Örneğin matematik yeri ve zamanı olmayan soyut kavramları konu edinir. Ancak tarih yeri ve zamanı belli olan, yaşanmış olaylarla ilgilenir.
- Bir diğer fark ise tarihin inceleme alanının genişliğidir. İnsanların yaptığı ve onlara etki eden her şey tarihin konusu olabilir.

4. TARİHE YARDIMCI BİLİMLER

Tüm bilim dalları çalışmalar yaparken başka bilimlerin uzmanlığına ihtiyaç duyar. Tarihin inceleme alanı son derece geniştir. bu genişlik hem zamandan, hem mekandan, hem de konudan kaynaklanmaktadır. Bu genişlik, diğer bilimlerden daha fazla yararlanmasını mecburi kılmaktadır. Tarihin araştırmalarında en çok yardım aldığı bilimler aşağıda yer almaktadır.

1) COĞRAFYA: Tarih, olayın geçtiği YER'in fiziki ve beşeri özelliklerini coğrafyadan öğrenir. Hiçbir tarihi olay coğrafi şartların dışında gelişmemiştir. Bu yüzden tarihe en yakın bilimdir.

DİKKAT: Tarih araştırmalarında tarihe en çok yardımcı olan bilimdir.

2) ARKEOLOJİ(Kazı Bilimi): Toprağın ve suyun altında kalmış olan tarihi eserleri ortaya çıkarır.

DİKKAT: Tarih Öncesi Dönemlerde tarihe en çok yardımcı olan bilimdir.

3) KRONOLOJİ(Takvim Bilimi): Tarihi olayların ZAMANlarını belirleyerek, meydana geliş sıralarını düzenler.

NOT: Ayrıca Tarih araştırmalarında Neden-Sonuç ilişkisi kurulmasını kolaylaştırır.

4) PALEOGRAFYA: Eski yazıların okunmasını sağlayan bilim dalıdır.

DİKKAT: Paleografya Tarih Öncesi dönemlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olamaz. Çünkü Tarih yazı ile başlar. Yani Tarih öncesinde yazı yoktur.

5) EPİGRAFYA(Kitabeler Bilimi): Taş, mermer gibi sert cisimler üzerine yazılan yazıları inceler.

DİKKAT: Epigrafya Tarih Öncesi dönemlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olamaz. Çünkü Tarih yazı ile başlar. Yani Tarih öncesinde yazı yoktur.

<https://tarihdersi.net/>

6) SOSYOLOJİ (Toplum Bilimi): İnsan sosyal bir varlıktır. tarihi olayların gerçekleşmesi bir sosyal ortamın içinde olmuş ve mutlaka buna etki etmiştir. Tarih insanın, neyi, neden yaptığını anlamaya çalışırken sosyolojiden yararlanır.

7) ANTROPOLOJİ: Fiziki Antropoloji Toplumların ırk yapılarını inceler., Kültürel Antropoloji ise toplumların kültürlerini inceler.

DİKKAT: Tarih Öncesi dönemlerin araştırılmasında arkeolojiden sonra tarihe en çok yardımcı olan bilimdir.

8) FİLOLOJİ:(Dil Bilimi): Dilleri ve diller arasındaki bağları inceler.

9) ETNOGRAFYA: Örf, adet, gelenek ve görenekleri inceler.

10) DİPLOMATİK: Günümüze kadar gelmiş olan resmi belgeleri, fermanları vb. inceler.

DİKKAT 1: Diplomatik Tarih Öncesi dönemlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olamaz. Çünkü Tarih yazı ile başlar. Yani Tarih öncesinde yazı yoktur.

DİKKAT 2: Günümüze yakın devirlerin aydınlatılmasında tarihe en çok yardım eden bilim

11) SİCİLİOGRAFİ (Mühür bilimi): Resmi belgelerdeki mühürleri inceler.

DİKKAT: Siciliografi Tarih Öncesi dönemlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olamaz. Çünkü Tarih yazı ile başlar. Yani Tarih öncesinde yazı yoktur.

12) NÜMİZMATİK (Meskukat) (Paralar bilimi): Eski Paraları inceler.

DİKKAT: Nümizmatik Tarih Öncesi dönemlerin aydınlatılmasında tarihe yardımcı olamaz. Çünkü Tarih yazı ile başlar. Ve her paranın üzerinde mutlaka yazı vardır.

13) HERALDİK: arma ve özel işaretleri inceler.

14) ONOSMATİK (Yer adları bilimi) : Yer adlarının anlamlarını ve geçmişlerini inceler.

15) KİMYA: KARBON 14 YÖNTEMİ ile bulunan bir eserin yaşının hesaplanması için kullanılır.

B. NEDEN TARİH ÖĞRENİRİZ?

Tarih okuyana kendi gözünün görme derecesine göre yol gösteren bir kılavuzdur.
J. J Rousseau

1. Her şeyden önce tarih, insanın kendisini tanımasına yardımcı olur. Tarihini bilmeyen, kendisini tanımayan bir insan hafızasını kaybetmiş demektir.
2. İnsan ait olduğu toplumu, dünyayı, ülkesini bilmek için de geçmişi bilmek zorundadır.
3. Tarih içerdiği bilgilerle insanın kültür seviyesini yükseltir.
4. İnsanın algılama, anlama, araştırma, yorumlama, muhakeme yapma gibi zihinsel becerilerini geliştirir.
5. İnsanda ahlak şuurunun ve manevi değerlerin güçlenmesine katkıda bulunur.

6. Tarih, toplumların ortak hafızasıdır. Millet fertlerindeki vatan ve millet sevgisini pekiştirerek milli kimliğin güçlenmesine yardımcı olur.
7. Günümüz dünyasını sağlıklı bir şekilde anlayabilme ve gelecekle ilgili akılcı ve gerçekçi planlamalar yapabilme konusunda insana yardımcı olur.
8. Tarih insanlığın da ortak belleğidir. Geçmişten günümüze insanlık pek çok alanda bilgiler ortaya koymuştur. Tarih sayesinde öğrendiği bu bilgilerden yararlanarak her alanda yeni bilgiler ve buluşlar ortaya çıkarır.

**Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar, ibret alınsaydı
hiç tekerrür eder miydi?**

Mehmet Akif Ersoy

C. TARİHE NEREDEN BAKMALI?

(TARİH ARAŞTIRMALARINDA BİR TARİHÇİNİN DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR)

- Tarihi her şeyden önce OBJEKTİF - NESNEL (Olaylara kendi kişisel görüşünü katmamak) olmak zorundadır.
- Bir tarihi olayın tüm yönleriyle ve sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için olayın üzerinden belirli bir zaman geçmesi gerekir.
- Tarihi olayı bugünün değil; olayın geçtiği dönemin koşullarına göre değerlendirmek zorundadır.

DİKKAT: Bunu yapamayan bir tarihçi Tarihsel Anakronizm yaşıyor demektir.

- Tarihi araştırmasında mutlaka Belgelere dayanmak zorundadır.
- Tarihi olayın YER ve ZAMANI mutlaka bilinmelidir.
- Tarihi olaylar arasında NEDEN-SONUÇ ilişkisi kurmak zorundadır.

Ç. TARİH BİLİMİNİN YÖNTEMİ

1. TARİHİN YÖNTEMİ (5 T)

1. TARAMA (KAYNAK ARAMA):

Tarihçi araştırma yaptığı konu ile ilgili bulabildiği kadar çok kaynak toplar. (ne kadar çok kaynak var ise tarih araştırması o kadar güvenilir olur.)

2. TASNİF (SINIFLANDIRMA):

Tarihçi bulduğu kaynakları kendi çalışma sistemine göre sınıflandırır. Örneğin birinci elden kaynaklar, ikinci elden kaynaklar gibi

3. TAHLİL (ÇÖZÜMLEME):

Eldeki kaynakların içerikleri incelenir.

4. TENKİT (ELEŞTİRİ):

A. İÇ TENKİT: Araştırmada kullanılacak kaynağın verdiği bilginin doğru olup olmadığını anlamaya çalışırız.

B. DIŞ TENKİT: Kullanacağımız kaynağın gerçekliğini yani gerçekten bilgi verdiği dönemden kalıp kalmadığını anlamaya çalışırız.

5. TERKİP (SENTEZ):

Araştırmanın son aşamasıdır. Doğruluğundan ve gerçekliğinden emin olduğumuz kaynaklar bir araya getirilir. Ve bir tarih araştırması oluşturulur.

2. KAYNAK (BELGE)

Tarihi olayla ilgili bilgi veren her türlü malzeme kaynak adını alır. Tarihi bilgilerin doğru ve güvenilir olması için kaynaklara başvurmak tarihci için bir zorunluluktur. Kaynaklar bazı değişik kıstaslara göre sınıflandırılabilir:

A. OLUŞTUĞU DÖNEME GÖRE KAYNAKLAR:

1. **Birinci elden kaynaklar:** Tarihi olayın geçtiği dönemde ortaya çıkmış her türlü bulgudur.
2. **İkinci elden kaynaklar:** Tarihi olayın geçtiği dönemde ortaya çıkmamış her türlü bulgudur.

B. MALZEMENİN TÜRÜNE GÖRE KAYNAKLAR:

1. **Yazılı kaynaklar:** Üzerinde yazı olan her şey önce yazılı kaynaklar grubuna girer. Örneğin paralar, kitabeler, mühürler
2. **Sözlü kaynaklar:** Olayı yaşamış birisi bu kaynak grubuna girer. Bunun yanında sözlü olarak ortaya çıkan anonim ürünler destan, türkü, koşuk, şağı v.b de bu gruba girer.
3. **Kalıntılar:** Yazısız her türlü kalıntıdır. Çanak, çömlek, silah v.s.
4. **Çizili, sesli ve görüntülü kaynaklar:** Mağara resimlerinden video görüntülerine kadar her türlü kaynak bu gruptadır.

3. TARİHİN TASNİFİ (SINIFLANDIRILMASI)

AMAÇ: Tarih bilimi çok geniş bir inceleme alanına sahiptir. Tarihi daha kolay inceleyebilmek, öğrenebilmek ve öğretebilmek için sınıflandırılmıştır.

1. **Zamana göre tasnif:** Ortaçağ tarihi, 15. yüzyıl tarihi vb.
2. **Mekâna göre tasnif:** Türkiye Tarihi, Avrupa tarihi vb.
3. **Konuya göre tasnif:** Sanat tarihi, Osmanlı Siyasi tarihi vb.

DİKKAT !: Tarihi olaylar Neden-sonuç ilişkisi ile birbirine bağlıdır. Bir tarihi olayın sonucu bir sonrakinin nedenidir. Bu yüzden tasnif tarihin doğasına aykırıdır. Ancak aynı zamanda bir zorunluluktur.

<https://tarihdersi.net/>

4. TARİH BİLİMİNİN ÖNEMLİ ÖZELLİKLERİ

- Tarihin konusu İnsan toplulukları ve bunların faaliyetleridir. (tek tek insanlar değil) Bu yüzden Tarih bir Sosyal (Beşeri) Bilimdir.
- Tarihin konusu geçmiştir. Bu yüzden çalışma yöntemleri arasında DENEY ve GÖZLEM asla yer almaz.
- Bir tarihi olay asla aynı şekilde tekrarlanmaz. (yani tarih tekerrürden ibaret değildir.)

NOT: Ancak benzer sebepler benzer sonuçları doğurur. Bu da bize tarihi neden öğrenmemiz gerektiğini gösterir.

- Tarihi olayın YER ve ZAMANI mutlaka bilinmelidir. Bu yönüyle masaldan, rivayetten ayrılır.
- Tarihi Bilgi kesin ve değişmez değildir. Bir Tarihi olay ile ilgili bilgimiz bulunacak yeni bir belge ile birlikte tamamen değişebilir.
- Tarih, belgelere (Kaynak) dayanmak zorundadır. Araştırılan dönemle ilgili ne kadar çok belgeye ulaşırsa o dönemle ilgili bilgilerimizin doğruluğu o oranda artar.

NOT: Bu yüzden eski çağlarla ilgili tarihi bilgimizin çoğu eksiktir. Bu eksiklik günümüze yaklaştıkça azalır.

- Tarihi olaylar arasında NEDEN-SONUÇ ilişkisi vardır. Yani bir olay kendinden önceki olayın sonucu, kendinden sonraki olayın sebebidir.

D. ZAMAN VE TAKVİM

İnsanlar tarihin en eski devirlerinden beri zamanın neresinde olduğunu bilme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaçtan dolayı zamanı yıllara, aylara, haftalara, günlere bölerek takvimler yapmışlardır. Başlıca iki tür takvim vardır:

1. Güneş yılı esaslı takvim: Dünyanın güneş çevresindeki bir turu 1 YIL kabul edilmiştir. Bu takvimde 1 yıl 365 gün 6 saat sürer.

- Dünyadaki ilk güneş yılı esaslı takvim Mısırlılar tarafından yapılmıştır.

2. Ay yılı esaslı takvim: Ay'ın dünya çevresindeki 12 turu 1 YIL kabul edilir. Bu takvimde 1 yıl 354 gündür.

- Dünyadaki ilk ay yılı esaslı takvim Sümerliler tarafından yapılmıştır.

Toplumlar yaptıkları takvimlerde kendi tarihleri için önemli olayları başlangıç kabul etmiştir.

Örneğin:

- Müslümanlar Hicret'i,
- Romalılar Roma şehrinin kuruluşunu,
- Yunanlılar ilk Olimpiyatları,
- Hıristiyanlar Hz. İsa'nın doğumunu başlangıç kabul etmişlerdir.

Bugün kullandığımız Miladi takvim;

- İlk olarak Mısırlılar tarafından yapılmıştır.
- Roma İmparatoru Jül Sezar zamanında yeniden düzenlenmiş ve takvim Julyen takvimi olarak kullanılmıştır.
- Daha sonra Papa 13. Gregorius tarafından yeniden düzenlenmiş ve Gregorien takvimi adını almıştır.

NOT: Miladi takvimin yaşadığı bu gelişim bize insanlık medeniyetinin tüm toplumların katkılarıyla oluştuğunu kanıtlar.

TÜRKLERİN KULLANDIĞI TAKVİMLER

1. ONİKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ:

- GÜNEŞ YILI ESASLIDIR.
- Türklerin kullandığı ilk takvimdir.
- Tek milli takvimimizdir.
- Orta Asya Türkleri tarafından yapılmış ve kullanılmıştır.
- Bir yıl 365 gün 5 saat olarak hesaplanmıştır.
- 12 hayvan ismi aylara değil yıllara verilmiştir.
- Aylar rakamlarla belirtilmiştir.
- 21 Mart (NEVRUZ) takvimin başlangıcıdır.
- Bugün hala Çin, Moğolistan ve Tibet'te kullanılmaktadır.

2. HİCRİ TAKVİM:

- AY YILI ESASLADIR.
- Kullandığımız tek ay yılı esaslı takvimdir.
- Takvim, İslam Devleti'nde Hz. Ömer tarafından yaptırılmıştır.
- Bir yıl 354 gündür. (arada 11 günlük fark vardır.)
- Takvimin başlangıcı hicret (622) olayıdır.
- Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu takvimi kullanmaya başlamıştır.

3. CELALİ TAKVİM:

- GÜNEŞ YILI ESASLIDIR.
- Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Melikşah döneminde Ünlü Astronom Ömer Hayyam başkanlığındaki bir heyet tarafından yapılmıştır.
- Takvim ismini Melikşah'ın ilk İsminden (CELADEDİN) almıştır.
- Bir yıl 365 gün 6 saat olarak hesaplanmıştır.
- Takvimde yılbaşı 21 Mart (Nevruz)'tır.
- Takvimi Büyük Selçuklu Devleti, Babür Devleti kullanmıştır.

<https://tarihdersi.net/>

4. RUMİ TAKVİM:

- GÜNEŞ YILI ESASLIDIR.
- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde batı ile ilişkilerin yoğunlaşması nedeniyle sadece mali işlerde kullanılmak üzere bu takvim yapılmıştır.
- Takvim 1839 yani Tanzimat döneminde kullanılmaya başlanmıştır.
- Takvimde bir yıl 365 gün 6 saat, başlangıç ise Hicret'tir.

5. MİLADİ TAKVİM:

- GÜNEŞ YILI ESASLIDIR.
- Günümüzde dünyanın çoğunun kullandığı bugün de kullanmakta olduğumuz takvimdir.
- 1 Ocak 1926 da bu takvimi kullanmaya başladık.

MİLAT VE YÜZYIL (ASIR) KAVRAMLARI VE KULLANILIŞLARI

MİLAT KAVRAMI:

Bugün dünyanın büyük kısmının kullandığı Miladi takvime başlangıç yani "0" yılı olarak kabul edilen olaydır. Bu takvimdeki son düzenlemeyi Papa 13. Gregorius yaptığı için takvim Hz. İsa'nın doğumu ile başlamaktadır. Zaten Milat kelimesi doğum anlamına gelmektedir. Tarih'te Hz. İsa'nın doğumundan önce gerçekleşen olaylar Milattan önce (MÖ), Hz İsa'nın doğumundan sonra meydana gelen olaylar ise Milattan sonra (MS) ile gösterilir. öte yandan Milattan önceki bir tarihi mutlaka MÖ ile belirtmek zorundayken Milattan sonrası için böyle bir zorunluluk yoktur.

Ayrıca Şu noktalara dikkat etmeliyiz:

- Milattan Önceki tarihler, rakamsal değerler açısından günümüzden uzaklaştıkça büyümektedir.
- Milattan sonra ise rakamlar büyüdükçe günümüze yaklaşmaktadır.
- Milattan önceki iki tarih arasındaki farkı bulmak için iki rakam birbirinden çıkarılır.
- Milattan önceki iki tarih arasındaki farkı bulmak için iki rakam birbirinden çıkarılır.
- Tarihlerin biri milattan önce, diğeri milattan sonra ise aralarındaki farkı bulmak için bu rakamı toplarız.

YÜZYIL (ASIR) KAVRAMI:

Zamanı daha kolay algılayabilmek, tarihi daha kolay araştırıp öğretebilmek (Tıpkı çağ kavramı gibi) için takvim yüzer yıllık dilimlere ayrılmıştır. yüzyıl konusunda hepimizin yaşadığı en büyük sıkıntı takvimin "0" dan başlaması ve ilk yüzyılın "0" ile "99" arasında yaşanmış olmasıdır. bu yüzden yapmamız gereken bir rakamı yüze bölüp bir eklemektir.

PRATİK YOL:

- Bir tarihin son iki rakamını yok sayıp +1 ekliyoruz.

Örneğin: 1879 tarihi $18 + 1 = 19$. Yüzyıl

751 tarihi $7+1= 8$ .Yüzyıl

2020 tarihi $20+1= 21$. Yüzyıl

- Milattan önce yüzyılı bulurken değişen hiçbir şey yoktur. Yine aynı işlemi yaparız.

Örneğin: MÖ 1879 tarihi $18+1=19$. Yüzyıl

MÖ 751 tarihi $7+1= 8$ .Yüzyıl

MÖ 2020 tarihi $20+1= 21$. Yüzyıl

- Yüzyılların yarı ve çeyreklerini ise aşağıdaki tablodaki şekilde belirleriz.

Milat (Hz. İsa'nın Doğumu)								
100				0	100			
MÖ 1. Yüzyıl				MS 1. Yüzyıl				
99 - 50 (1. yüzyılın ilk yarısı)		49 - 0 (1. yüzyılın ikinci yarısı)		0 - 49 (1. yüzyılın ilk yarısı)		50 - 99 (1. yüzyılın ikinci yarısı)		
99 - 75 1. çeyrek	74 - 50 2. çeyrek	49 - 25 3. çeyrek	24 - 0 4. çeyrek	0 - 24 1. çeyrek	25 - 49 2. çeyrek	50 - 74 3. çeyrek	74 - 99 4. çeyrek	

<https://tarihdersi.net/>

E. TARİH YAZICILIĞI

BELLİ BAŞLI TARİH YAZICILIĞI TÜRLERİ

1) Hikâyecî (Nakilci) Tarih:

- Yer ve zaman belirtilir,
- Fakat neden-sonuç üzerinde durulmaz.
- Olaylar efsanelerle dolu, masal türü bilgiler içerir.
- Hikâyecî tarih çeşidi M.Ö. 5.Yüzyılda Herodot'la başlar.

2)Kronik (Yıllık) Tarih:

- Olaylar arasında bağlantı kurulmadan her yılın olayları sırasıyla yazılır.
- Hititler' de ki Anallar bu tarih çeşidine örnektir.

3) Öğretici (Pragmatik-Akılcı-Faydacı) Tarih:

- Okuyucuya ahlaki ve milli duyguları aşılama, geçmiş olaylardan ders alınmasını sağlamak için yazılan tarih çeşididir.
- Olayların anlatımında his ve heyecan ön plandadır.
- Olaylarda kişiler kahramanlaştırılır.
- Bu tarzın ilk temsilcisi Thukidides'tir. XIX. Yüzyıla kadar bu türde tarihi eserler yazılmıştır. (Homeros; İlyada ve Odesa)

4) Sosyal Tarih:

- Olayların duygusal yanlarını almayarak toplumun her türlü faaliyetlerini inceleyen tarih çeşididir.

5) Bilimsel (Neden-nasılı/araştırmacı) Tarih:

- Olayların neden ve sonuçlarını inceleyerek, aralarında bağlantı kurmaya çalışan tarih çeşididir.
- Olaylar ince ayrıntılarına kadar incelenir.
- XIX. Yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Tarih yazıcılığının son aşamasıdır

TÜRKLERDE TARİH YAZICILIĞI

Orta Asya Türkleri;

Konar-göçer yaşadıkları için yazılı edebiyat gelişmemiştir. Dolayısıyla tarih yazıcılığı da gelişmemiştir. Bu konudaki ilk adım Orhun Abideleri olarak kabul edilebilir.

Şehnamecilik:

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte hayatlarına girmiş, İran, Hint geleneğinde yaygın olarak görülen tarih yazıcılığı şekildir. Büyük insanların hayat hikâyelerini, kahramanlıklarını anlatır. Bunu yaparken kahraman yüceltilir. Daha çok manzum şekilde yazılmıştır.

VAKANÜVİSTLİK:

Osmanlı devletinde 17.Yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan tarih yazıcılığı şeklidir. Vakanüvistler resmi saray tarihçileridir. (dolayısıyla objektif olmaları beklenemez) İlk vakanüvist Mustafa NAİMA efendidir.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren;

Ülkemizde bilimsel tarihçilik gelişmeye başlamıştır. Bilimsel tarihçilik diyince ülkemizde akla gelen ilk kişi Tarihçilerin Kutbu olarak bilinen Halil İNALCIK'TIR.

HAZIRLAYAN

SERDAR BAYRAK

TARİH ÖĞRETMENİ

<https://tarihdersi.net/>

2. ÜNİTE: İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ

A. İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ

1.YAZININ İCADINDAN ÖNCE İNSAN (TARİHİ ÇAĞLARA GİRİŞ)

DİKKAT 1: Tarih çok geniş bir zamana yayıldığı için incelemeyi, araştırmayı kolaylaştırmak; daha iyi öğrenip, öğretebilmek amacıyla çağlara ayrılmıştır.

DİKKAT 2: Tarih yazıyla başlar... Bu yüzden yazının icadından önceki devirler tarih öncesi çağlar, sonraki devirler ise tarihi devirler olarak kabul edilir.

DİKKAT 3: TARİHİ ÇAĞLARA AYIRANLAR O DÖNEMLERİ ÇOK SONRADAN İNCELEYEN TARİHÇİLERDİR.

A) Tarih öncesi devirler belirlenirken insanları alet yapmakta kullandıkları malzemenin özelliklerine ve bunları işlemekte ulaşılan teknolojiye bakılmıştır. bu kapsamda insanlar sırasıyla:

- TAŞ
- TOPRAK
- MADEN kullanılmıştır.

B) Tarihi devirler çağlara ayrılırken ise dünya toplumlarını pek çok yönden etkileyen evrensel nitelikli olaylar seçilmiştir. Kavimler göçü, Fransız ihtilali vb.

DİKKAT: Ancak bunu yapan Avrupalı Tarihçiler daha çok Avrupa eksenli bir ayrımı gözetmiştir.

TARİH ÖNCESİ DEVİRLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

- Tarih öncesi devirlerin başlama ve bitiş zamanları bölgelere göre farklılık gösterir. Yani bu devirler tüm toplumlarda aynı anda yaşanmamıştır. Örneğin, bir topluluk Cilalı taş dönemini yaşarken bir diğeri demir devrinde olabilir.
- Tarih öncesi devirler bütün toplumlar tarafından sırasıyla yaşanmamıştır.

DİKKAT: Tarih öncesine ait bir yerleşim yerinde yapılan kazılarda ile başlayan sorularda devirlerde bir atlama varsa daha ileri bir medeniyetten etkilenme söz konusudur. Bu durumda bu uygarlığını gelişiminin tarihsel gelişime uygun olmadığını söyleyebiliriz.

- Tarih öncesi devirler insanların Alet yapımında kullanmış oldukları araç-gereçlere göre ayrılmıştır.
- Tarih öncesi devirlerin en uzun süreni en eskidir. Günümüze yaklaşıldıkça insanlık gelişiminin hızlanmasına paralel olarak devirler kısılır.

- Tarih öncesi devirler çok uzun sürmesine karşılık çok az devreye ayrılmıştır ve gelişmeler çok azdır.
- Tarih öncesi Devirlerin araştırılmasında tarihe en fazla yardımcı olan bilim arkeolojidir.
- Tarih Öncesi Devirler yazının bulunmasıyla sona ermiştir.

2. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

1. TAŞ ÇAĞLARI:

- A. Eski Taş Çağı – Kaba Taş Çağı (Paleolitik)
- B. Orta Taş Çağı – Yontma Taş Çağı (Mezolitik)
- C. Yeni Taş Çağı – Cilalı Taş Çağı (Neolitik)

2. MADEN ÇAĞLARI:

- A. Bakır Çağı (Bakır-Taş / Kalkolitik)
- B. Tunç Çağı
- C. Demir Çağı

1. TAŞ ÇAĞLARI:

A) Eski Taş Çağı – Kaba Taş Çağı (Paleolitik) :

- İnsanlığın en eski ve en karanlık dönemidir.
- Tarih Öncesi Devirlerin en uzun sürenidir.
- İnsanlar, doğada hazır halde buldukları taşları alet olarak kullanmışlardır.
- Bu devirde insanlar Avcılık ve toplayıcılıkla (Tüketici yaşam) geçinmişler, ağaç kovukları ve mağaralarda göçebe olarak yaşamışlardır.
- Henüz toplumsal yaşantı başlamamıştır. Klanlar halinde yaşantı vardır.
- İnsan-doğa ilişkisinde doğa baskındır.

Dünya’da bu döneme ait ilk izlere:

- İspanya’daki Altamira mağarası,
- Fransa’daki Laskö mağarasında rastlanmıştır.

Türkiye’de ise:

- Antalya’daki Beldibi, Belbaşı, ve Karain Mağaraları
- İstanbul’daki Yarımburgaz Mağarasıdır.

NOT: İstanbul'daki Yarımburgaz Mağarası Türkiye'de insan yaşantısına dair en eski izlerin bulunduğu yerdir.

B. Orta Taş Çağı – Yontma Taş Çağı (Mezolitik) :

- İnsanlar, taşları kabaca yontarak alet yapmaya başlamışlardır.
- Bu devirde de insanlar Avcılık ve toplayıcılıkla(Tüketici yaşam) geçinmişlerdir.
- Ağaç kovukları ve mağaralarda göçebe olarak yaşamışlardır.
- İnsan-doğa ilişkisinde doğa baskındır.
- Mağara duvarlarına hayvan resimleri yapılmıştır. bu resimler dünyanın ilk sanat eserleridir.
- Mikrolit adı verilen gündelik hayatta kullanılan küçük taş aletler bu dönemin en karakteristik kalıntılarıdır.

DİKKAT: Devrin sonuna doğru Ateş kontrol altına alınmıştır. Böylece İnsanlar ısınma, aydınlanma, korunma, pişirme gibi bazı ihtiyaçlarını gidermeye başlamıştır.

Türkiye de bu dönemi aydınlatan bazı merkezler;

- Antalya-Beldibi,
- Ankara-Macunçay,
- Samsun-Tekkeköy,
- Göller yöresi-Baradiz mağaralarıdır.

C. YENİ TAŞ ÇAĞI – CİLALI TAŞ ÇAĞI (NEOLİTİK) :

- Taş devirlerinin en önemlisidir. Çünkü bu dönemde İnsanlık tarihinin en büyük gelişmelerinden biri yaşanmıştır,
- Buzul Çağının sonlarına doğru havalar ısınmaya başlamış, insanlar dünyanın sıcak yerlerine ve yaşamaya daha elverişli su kenarlarına yönelmiştir.

DİKKAT: tüm büyük uygarlıklar orta enlemlerde ve su kenarlarında ortaya çıkmıştır. Mezopotamya, Mısır, Çin v.b

- İnsanlar hayvanları evcilleştirip tarım yapmaya başlayarak ÜRETİCİ Hayata geçmişlerdir.

DİKKAT: Cilalı taş dönemindeki tüm diğer gelişmelerin sebebi insanların üretici hayata geçmeleridir.

- Bu dönemde insanlar daha ustalık gerektiren taş aletler yapmışlardır.
- Tarım ve hayvancılığın başlaması sonucu İnsanlar Yerleşik yaşama geçmişler (ilk Mimari faaliyetler başlamıştır.), ilk köy yerleşimleri başlamıştır.
- İlk köyler ile birlikte toplumsal hayat başlamıştır.
- <https://tarihdersi.net/>

- Toplumsal hayatın başlaması ise iş bölümü, meslekler, hukuk kurallarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.
- Ayrıca, ilerleyen süreçte devlet, askerlik, yöneticilik gibi pek çok gelişmenin de ön şartı olmuştur.
- Bu dönemde yapılan üretim faaliyetleri ihtiyaç fazlası ürünleri (Artı ürün) ortaya çıkarmış, bu ürünler ihtiyaç duyulan başkaları ile değiş-tokuş edilmesi sonucu ilk Ticaret faaliyetleri başlamıştır.

Böylece:

1. Toplumlar arasındaki etkileşim artmış, bilginin yayılması kolaylaşmıştır.
2. Bölgeler arasındaki hammadde aktarımını sağlamıştır.

- Bu dönemde üretici hayatın başlaması ve artı ürün ile Özel mülkiyet anlayışı, sınıf farklılaşması doğmuştur.

NOT: Toprağı ekip dikmek için gereken güç KÖLECİLİK anlayışını ortaya çıkarmıştır.

- Toprağın pişirilmesi ile ÇANAK-ÇÖMLEK yapımı başlamıştır.
- BİTKİ LİFLERİNDEN ve yünden elbiseler yapmışlardır. Yani dokumacılık başlamıştır.
- MENHİR, DOLMEN VE TÜMÜLÜS'LER DİKİLMİŞTİR. (en ilkel dinsel yapılar)

Türkiye'de bu dönemi aydınlatan başlıca merkezler:

- KONYA-ÇATALHÖYÜK,
- DİYARBAKIR-ÇAYÖNÜ,
- Gaziantep-Sakçagözü'dür.

2. MADEN ÇAĞLARI:

İnsanların Madenleri işlemeyi öğrenmeleri ile maden devirleri başlamıştır.

A. Bakır Çağı (Kalkolitik):

- İlk işlenen madenler bakır, altın ve gümüşdür.
- İşlemesi kolay olması ve tabiatta bol miktarda bulunması nedeniyle en çok bakırdan eşya yapılmıştır. Bu yüzden Bakır devre ismini vermiştir.
- Bakırdan ev eşyası ve silah, altından ve gümüşten ise süs eşyası yapılmıştır.
- Maden devrinin en uzun devridir.

Türkiye'de bu döneme ait merkezler;

- Çorum-Alacahöyük,
- Denizli-Beycesultan,
- Çanakkale- Kumtepe ve Truva,
- Samsun-İkiztepe

B. Tunç Çağı :

- İnsanlar zamanla bakır ile kalayı karıştırarak daha sert bir karışım olan TUNÇ'u elde ettiler.
- Bu dönemde ilk ŞEHİR DEVLETLERİ kurulmuştur. Daha sonra ise ilk büyük devletler kurulmuştur.

Türkiye'de bu döneme ait merkezler;

- Ankara-Ahlatlıbel,
- Kayseri-Kültepe'dir.

C. Demir Çağı :

- Demir'in bulunup işlenmesi İnsanlık tarihi için önemli bir gelişme olmuştur.
- Bu dönemde üretim artmış, ticaret ve silah yapım teknikleri gelişmiştir.
- Bu çağda küçük şehir devletlerinin yerini büyük devletler, İmparatorluklar almaya başlamıştır.
- Devrin sonunda yazının bulunmasıyla Tarih Devirlerine geçilmiştir.

3. İLK YERLEŞMELER

A) ÇAYÖNÜ:

- Çayönü, Diyarbakır-Ergani'nin yedi kilometre güneybatısındadır.
- Ergani ovası o dönemlerde ormanlarla kaplı, yaşam kaynakları açısından son derece zengin bir bölgedir.
- Çayönü'nde ilk yerleşenler avcı-toplayıcıdır.
- Zamanla tarım ve hayvancılığa dayalı köy hayatına geçilmiştir.
- Çayönü, Türkiye ve Güneydoğu Avrupa'nın ilk KÖY yerleşimidir.

B) ÇATALHÖYÜK:

- Konya iline bağlı Çumra ilçesinin 11 k.m kuzeyindeki küçükköy sınırları içerisinde bir höyüktür.
- Buzul Çağı sonlarında Konya Ovasında oluşan göl yeni yeni kurumaya başladığı için bu bölge yer yer bataklıklarla kaplıydı.
- Çatalhöyüklüer köylerini zengin kaynak sağlayan Çarşamba ırmağının kıyısına kurmuşlardı.
- Bu kaynaklardan öylesine yararlandılar ki köy gittikçe büyüdü, sayıları on binleri buldu.
- BÖYLECE DÜNYANIN İLK ŞEHİR YERLEŞMESİ ORTAYA ÇIKTI.

- Çatalhöyük'te evler birbirine bitişik şekilde inşa edilmişti. Böylece yabani hayvanlara ve düşmanlara doğal bir sur oluşuyordu. Evler bitişik olduğu için sokak yoktu. Evlere çatısından açılan bir delikten iniliyordu.

C) GÖBEKLİTEPE (tarihi yeniden yazdıran keşif):

- Şanlıurfa il merkezinin 18 km kuzeydoğusunda yer alan göbekli tepe ilk kez 1963'te İstanbul üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Halet Çambel tarafından fark edildi.
- 1995'te başlayan kazılar alman Klaus Şimit danışmanlığında sürdürüldü.
- Kazıların halen devam ettiği Göbeklitepe 2018'de UNESCO tarafından dünya mirası listesine alındı.
- Yapılan kazılarda günümüzden 12 bin yıl öncesine ait tapınaklarla karşılaşıldı.
- Göbeklitepe'den önce insanlığın en eski dinsel yapısı Malta adasında ve MÖ 5000 yılına tarihlenmişti. Göbeklitepe bu bilgiyi değiştirdiği gibi, ilk mimari yapıların insanların yerleşik yaşama geçmesinden sonra yapıldığı bilgisini de değiştirdi.

B. İLKÇAĞ MEDENİYETLERİ

1. MEZOPOTAMYA UYGARLIĞI

- Mezopotamya, iki nehir arasındaki ülke demektir. Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan verimli toprakların ismidir.
  - Mezopotamya 7 düvelin 70 bin senedir sahip olmak için savaştığı topraklardır. Bu yüzden buraya sahip olacak devletlerin güçlü orduları olmak zorundadır.
- Uygarlıkların kesişme noktasında olduğu için son derece zengin bir uygarlıktır. Ve pek çok uygarlığı etkilemiştir. (sentez bir uygarlıktır.)
  - Fırat ve Dicle nehirlerinin yukarı çığırını yukarı Mezopotamya, aşağı çığırını aşağı Mezopotamya'dır. Burada temel kıstas nehirlerin akış yönüdür.

MEZOPOTAMYA'DA YAŞAMIŞ MEDENİYETLER

A) SÜMERLER (MÖ 4000 - MÖ 2350)

- Mezopotamya medeniyetinin temellerini Sümerler atmıştır. Bu yüzden bu medeniyetlerin ilk ve en önemlisi Sümerlilerdir.
- Mezopotamya'da ilk şehir devletlerini Sümerliler kurmuştur.
- Sümer şehir devletlerine "SİTE" adı verilir. Bunların en önemlileri Ur, Uruk, Kiş, Lagaş'tır.

DİKKAT: Şehir devleti varsa siyasi birlik yok demektir.

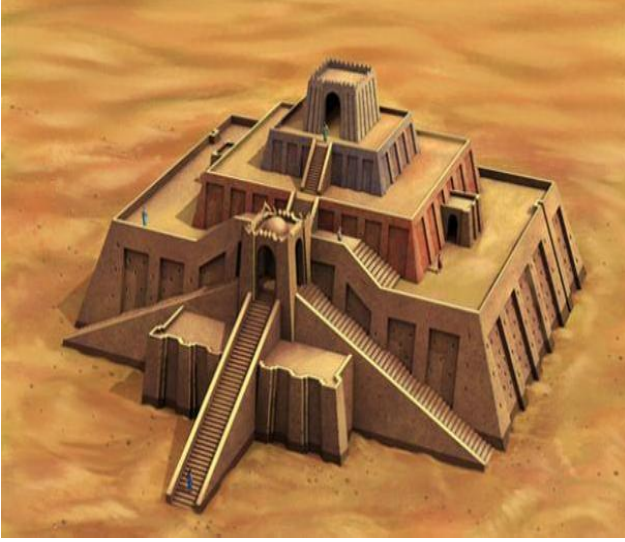
- Sümer şehir devletleri Merkezinde "Ziggurat" denilen tapınakların olduğu, bunların çevresinde evlerden ve en dışta surlardan oluşan şehirlerdir.
- Site'lerin başında "Ensi" ya da "Patesi" denilen krallar bulunur.
- Sümer kralları aynı zamanda başrahip, baş yargıç, başkomutandır.

DİKKAT: Kralın Başrahip olması devletin TEOKRATİK olduğunu gösterir.

NOT: Teokratik devlet din kuralları ile yönetilen devlettir. Yöneticiler yetkiyi tanrıdan aldığı ve tanrı adına yönettiği iddiasındadır.

NOT: İlk devletlerin tamamı meşruyetini dinden alan devletlerdir. Bu yüzden büyük çoğunluğu teokratik'tir.

- Asya kökenli bir kavimdirler. Türk olduklarına dair bazı iddialar vardır.

ZİGGURAT: Sümer hatta Mezopotamya denilince ilk akla gelmesi gereken yapılardır. Şehrin ve devletin merkezidir.

Zigguratlar:

- Tapınak
- Depo
- Kütüphane
- Okul
- Rasathane

İşlevlerine sahip çok yönlü yapılardır.

- Sümerler **YAZIYI** icat ederek tarih devirlerini başlatan uygarlıktır.

YAZI NASIL İCAT EDİLDİ?

Yazı, Ziggurlara getirilen ve buradan alınan malların rahipler tarafından kaydedilme ihtiyacından doğmuştur. Bu kayıtlar önceleri resim ve işaret (ideogram) şeklindeyken zamanla bunlar hecelere dönüşmüş ve yazı ortaya çıkmıştır. Bu yazı Kil TABLETLER üzerine çiviye benzer bir aletle kazınarak yazıldığı için **ÇİVİ YAZISI** denilmiştir.

- Mezopotamya uygarlığından günümüze mimari eser kalmamıştır. Bunun nedeni Mezopotamya yöresinde taş az olduğu için yapıların kerpiçten yapılmış olmasıdır.
- Tarihte bilinen ilk yazılı hukuk kuralları Lagaş Kralı URUGAKİNA tarafından hazırlanmıştır.
- Sümerlerde halk, tüm ilk çağ toplumları gibi sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıfların en üstünde Krallar ve rahipler bulunurken; halk hürler ve köleler olarak ayrılır.
- Sümerler tüm İlk Çağ toplumları gibi (İbraniler hariç) çok tanrılı bir dine sahiplerdir. Başlıca tanrıları ENLİL ve ENKİ'dir.

DİKKAT: Ölümünden sonra hayata inanmamışlardır.

- Sümerlerin ordusu yaya ve arabalı süvarilerden oluşmuştur. <https://tarihdersi.net/>

- Ay Yılı esaslı takvimi ilk kullananlar Sümerlerdir
- Güneş saatini ilk kez kullananlar Sümerlerdir.
- Ay ve güneş tutulmalarını hesaplamışlardır.
- İlk kez dört işlemi Sümerler kullanmıştır.
- İlk kez dairenin alanını Sümerler hesaplamışlar ve daireyi 360°'ye bölmüşlerdir.
- Çarpma ve bölme işlemlerini kolaylaştırmak için cetveller hazırlamışlardır.
- Yüzey ve hacim ölçülerini kullanmışlardır.
- Aritmetik ve geometrinin temellerini atmışlardır.

B) AKADLAR (MÖ 2350 - MÖ 2100)

- Sami ırkındandırlar.
- M.Ö.2350' de Sümerleri yıkan Sargon tarafından kurulmuştur.
- Tarihte bilinen ilk düzenli ve sürekli orduyu kurmuşlardır.
- Bu sayede tarihte bilinen ilk imparatorluğu kurmuşlardır.
- Böylece Sümer kültürünü tüm ön Asya'ya yaymışlardır.

C) ELAMLAR (MÖ 3000- MÖ 640)

- Sümer ülkesinin doğusunda yaşamışlardır.
- En önemli şehirleri SUS' dur.
- Asurlular tarafından yıkılmışlardır.

D) BABİLLİLER (AMURRULAR) (MÖ 2100- MÖ 539)

- Sami ırkının Amurrular kolu tarafından kurulmuştur.
- Devlet merkezi Babil'dir.
- I.Babil Krallığının en önemli hükümdarı Hammurabi'dir.
- I.Babil Krallığı Hititler tarafından yıkılmıştır.
- II.Babil Krallığı'nın en önemli hükümdarı Nebukadnazar'dır.
- II.Babil Krallığı Yahudi Devleti'ni yıkmıştır.

NOT: Yahudiler ilk kez babililer tarafından Babil'e sürgün edildi.

- II.Babil Krallığı Persler tarafından yıkılmıştır.

DİKKAT 1:

- Babil Kralı HAMMURABİ Sümer kanunlarından yararlanarak Mezopotamya'nın en gelişmiş ve kapsamlı Kanunlarını hazırlamıştır.
- Bu kanunlarda dikkati çeken ise son derece sert cezalar içermesi ve KISAS yöntemini benimsemesidir.
- Bu kanunlar kapsamı açısından ve içerisinde devlet yönetimi ile ilgili hükümler olduğu için dünyanın ilk anayasası olarak yorumlanmaktadır.

DİKKAT 2:

- Hammurabi ilk kez gücünü dinden değil, kurduğu güçlü ordudan alan devlet anlayışını getirmiştir.
- Böylece Mutlak monarşinin doğduğu kabul edilir.

2. MISIR UYGARLIĞI

DİKKAT: Mısır Uygarlığı kendine has özellikleriyle dikkat çeker. Yani başka uygarlıklardan fazla etkilenmemiştir. (ÖZGÜNDÜR) Bunun sebebi çevresinin doğal setlerle örtülü olmasıdır.

DİKKAT: MISIR uygarlığının oluşmasında Nil nehri çok önemlidir. Heredot'a göre; "Mısır bize NİL'in armağanıdır."

DİKKAT: Nil Nehri Afrika içlerinden doğar, Akdeniz'e dökülür. Bu nehrin yukarı çığrıları yani güney Mısır yukarı Mısır olarak kabul edilirken, aşağı çığrıları yani Kuzey Mısır aşağı Mısır olarak kabul edilir. Bakılınca bir terslik var gibi dursa da bölgeleri belirlerken kıstasımız nehirlerin akış yönüdür.

- Mısır'da ilk siyasi teşkilatlanma "NOM" adı verilen şehir devletleri şeklindedir.
- MÖ 3000' de Kral MENES Mısır'da siyasi birliği sağladı. Böylece Firavunlar devri başladı.
- Mısır FİRAVUN denilen ve her konuda sınırsız yetkiye sahip Tanrı-Kral'lar tarafından yönetilmiştir.

DİKKAT: Firavunların Tanrı-Kral olması bu devlet'in Teokratik olduğunu gösteriyor.

- Firavunlar devrinin en önemli gelişmesi, Suriye toprakları için Hititlerle yapılan Kadeş savaşı ve bu savaş sonunda imzalanan KADEŞ ANTLAŞMASI (MÖ1280)'dir.

DİKKAT: Kadeş Antlaşması tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır. Ve bu antlaşma ile Diplomasi biliminin doğduğu kabul edilir.

- MÖ 6.yy'da Pers işgaline uğrayan Mısır MÖ 4.yy'da İskender'in hâkimiyetine girdi.

- Mısır'da toplum tüm İlk Çağ toplumları gibi sınıflara ayrılmıştır. Toplumun en üstünde Firavunlar, rahipler, askerler ve katipler vardır. Daha aşağıda ise tüccarlar, zanaatkârlar, çiftçiler ve köleler vardır.
- Mısırlılar HİYEROGLİF denilen resim yazısını kullanmışlar, bunu PAPİRRÜS bitkisinin yapraklarına yazmışlardır.
- Çok Tanrılı dinlere inanan Mısırlıların tanrılarının en büyüğü güneş tanrısı Amon-Ra'dır. Tanrılarını insan gibi düşünmüşlerdir.

MISIR VE BİLİM

- Mısırlılar ölümden sonra hayata inanmışlardır. Bu yüzden ölülerini mumyalamışlardır. Bu da Mısır'da Tıp ve eczacılığın gelişmesini sağlamıştır.

YORUM: bu bize dinsel inançların bilimsel gelişmeye sebep olabileceğini gösterir.

- Mısır'ın temel geçim kaynağı tarımdır. Ve tarım Nil nehrine bağlı olarak yapılır. Nil nehri yılın belirli zamanlarında taşmaktadır. Mısırlılar nehrin ne zaman taşacağını bilmek zorundadır. Bu ihtiyaç Astronomi'nin gelişmesini sağlamıştır.

YORUM: Bu bize ihtiyaçların bilimsel gelişmeye sebep olabildiğini gösterir.

- Nil nehrinin taşmasının ardından bozulan tarla sınırlarını yeniden çizme ihtiyacı, halktan alınacak verginin hesaplanması ihtiyacı Matematik ve Geometrinin gelişmesine neden olmuştur.

YORUM: Bu bize ihtiyaçların bilimsel gelişmeye sebep olabildiğini gösterir.

MISIR'DA HUKUK

- Mezopotamya ile kıyaslanınca gelişmemiştir.
- Bunun nedeni Mısır'daki firavunların Tanrı-Kral olarak çok geniş haklara sahip olmasıdır.

MISIR ve PİRAMİTLER

- Mısır denildiğinde herkesin ilk aklına gelen PİRAMİTLER'dir. Piramitler Firavunların kendileri için yaptırdıkları ANIT MEZARLARDIR.
- Bu piramitlerin en ünlüleri GİZE piramitleridir.
- Bu piramitlere KEOPS, KEFREN, MİKERİNOS adları verilmiştir.

3. ANADOLU UYGARLIĞI

ANADOLU;

1. Göç ve ticaret yollarının üzerinde bulunması,
2. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlaması,
3. Topraklarının verimli olması,
4. İkliminin insan yaşayışına uygun olması

Gibi nedenlerle pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır.

Yine aynı nedenlerle kültürel

etkileşim hızlanmış ve Anadolu uygarlığı gelişmiştir. Denilebilir ki Anadolu uygarlığı, Mezopotamya, Mısır, İran, Orta Asya, Ege uygarlıklarının bir SENTEZİDİR.

TÜM İLK ÇAĞ UYGARLIKLARI GİBİ ANADOLU UYGARLIKLARI DA SU KENARINDA KURULMUŞTUR.

- HİTİTLER- KIZILIRMAK HAVZASINDA,
- FİRİGLER-SAKARYA IRMAĞI HAVZASINDA,
- LİDYALILAR-GEDİZ VE KÜÇÜK MENDERES HAVZASINDA,
- İYONYALILAR-EGE DENİZİNDE,
- URARTULAR-VAN GÖLÜ ÇEVRESİNDE

BU UYGARLIKLARI TEK TEK TANIYALIM

HATTİLER:

birisi Hitit güneş kursu olarak bilinen ünlü şeklin aslında hattilere ait olduğunun sonradan anlaşılmasıdır.

- MÖ2500-MÖ 1700 yılları arasında Anadolu'da büyük bir uygarlık kuran Hattiler hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır.
- Hatti kültürüne ait en önemli eserle Alacahöyük'te bulunmuştur.
- Yakın zamana kadar Hatti diye bir uygarlığın varlığından haberdar değildik. Çünkü kültür ve inanç bakımından Hititleri etkilemişler, Hititlerle kaynaşmışlardır.
- Bu kaynaşmanın en güzel örneklerinden

<https://tarihdersi.net/>

HİTİTLER (MÖ 1700-MÖ700):

- Hititler Kızılırmak yayı çevresinde kurulmuşlardır. başkentleri Hattuşaş (Boğazköy)'dir.

DİKKAT: Başkent varsa siyasi birlik var demektir.

A) Hitit Siyasi tarihi:

- Kafkaslardan Anadolu'ya gelmişlerdir.

DİKKAT: Orta Asya kökenli olmaları, dillerinin Türkçeye aynı dile ailesinden olması ve bazı kültürel benzerlikler nedeniyle bizzat ATATÜRK'ÜN desteğiyle hazırlanan TÜRK TARİH Tezi'nde Hititlerin Türk olabileceği iddia edilmiştir.

- Kızılırmak kıyısında ve Kapadokya bölgesinde yaşamışlardır.
- Kendilerinden önce Anadolu da gelişmiş bir kültür oluşturan Hattilerle kaynaşmışlardır.
- Hititler M.Ö.1700 yıllarında devlet haline gelmiştir. Devletin merkezi Hattuşaş'tır (Çorum-Boğazköy).
- Devletin kurucusu Kral Labarna'dır.
- Hitit siyasi tarihinin en önemli gelişmesi Mısırlılarla yapılan Kadeş savaşı ve Kadeş antlaşmasıdır.

NOT: Tarihteki ilk yazılı antlaşma Kadeş Antlaşması "dır (1280).

- M.Ö.VII.yüzyılda Ege göçleri sonucu Hititler yıkılmış ve şehir devletleri ortaya çıkmıştır.
- Asurlar Hitit Devleti'ni ortadan kaldırmıştır.
- Asurlardan sonra Geç Hitit Şehir Devletleri, Perslerin hakimiyetine girmiştir.

DİKKAT: Hititler söz konusu olduğunda neredeyse her konuda esnek bir durum ve insancıl bir yapı dikkati çekmektedir. Bu iki kavram Hititlerle ilgili pek çok bilgide bize çağrışım noktası olabilir. Örneğin buraya kadar ki konularla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz; Hititlerde hem siyasi birliği sağladıkları bir dönem, hem de bu birliğin bozulması ile şehir devletlerinin ortaya çıktığı bir dönem yaşanmıştır.

B) Hititlerde Devlet Yönetimi:

- Başlangıçta Hitit Krallığı FEODAL BEYLİKLERDEN oluşmuştur. Daha sonra Merkezi Krallık güçlenerek Eyaletlere merkezden valiler atanmıştır.

DİKKAT: Aynı esneklik burada da kendisini gösterir. Hitit devletinde federatif yönetimin görüldüğü bir dönem, ardından merkeziyetçi yönetimin görüldüğü bir dönem yaşanmıştır. BU YÜZDEN HİTİTLERLE İLGİLİ TEST SORULARINDA ÖNCÜLLERE BAĞLI OLARAK KARAR VERMEK ZORUNDAYIZ.

- Hititlerde Kral aynı zamanda başkomutan, başyargıç ve başrahiptir.

DİKKAT: “Başrahip” ifadesi teokratik devlet yönetimini, “başyargıç” ifadesi ise hukukun bağımsız olmadığını gösterir.

- Hititlerde Kralın yanında, ona yardımcı olan PANKUŞ MECLİSİ bulunurdu. Bu meclis Hitit ileri gelenlerinden oluşurdu.

DİKKAT: Pankuş Meclisi Hititlerin ilk zamanlara Kralı denetlemek, gerekirse görevden almak gibi geniş yetkilere sahipti. Yani KARAR ORGANI durumundaydı. Hitit İmparatorluk döneminde ise Kralın gücü artmış, Pankuş ise bir DANIŞMA MECLİSİ haline dönüşmüştür. Aynı esnek durum burada da kendini gösteriyor.

- Hitit devlet yönetiminde Kraldan sonra en yetkili kişi “TAVANANNA” denilen Kraliçedir. Tavananna dini törenlere başkanlık yapar, Kral savaşa gittiğinde ülkeyi yönetir, Pankuş meclisine başkanlık yapardı.

C) Hititlerde toplum yapısı

- Hitit toplumu da tüm İlk Çağ toplumları gibi sınıflara ayrılmıştır. Sırasıyla Kral ve ailesi, asiller, rahipler, askerler, memurlar ve köleler gelir.

DİKKAT: Hitit toplumu sınıflara bölünmesine rağmen bu, katı bir sınıfsal yapı değildir. Sınıflar arasında geçiş ve ilişki vardır. Örneğin; Köle biri ile hür biri evlenebilir. Ya da bedelini ödeyen bir köle hür biri olabilir.

DİKKAT: Aynı İNSANCILLIK burada da kendisini gösteriyor.

<https://tarhdersi.net/>

D) Hititlerde Hukuk:

- Hitit hukuku Mezopotamya hukukundan etkilenmesine rağmen onunla kıyaslanırsa çok daha insancıldır.
- Cezalar daha hafiftir. Para cezasına çevrilebilir. Ölüm cezası nadiren uygulanır.
- Bu açıdan Hitit yasaları DÜNYANIN İLK MEDENİ KANUNU kabul edilir.

DİKKAT: Aynı İNSANCILLIK burada da kendisini gösteriyor.

E) Hititlerde Din:

- Hititler bütün ilk çağ toplumları gibi çok tanrılı (politeist) dinlere inanmışlardır.
- Orta Asya'dan getirdikleri kendi tanrılarına inandıkları gibi, karşılaştıkları tüm kavimlerin tanrılarına da saygı duymuşlardır.
- Bu yüzden Hititler döneminde Anadolu'ya " BİN TANRI İLİ" denilmiştir.

DİKKAT: Aynı ESNEKLİK burada da kendisini gösteriyor.

F) Hititlerde Yazı,dil ve edebiyat:

- Hititler Asur çivi yazısını ve kendi Hiyeroglif yazılarını kullanmışlardır. Hititlerden kalan en önemli yazılı eserler " ANALLAR" dır.
- HİTİT ANALLARI, Krallar tarafından tanrıya hesap vermek amacıyla yazılan YILLIKLARDIR. Bu yıllıklarda Krallar başarıları kadar başarısızlıklarını da yazmışlardır.
- BU YÜZDEN HİTİT ANALLARI OBJEKTİF TARİH YAZICILIĞININ BAŞLANGICI KABUL EDİLİR.

G) Hititlerde Sanat:

- Hitit sanatı Mezopotamya sanatının etkisinde kalmıştır. Heykeltçilik ve kabartmacılık gelişen başlıca sanat dallarıdır.
- Hitit sanatının en güzel örnekleri: Çorum – Yazılıkaya kabartmaları, Konya – İvriz kabartmaları

İYONYALILAR

Tarihte İYONYA İzmir ile Büyük menderes nehri arasındaki bölgeye verilen addır.

Mora Yarımadası'nda (Yunanistan) yaşayan Akalar, Dorların istilasına maruz kalınca, Batı Anadolu'da İzmir ve çevresine gelerek Smryrna (İzmir), Milet, Efes, Foça gibi şehir devletleri

kurmuşlardır.

NOT: Bu yüzden İyon medeniyeti pek çok açıdan Yunan medeniyetine benzer. Ege ve Yunan medeniyetlerinin içinde kabul edilir.

DİKKAT: Şehir Devletleri varsa siyasi birlik yok demektir.

- İyon şehir devletleri önce Krallık (Monarşi), sonra OLİGARŞİ ve en sonunda DEMOKRASİ ile yönetilmiştir.

MONARŞİ: yönetimde tek bir kişinin ya da ailenin söz sahibi olduğu yönetim biçimi

OLİGARŞİ (ARİSTOKRASİ): yönetimde imtiyaz sahibi bir sınıfın (soylular, asiller vb) söz hakkının olduğu yönetim biçimi

DEMOKRASİ: Yönetimde toplumun tamamının söz sahibi olduğu, yani halkın yönetime katılabildiği yönetim biçimi

- Ege kıyı şeridinde sıkışan, Kara ticareti yapma olanakları Lidyalılar tarafından kesilen İyon şehir devletleri Baba mesleğini, DENİZ TİCARETİ ve KOLONİCİLİK yapmışlardır.

NOT: İonyalılar Fenikelilerden farklı olarak kurdukları Kolonileri bir sömürge olarak değil; VATAN olarak görmüşlerdir.

İyonya İlk Çağın en önemli Kültür ve Bilim merkezlerinden biri olmuştur. Bu gelişmişliğin sebepleri ise:

- Kolonicilik ve deniz ticareti sayesinde büyük zenginlik elde edilmesi ve ekonomik refahın yükselmesi
- Yine kolonicilik sayesinde farklı kültürlerle etkileşim kurabilmeleri
- İyonya'nın Asya ile Avrupa'nın kesişme noktasında olması böylece her iki kültürü tanıyarak kendi bünyesinde birleştirmesi (EN ÖNEMLİ NEDEN)
- Şehir devletlerinde serbest düşünce ortamının var olması

DİKKAT: İyon şehir devletlerinde yönetimler teokratik değildir. Din adamlarının yönetimdeki etkisi yoktur. Serbest düşünce ortamının gelişmesinde bunun payı büyüktür.

Gelişmiş kültür ve bilim sayesinde:

- TALEs, PİSAGOR, HİPOKRAT gibi bilim adamları yetişmiştir.
- Mimari, heykel başta olmak üzere pek çok sanat dalında gelişmişlerdir.
- Oligarşi, demokrasi gibi daha gelişmiş yönetim şekillerinin ilk örnekleri görülmüştür.
- Serbest düşünce ortamı daha da gelişmiştir.

İyon dini

- İyon dini ile Yunan dini aynıdır. Tanrılarını İnsan gibi düşünmüşler, ölümsüz olduklarına inanmışlardır.
- Başlıca tanrıları Zeus, Posiedon, Hera, Afrodit, vs.

URARTULAR

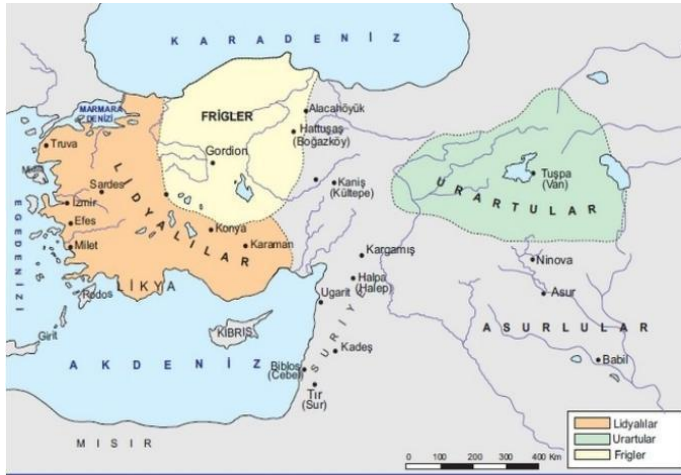

- Urartu Devleti, Doğu Anadolu'da Asya kökenli Hurriler tarafından kurulmuştur.
- Başkentleri TUŞPA (bugünkü VAN)'dır.

DİKKAT: Başkent varsa siyasi birlik vardır.

- Önce Asurlular sonra Kimmerlerle mücadele eden Urartu Devleti'ne Medler son vermiştir.
- Savaşçı bir toplum olan Urartular, maden işlemeciliği, kaya oymacılığı, kabartma resim gibi sanat dallarında ustalaşmışlardır.
- Doğu Anadolu'da ileri bir uygarlık kuran Urartular kaleler, su kanalları, su bentleri yapmışlardır.
- Urartuların başlıca geçim kaynağı HAYVANCILIK' TIR. Bu nedeni Doğu Anadolu'nun coğrafi şartlarıdır.
- Urartular ölüleri için oda biçiminde mezarlar yapmışlar; ölülerini eşyaları ile birlikte gömmüşlerdir. BU BİZE ÖLÜMDEN SONRA HAYATIN VARLIĞINA İNANDIKLARINI GÖSTERİR.

FRİGYALILAR

- Frigyalılar Sakarya ırmağı havzasında kurulmuş bir uygarlıktır.
- Başkentleri Gordion'dur.
- Frigler ilk siyasi birliklerini MÖ 750'li yıllarda kurmuştur.
- Bilinen ilk kralları GORDİOS'tur.
- Ülkenin başkenti adını bu kraldan almıştır.
- Frigler en parlak zamanlarını Kral MİDAS zamanında yaşamışlardır.

NOT: Kulakları uzun olduğu için adı hikâyelere, şarkılara konu olan ünlü EŞEK KULAKLI MİDAS

- Kimmer saldırıları ile zayıflayan Frigler önce Lidyalıların ardından da Perslerin egemenliğine girmiştir.

DİKKAT: Friglerin en çok bilinmesi gereken yönü başlıca geçim kaynaklarının TARIM ve HAYVANCILIK olmasıdır. Çünkü geçim kaynakları hukuklarından sanatlarına, Dinlerinden edebiyatlarına her alanda belirleyici olmuştur.

Şöyle ki:

- Frigler tarım ve hayvancılığı korumak, geliştirmek için özel kanun ve kurallar koymuşlardır. Örneğin öküz öldürmenin, saban kırmanın cezası ölümdür.
- Çok tanrılı dinlere inanan Friglerin en büyük tanrıları bereket tanrıçası KİBELE'dir.
- Frigler "FABL" türünün yaratıcısıdır.
- TAPATES denilen Frig kilimleri çok ünlüdür. Dolayısıyla dokumacılıkta ileri gitmişlerdir.
- Üzerlerinde hayvan figürleri olan çanak çömlekler yapmıştır.

LİDYALILAR

Kral Yolu Gezergahi Haritası

- Lidyalılar en parlak zamanlarını Kral Krezus döneminde yaşamıştır.

- Lidyalılar MÖ 1200'lerde Anadolu'ya gelmişlerdir.
- Friglerin ve Urartuların son dönemlerini yaşadığı sıralarda Lidya devleti kurulmuştur.
- Lidyalılar Gediz ve Küçük Menderes vadileri arasında kalan bölgede yaşamışlardır.
- Lidya Devleti'nin kurucusu Kral GİGES'tir.
- Devletin başkenti SARDES (SARD) şehridir.

NOT : "Karun kadar zengin" özdeşinin doğmasına sebep olan ünlü KARUN HAZİNELERİ Lidya Kralı Krezus'un mezarından çıkmıştır.

- Pers saldırılarına dayanamayan Lidya devleti MÖ 546'da yıkılmış, Anadolu Pers egemenliğine girmiştir

DİKKAT: Frigyalılar için tarım ve hayvancılık ne ise Lidyalılar için de TİCARET (KARA TİCARETİ) odur.

- Lidyalılar Ticareti geliştirebilmek için Sard'dan başlayıp Mezopotamya'ya kadar uzanan KRAL YOLUNU yapmıştır.
- Lidyalılar dünyada PARAYI ilk kez kullanan uygarlıktır.

Paranın icadı ile;

1. takas usulüne dayalı ticaret sona ermiş;
2. toplumlar arası ticaret, dolayısıyla da etkileşim hızlanmıştır.
3. Bankacılık, Tefecilik gibi yeni iş alanları da ilk kez Lidyalılarda ortaya çıkmıştır.

- Lidyalılar Anadolu'da ÜCRETLİ ASKERLİK sistemine dayanan bir ordu kurdular. Askerler vatan sevgisinden yoksun olduğu için ücretli ordu çabuk dağıldı. Bu durum Lidyalıların yıkılmasını hızlandırdı.

4. İRAN UYGARLIĞI

- Kralın yanında aynı zamanda bir danışma meclisi vardı.
- Ülke SATRAPLIK denilen eyaletlere ayrılmış ve buralara merkezden gönderilen ve SATRAP denilen valiler tarafından yönetilmiştir.

- İran'da önce Medler sonra Persler hâkim olmuştur.
- Özellikle persler çok büyük bir imparatorluk kurmuştur.
- Medler ve Persler tarafından oluşturulan bir uygarlıktır.
- Perslerde mutlakiyete dayalı merkezî bir yönetim geliştirmişlerdir.

DİKKAT: Satraplık uygulaması Pers Devleti'nde merkezî bir yönetimin olduğunu gösterir.

- Persler, düzenli işleyen ilk posta (haberleşme) teşkilatını oluşturarak, merkezî otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamışlardır.

DİKKAT: Posta teşkilatı, Pers Devleti'nde merkezî bir yönetimin olduğunu gösterir.

- Zerdüştlük denilen inanç kültürü benimsenmiştir.
- Çivi yazısını kullanmışlardır.
- Mimari alanında ilerlemişler, görkemli yapılar oluşturmuşlardır. Persler Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Yunan sanatlarını etkisinde kalarak "pers üslubunu yaratmışlardır.
- Pers İmparatorluğu'na MÖ IV. yüzyıl sonlarına doğru Makedonya kralı Büyük İskender son vermiştir.

5. HİNT UYGARLIĞI

- Hindistan'da ilk uygarlık MÖ4000 yıllarında İNDUS nehri çevresinde ortaya çıkmıştır.
- Hindistan'da siyasi birlik kurulamamıştır. Bu yüzden Hindistan "RACALIK" denilen küçük prensliklerle yönetilmiştir.
- Hindistan'da Hinduizm, Brahmanizm, Taoizm, Konfüçyüslük, Manihaizm gibi dinler vardır.

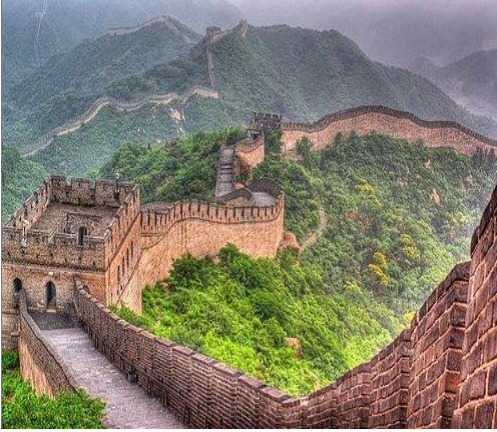
- Doğal kaynaklarıyla çok zengin olan Hindistan tarih boyunca bundan dolayı pek çok istilaya uğramıştır. Ve 20 yy'a kadar bağımsız bir devlet kuramamışlardır.

- İstilaya uğramalarının bir diğer sebebi ise KAST SİSTEMİ'dir.

KAST SİSTEMİ: Dünyadaki en katı toplumsal sınıflaşmayı içeren sistemdir. Hindistan'a sonradan gelen Ari'ler yerli halkı kolay idare edebilmek için Hinduizm'in içine bu sistemi yerleştirmişlerdir. Kast sisteminde sınıflar arasında geçiş ve ilişki yoktur. KAST SİSTEMİ yüzünden Hintliler hiçbir zaman birleşik bir toplum olamamışlar; bu da Hindistan'ı istilalara açık hale getirmiştir.

6. ÇİN UYGARLIĞI

- Çin ekonomisi Tarım ve Ticarete dayanır.

- ÇİN UYGARLIĞI DÜNYA'NIN EN ESKİ VE GELİŞMİŞ UYGARLIKLARINDAN BİRİSİDİR.
- Çin uygarlığının oluşmasında Çin kültürünün yanında Türk, Moğol ve Tibet kültürleri de etkili olmuştur.
  - Zaman zaman kesintiye uğrasa da Hanedanlıklar tarafından yönetilmiştir.
  - Çin uygarlığının temelini Konfüçyüslük öğretisi oluşturur. Ayrıca Budizm, Taoizm dinleri de yaygındır.

İPEK YOLU: Çin'de başlayıp Avrupa ya kadar süren dünyanın en büyük kara ticaret yoludur. En çok taşınan mal sadece Çin'de üretilen ipek olduğu için bu adı almıştır. İpek Yolu büyük bir zenginlik ve güç kaynağıdır. Bu yüzden Türk-Çin mücadelesinin temeli olmuştur.

DİKKAT: Kâğıt, Matbaa, Barut, Pusula Çinlilerin dünyaya en büyük armağanlarıdır. Her biri çok önemli gelişmelere neden olmuştur.

<https://tarihdersi.net/>

7. DOĞU AKDENİZ UYGARLIKLARI

Akdeniz'in doğusunda yaşamış iki uygarlık vardır. Bunlar:

A) FENİKELİLER

- Sami ırkıdan olan Fenikeliler Lübnan dağları ile Doğu Akdeniz kıyısı arasındaki bölgede yaşamışlardır.
- Şehir devletleri halinde yaşamışlardır.
- Başlıcaları SUR, SAYDA, BİBLOS'TUR.

Fenikelilerin en önemli özelliği: Deniz ticareti yapmaları ve Akdeniz kıyılarında kurdukları kolonilerdir. Fenikeliler bu ticaret ve koloniler aracılığıyla Doğu ve Batı uygarlıkları arasında bir köprü olmuştur.

DİKKAT: Fenike koloniciliğinin Yunan ve İyonlardan en önemli farkı kolonilerini sömürge olarak görmeleridir. Vatan olarak görmemişlerdir.

- En ünlü Fenike kolonisi KARTACA'dır. Tarihte Roma-Kartaca savaşları ve Kartacalı komutan HANİBAL çok ünlüdür.
- Fenikelilerin uygarlığa en büyük katkıları Harf yazısını bularak FENİKE ALFABE'SİNİ oluşturmalarıdır.
- Bu alfabe Yunanlılar ve Romalılar tarafından düzenlenerek günümüz Latin Alfabesi oluşturulmuştur.

B) İBRANİLER:

- Sami asıllı bir kavim olan İbraniler eski çağda Suriye ile Mezopotamya arasında göçebe olarak yaşamışlar, daha sonra Filistin'e yerleşmişlerdir.
- Burada MÖ1040'da bir krallık kurdular. Bu krallığın başına geçen Hz. Davut KUDÜS şehrini kurarak başkent yaptı.
- Oğlu Hz. Süleyman zamanında bu krallık güçlendi ve zenginleşti.
- Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra aralarındaki birlik bozuldu. Bir kısmı Asurluların, bir kısmı da Babililerin hâkimiyetine girdi.

- İbranilerin tarihi Sürgünlerle doludur. İlk sürgünü Babilliler yapar, daha sonra ise Romalılar tarafından sürülürler. 20 yy'a kadar Avrupa'nın çeşitli yerlerinde dağınık halde yaşayan İbraniler 1948'de İSRAİL Devleti'ni kurdular.

İbranilerin en önemli özelliği:

İlk Çağdaki medeniyetler arasında tek tanrılı bir dine inanan tek kavim olmalarıdır. YAHUDİLİK (MUSEVİLİK) dinine inanmışlardır. İbraniler bu dinin sadece kendilerine geldiğine inandıkları için yaymaya çalışmamışlardır. Yani Yahudiliği Milli bir din haline getirmişlerdir.

DİKKAT: Bu din sürgünlerle dağınık halde yaşamalarına rağmen benliklerini korumalarını sağlamıştır.

8. EGE VE YUNAN UYGARLIKLARI

Ege ve Yunan uygarlığı;

- Ege Denizi'ndeki adalar,
- Yunanistan,
- Makedonya,
- Trakya,
- Batı ve Güney Batı Anadolu'da yaşayan toplulukların meydana getirdiği bir uygarlıktır.

Ege ve Yunan uygarlığı:

- Girit uygarlığı
- Miken uygarlığı
- Yunan uygarlığı

olmak üzere 3 dönemde ele alınmaktadır.

1. GİRİT UYGARLIĞI:

- Ege uygarlıklarının ilki Girit adasında kurulmuştur.
- En önemli yerleşim yeri KNOSSOS'tur.
- Girit'in Ege ile Akdeniz arasında olması çevre kültürlerle sürekli ilişkide olmasını sağlamıştır.

2. MİKEN UYGARLIĞI:

MÖ. 2000'lerde Mora yarımadasına ulaşan Akalar burada MİKEN şehrini kurdular. Çanakkale boğazına hakim olmak için Truvalılarla savaştılar. (Efsanevi Truva savaşları)Aka egemenliğine MÖ 1200lerde Dorlar son verdi.

3. ESKİ YUNAN UYGARLIĞI:

- Akaların egemenliğine son vererek Yunanistan'ı ele geçiren Dorlar şehir devletleri kurdular.
- Önce Persler sonra kendi aralarında ki mücadeleleri (Pleponnes Savaşları), İskender'in Yunanistan'ı ele geçirmesine kadar sürdü.
- Yunanlılar "POLİS" adı verilen şehir devletleri kurmuşlardır.
- Bu şehir devletlerinin başlıcaları Atina, Isparta, Korint, Larissa, Megara
- Yunanlılar, Yunanistan da tarıma elverişli arazinin az olması nedeniyle DENİZ TİCARETİ ve KOLONİCİLİK ile uğraşmıştır.

Tıpkı İyonyalılar gibi İlk Çağın en önemli Kültür ve Bilim merkezlerinden biri olmuştur. Bu gelişmişliğin sebebi ise:

- Kolonicilik ve deniz ticareti sayesinde büyük zenginlik elde edilmesi ve ekonomik refahın yükselmesi
- Yunanistan'ın Asya ile Avrupa'nın kesişme noktasında olması böylece her iki kültürü tanıyarak kendi bünyesinde birleştirmesi
- Şehir devletlerinde serbest düşünce ortamının var olması

TÜM BUNLAR SAYESİNDE;

1. BİLİM VE KÜLTÜR MERKEZİ HALİNE GELMİŞ, Tarih (Herodot), tıp, aritmetik, geometri, astronomi, felsefe gibi alanlarda öne çıkmış, Sokrates, Platon, Aristo gibi düşünürler yetişmiştir.
2. DEMOKRASİNİN BEŞİĞİ OLMUŞ,
3. İSKENDER VE HELLENİZİM,
4. ROMA
5. HATTA MODERN AVRUPA KÜLTÜRLERİNİN (RÖNESANS) TEMELİNİ OLUŞTURMUŞTUR.

Yunan toplumu da tüm İlk Çağ toplumları gibi sınıflara ayrılmıştır.

- Siyasi haklara sahip olan yurttaşlar,
- Toprağa bağlı hiçbir hakkı olmayan köylüler,
- Köleler olarak ayrılmıştır.

NOT: Sınıflar arasındaki mücadele;

1. çeşitli kanunların yapılmasında,
2. oligarşiden demokrasiye geçilmesinde etkili olmuştur.

Sınıflar arasındaki çatışmaları engellemek için sırasıyla DRAGON, SOLON VE KLİSTENES kanunlar yapmıştır.

Bu kanunlarda;

DRAGON: Soyluların keyfi yönetimini orta sınıf lehine değiştirdi.

SOLON: Köleliği ve doğuştan soyluluğu kaldırdı.

KLİSTENES: Halk Meclisi önemli bir kurum haline geldi ve sınıf farklılığı ortadan kaldırıldı. Böylece DEMOKRASİ rejimi ortaya çıktı.

YUNAN DİNİ:

- Çok tanrılı bir dine inanmışlardır.
- Zeus, Posiedon, Hera, Afrodit, Hades, Ares v.b pek çok tanrıları vardır.
- Tanrıları insan şeklinde ve ölümsüzdür.
- Bu düşünce onları tanrılarının heykellerini yapmaya götürmüştür.
- Böylece eski yunanda heykel sanatı ve mimari gelişmiştir.

Yunanlılar OLİMPİYAT oyunlarının yaratıcısıdır.

En büyük tanrıları ZEUS'u onurlandırmak için onun yaşadığı inandıkları OLİMPOS dağı eteklerinde 4 yılda bir, bir araya gelerek yarışmalar yapmışlardır. Bu oyunlar günümüzde Olimpiyat oyunlarına temel olmuştur.

DİKKAT: Yunanlılar şehir devletleri halinde yaşadıkları için siyasi birlik yoktur. Buna rağmen kültürel olarak birleşmiş bir yunan toplumu vardır. Bu kültür birliğinde Olimpiyat oyunlarının çok büyük katkısı vardır.

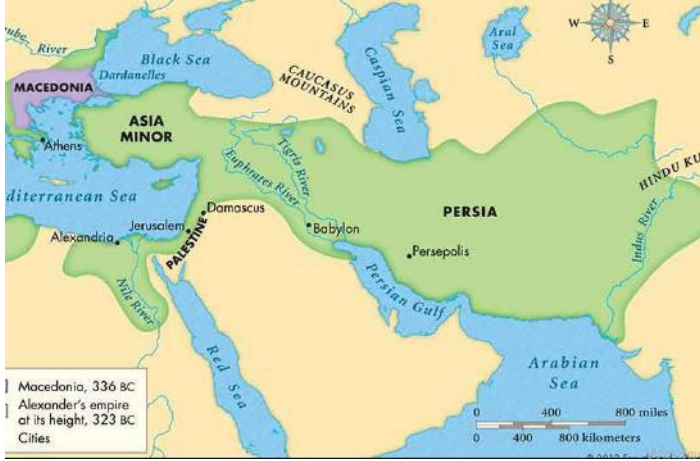
ZEUS HEYKELİ

Zeus Tapınağının içinde bulunan heykel, tapınağa ancak sığabiliyordu, hatta oturur vaziyette tasvir edilen Zeus, ayağa kalksa tapınağın tavanı yıkılacaktı gibi duruyordu." Heykel 12 m yüksekliğindeydi.

[Dünyanın yedi harikası](#) arasında sayılan heykel, Yunanlılar

tarafından, yeni kurulan İstanbul'a taşınmıştır ve orada 462 yılındaki büyük yangında yok olmuştur.

9. BÜYÜK İSKENDER VE HELENİZM

- Makedonya Kralı II.Filip Yunan şehir devletlerini birleştirerek Hellen birliğini kurdu.
- Büyük İskender babası Filip'in öldürülmesinden sonra Hellen birliğinin başına geçti.

Tahta çıktığında PERSLER Yunanistan'ı tehdit ediyordu. Bu yüzden **ASYA SEFERİ'NE** çıktı.

- Bu sefer sırasında Granikos ve İssos savaşlarında Persleri yendi.
- Suriye'yi ve Mısır'ı ele geçirdi. Ardından Mezopotamya ve Pers ülkesini işgal etti.
- Hayber geçidini aşarak Hindistan'a gitti.
- Askerlerin isteksizliği üzerine Babil'e geri döndü. Burada 33 yaşında vefat etti.
- BU KADAR KISA SÜREDE DÜNYANIN O ZAMANA KADAR GÖRDÜĞÜ EN BÜYÜK İMPARATORLUĞU KURDU.

Ayrıca Asya seferi sonucunda;

- Büyük İskender adına birçok şehir kuruldu.
- Bu şehirlerde kütüphaneler açıldı.
- Beraberinde götürdüğü birçok bilim adamı doğu uygarlığa ait eserleri inceledi ve yeni eserler yazdı.
- Tüm bunlar sonucunda batı ve doğu kültürlerinin kaynaşması ile HELENİSTİK KÜLTÜR ortaya çıktı.
- İskender imparatorluğu çabuk dağılsa da, Helenistik dönem yaklaşık 300 yıl sürdü ve roma imparatorluğunu etkiledi.

İSKENDER'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA İMPARATORLUK ÜÇ PARÇAYA AYRILDI:

Ptollemeler: Mısır'da

Antigonitler: Makedonya'da

Selevkoslar: Anadolu'dan Hindistan'a kadar olan topraklarda.

- Selevkosların da kısa sürede parçalanması ile Anadolu da Pontus, Kapadokya, Bitinya ve Bergama Krallıkları ortaya çıktı.

Bu Krallıklardan Özellikle BERGAMA KRALLIĞI kültürel açıdan çok önemlidir.

Çünkü:

- Parşömen kâğıdını icat etmişlerdir. Bu kâğıt kil tablet veya papirüsten çok daha ucuz ve kullanışlıdır.
- Helenistik dönemin en büyük kütüphanelerinden birini kurmuşlardır.
- Zamanın çok önemli bir sağlık merkezi olmuştur. (ASKLEPIOS)
- Dünyaca ünlü ZEUS SUNAĞI bu uygarlığa aittir.

ZEUS SUNAĞI

Bu gün sadece merdiven kısmı Bergama'da bulunan, devrin padişahı tarafından Almanlara "değersiz taşların müttefiklerimize verilmesinde sakınca yoktur" şeklinde bizzat devlet fermanıyla verilen, taş taş sökülüp, numaralandırılarak; kum çuvalar içinde Berlin'e tren yolu ile taşınan ve orada tekrar birleştirilen Helenistik dönemin en gözde yapılarından. Bugün BERLİN MÜZESİNDE sergilenmektedir.

10. ROMA UYGARLIĞI

- İtalya yarımadası ve Akdeniz çevresinde kurulan büyük bir uygarlığa adını veren ROMA şehri MÖ 753'te ROMULUS tarafından kurulmuştur.
- Roma'da sırasıyla Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemleri yaşanmıştır.

DİKKAT: Roma'da da tıpkı Yunanistan'da yaşanan sınıf çatışmasının benzeri PATRİCİ (Soylular) ile PLEPLER (Hiçbir siyasi hakka sahip olmayan halk) arasında yaşanmıştır. Yaşanan mücadelelerin sonunda Yunanistan'daki kanunlar örnek alınarak 12 LEVHA KANUNLARI hazırlanmıştır. Bu kanunlar Modern Avrupa Hukukunu temeli olarak kabul edilir.

- Roma İmparatorluğu KAVİMLER GÖÇÜ' nün yarattığı sarsıntıya dayanamayarak 395'te ikiye ayrıldı. Batı Roma'nın merkezi ROMA olurken, Doğu Roma (BİZANS)'nın merkezi İSTANBUL oldu. Kavimler göçünden kısa süre sonra Batı Roma İmp.'u yıkıldı.(476). Doğu Roma ise 1453'e kadar ayakta kaldı.
- Romalılar çok tanrılı bir inanca sahipti. (PAGANİZM) Yunan tanrılarını benimsemişlerdi. Roma İmp. Döneminde HİRİSTİYANLIK ortaya çıktı ve yayıldı. Başlangıçta bu dinin yayılmasını engellemeye çalışılarda MİLANO FERMANI ile 313 de serbest bıraktılar. 381'de ise resmi din olarak kabul ettiler.

ROMA döneminde Anadolu;

- Devlet'in merkezine uzak olduğu için nispeten sönük geçmiştir.
- Bu dönemden kalma eserlerin en önemlisi Antalya'daki Aspendos tiyatrosudur.

- İstanbul Sultanahmet meydanında bulunan obelisk (dikili taş) mısır medeniyetine ait olup Romalılar tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

Doğu roma (Bizans) döneminde ise Anadolu;

- Özellikle İstanbul daha önemli bir konuma gelmiştir.
- Hem Bizans hem de 18.yy'a kadar Osmanlı dönemlerinde İstanbul tartışmasız dünyanın en büyük metropolüdür.
- Bizans'tan kalan başlıca eserler: Ayasofya, Binbirdirek Sarnıcı, Yerebatan Sarnıcı

C. İNSAN VE ÇEVRE (HAYAT TARZLARI NASIL OLUŞTU?)

Tarih boyunca toplumlar, hayat tarzları, sanat anlayışları, geçim kaynakları, kültürleri gibi pek çok konuda başka toplumlardan ayrılmıştır. Bu farklılaşmanın en önemli nedeni toplumların yaşadıkları coğrafyadır.

Buzul Çağında üretim için gerekli şartlar oluşmadığı için insanlar Avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sürdürdü. Ancak bu yaşantının zorlukları vardı. Buzul Çağı'nın sonlarına doğru iklimin yumuşaması, buzların erimesi ile birlikte üretici yaşam için gereken koşullar ortaya çıktı. Üreticilik beraberinde yerleşik yaşamı, bu ise toplumsal hayatın başlamasını sağladı.

İlk yerleşimler ve büyük uygarlıklar;

- Mezopotamya,
- Mısır,
- Hindistan,
- Çin,
- Doğu Akdeniz,
- Anadolu'da ortaya çıktı.

Tüm bu bilgilerin ışığında uygarlığın doğuşu ile ilgili şöyle bir genelleme yapabiliriz:

İlk büyük uygarlıklar;

- İklimin sıcak olduğu, Ekvatora yakın alanlarda
- Su kenarlarında ortaya çıkmıştır.

<https://tarihdersi.net/>

BEREKETLİ

HİLAL: Anadolu'nun güneydoğusu, Mezopotamya, Suriye ve Doğu Akdeniz'i içine alarak bir yay çizen ilk yerleşimlerin başladığı, uygarlığın doğduğu topraklardır.

Ç. İLK ÇAĞDA GÖÇLER

İnsan toplulukları, iklim değişiklikleri, savaşlar v.b pek çok nedenle tarih boyunca göç etmek zorunda kalmıştır.

İlk çağın en büyük göç hareketleri:

1. EGE GÖÇLERİ:

MÖ 13. Yüzyıl sonralından itibaren başlamamışlardır. Doğu Avrupa'da yaşayan kavimler kıtlık nedeniyle göç ettiler. Bunlardan İlliryalılar İtalya'ya, dorlar ise Yunanistan'a girdiler.

Yunanistan'da yaşayan kavimler Dor baskısından kurtulmak için Yunanistan'dan ayrıldılar. "Deniz kavimleri" adını alarak Anadolu, Kıbrıs, Suriye ve Mısır'a doğru ilerlediler.

Ege göçleri sonucunda başta Anadolu olmak üzere Doğu Akdeniz kıyılarındaki yerleşmeler tahrip oldu. Hitit Devleti yıkıldı. Onun yerine kültür bakımından daha geri olan kavimlerin kurduğu küçük devletler ortaya çıktı.

2. İLK ÇAĞ'DA YAHUDİ SÜRGÜNLERİ:

İsrailoğulları Mısır'da yaşadıkları sırada firavunun baskısına uğradılar.

Peygamberleri Hz. Musa liderliğinde Firavundan kaçarak bugünkü Filistin topraklarına geldiler. Burada İsrail Krallığını kurdular. Bu devlet Hz. Süleyman'dan sonra İsrail ve Yahuda devletlerine ayrıldılar. İsrail devleti Asurlular tarafından yıkılarak halkı İran ve

Irak içlerine sürgün edildi. Yahuda devleti ise Babilliler tarafından yıkıldı. Bunlarda Babil'e sürgün edildi. Babil devleti yıkıldıktan sonra eski topraklarına geri döndüler. Yahudiler Roma idaresi altında rahat yaşasalar da çıkardıkları isyanlar sonucu imparatorluğun uzak köşelerine bir kez daha sürgün edildiler ve Filistin'e geri dönmeleri yasaklandı.

3. İLK HİRİSTİYANLARIN ROMA BASKISINDAN KAÇMALARI:

İlk Çağ'da dini inançları nedeniyle baskıya uğrayan bir diğer topluluk Hıristiyanlar olmuştur. Hz. İsa Kudüs'te doğmuş ve bu dini yaymaya başlamıştır. Bu din hem Romalılar hem de Yahudiler tarafından engellenmeye çalışılmış hatta Hz. İsa bu amaçla çarmıha gerilmiştir. Hz. İsa'dan sonra da bu din Havariler aracılığıyla yayılmaya devam etmiştir. Bu yüzden ilk Hıristiyanlar Kudüs'ten sürülmüştür. Bu da Hıristiyanlığın Anadolu ve Yunanistan'da yayılmasını sağlamıştır.

Hıristiyanlık ilk zamanlarda köleler ve fakirler arasında yayılmıştır. Hıristiyanların sayıları arttıkça Roma'nın baskısı da artmıştır. Bunun üzerine Hıristiyanlar kentlerden kaçarak başta Kapadokya olmak üzere Anadolu'nun kırsal kesimlerindeki mağaralara sığınmışlardır. (Derinkuyu, Kaymaklı yer altı şehirleri gibi)

3. ÜNİTE: ORTA ÇAĞDA DÜNYA

A. ORTA ÇAĞDA DEVLET VE TOPLUM

1. ORTA ÇAĞ'DA NELER OLDU?

Orta Çağ, Kavimler Göçü (375) ile başladı. (Bazı tarihçiler de Roma İmparatorluğu'nun önce ikiye ayrılması, ardından Batı Roma İmparatorluğunun yıkılması (476) olarak kabul etmektedir.) Orta Çağ yaklaşık bin yıl sürdü. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi (1453) ile sona erdi.

2. ORTA ÇAĞ'IN ÖNEMLİ SİYASİ YAPILARI

A) AVRUPA

- Tüm Avrupa kıtasına Roma imparatorluğu hâkim durumdaydı.
- Bu Devletin doğudaki sınırını Tuna nehri çiziyordu.
- Bu nehrin doğusunda ise Romalıların **barbar kavimler** olarak nitelendirdiği kavimler (Gotlar, Burgonlar, Franklar, Germenler, Alamanlar, Vandallar, Angllar, Saksonlar vb) yaşıyordu.
- Kavimler göçü ile bu kavimler, Avrupa'ya doluştu.
- Roma İmparatorluğu önce ikiye ayrıldı. Sonrasında Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı.
- Barbar kavimler, Orta Çağ'ın başlarından itibaren birbirleri ile mücadele ettiler.
- Bu Mücadele, **Feodalite'nin ortaya çıkmasına neden oldu.**

B) DOĞU ROMA (BİZANS)

- Doğu Roma imparatorluğu tüm Orta Çağ boyunca varlığını sürdürdü.
- Başkenti İstanbul olan bu devlet Balkanlar, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Girit ve Kıbrıs'a hâkim durumdaydı.

C) ORTA ASYA

- İlk Çağ'ın sonlarında Asya kıtasında Büyük Hun Devleti hüküm sürmekteydi.
- Büyük Hun Devleti parçalandıktan sonra, Hun Türklerinin bir kısmı Kavimler Göçü'nün başlamasına neden oldu.
- Bir kısmı ise bugünkü Afganistan dolaylarında Akhun (Eftalitler) devletini kurdu.
- Asya'da ise bir süre Çin hâkimiyeti yaşandı.
- Ardından, önce Avar, sonra Köktürk, sonra da Uygur devletleri kuruldu.

D) İRAN (SASANİLER)

- Orta Çağ'ın başlarında İran ve Irak bölgesinde Sasani Devleti hüküm sürmekteydi.
- Sasani Devleti, İpek Yolu egemenliği için, Doğu'da Akhunlar ile, batıda ise Bizans ile mücadele ediyordu.

3. SİYASİ YAPILARIN MEŞRUIYET KAYNAĞI

- “**Meşruiyet**” geçerli olma demektir.
- Bu kavram devletler için kullanıldığında yönetilen halkın yöneticilerini kabul etmesi demektir.
- İlk Çağ gibi Orta Çağ'da da yöneticiler meşruiyetlerini **DİNE** dayandırmışlardır.
- Devletin, tanrısal bir kurum olduğunu, kendilerinin ise tanrı tarafından seçilmiş ya da görevlendirilmiş kişiler olduklarını iddia ettiler.

- Orta Çağ'da bu duruma tek istisna, çağın başlarında Germen kavimlerinde görülmüştür. Bu kavimlerde, ekonomik farklılıklar olmadığı için eşitlikçi bir toplum yapısı vardı. Halk tarafından seçilen “halk kralları” ülkeyi yönetiyordu.

- Ancak bu kavimlerde bile halkın yerini kilise aldı. Ve yöneticiler, kilisenin kitleler üzerindeki etkisinden yararlanmaya çalıştı. Frank kralı bunu ilk fark eden barbar kralı olmuştur. Böylece Frankları Orta Çağ'ın en güçlü devletlerinden biri haline getirdi.

Örnekler çoğaltılabilir:

- Alman İmparatorları Papa'nın elinden taç giyerek KUTSAL ROMA GERMEN İMPARATORU oldular.
- Bizanslılar devletlerinin tanrının yeryüzündeki krallığı olduğunu iddia etti.
- Orta Doğu'da bizzat Hz. Muhammet tarafından kurulan İslam Devleti vardı.
- Sasanilerde Kral, Kutsal ateşin koruyucusu idi.
- Orta Asya Türklerinde halk, hakana Ülkeyi Yönetme yetkisini (KUT) Gök tanrı'nın verdiğine inanıyordu.

4. SİYASİ YAPILARIN MADDİ KAYNAKLARI

A) COĞRAFİ YAPI, HAYAT VE GEÇİM TARZI

Orta Çağ'da da Devletlerin gücünü ve nüfusun yeryüzüne dağılışını belirleyen temel etken coğrafi şartlar olmuştur.

Orta Çağ'da nüfusun yoğunlaştığı yerler;

- İklimin uygun olduğu,
- Verimli topraklara sahip,
- Liman ve ticaret yollarına yakın

Orta Çağ'ın güçlü devletleri de bu bölgelerde ortaya çıkmıştır.

B) SOY DAYANIŞMASI

Orta Çağ'da devletlerin sahip olduğu maddi güç unsurlarından biri de soy dayanışmasıdır. Tüm dünyada yönetime hakim olan hanedanlar kendi soylarından gelen insanları ayrıcalıklı bir yere koymuş, iktidarlarını kuvvetlendirirken onlardan yardım almıştır. Toplumdaki diğer insanları ise kendileri ile eşit tutmamıştır.

Örneğin;

- İslam devleti, Emeviler (Ümeyyeoğulları) ve Abbasiler halifeliği saltanata dönüştürmüştür.
- Avrupa Devletlerinde hakim olan soy birliği anlayışının üzerine zamanla din birliği de eklenmiştir. Hıristiyan olmayanlar dinsiz olarak görülmüştür.
- Sasanilerde soy birliği sadece hükümdarlık için değil eyalet yöneticiliği için de belirleyici olmuştur.

C) SİLAHLI GÜÇ

- Tıpkı İlk Çağ'daki gibi Orta Çağ'da da devletlerin kuruluşunu ve güçlerini belirleyen en önemli unsur, silahlı güçleri yani ordulardır.
- Orta Çağ'da bunun en tipik örneği MOĞOL İMARATORLUĞU olmuştur. Cengiz Han, yönetiminde birleşen Moğollar onlu sistemi uygulayarak teşkilatlanmış, Orta Çağ'ın en korkulan gücü haline gelmişlerdir.
- Silahlı güçleriyle korku salan bir diğer topluluk da VİKİNGLER olmuştur. İskandinavya'da yaşayan Vikinglerin en büyük güçleri ise yüksek manevra kabiliyetine sahip tekneleri olmuştur.
- Orta Çağ'ın güçlü devletlerinden birisi de Bizans'tır. Bizans ordusu eski Roma ordusu esas alınarak teşkilatlanmıştır. En etkili silahları ise suda bile yanabilen GREJUVA (Rum ateşi) olmuştur.

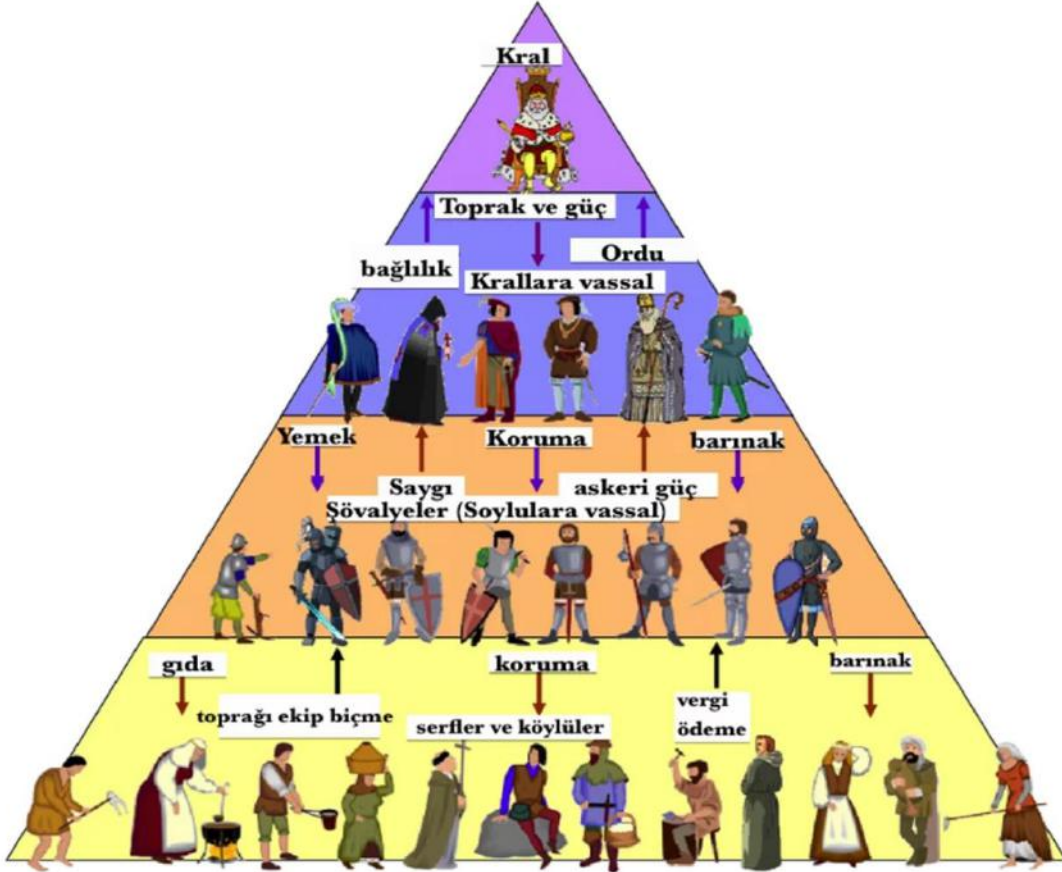
<https://tarihdersi.net/>

D) GÜÇ PAYLAŞIMI VE YÖNETİM ORGANİZASYONU

- Orta Çağ'da Avrupa da hâkim yönetim anlayışı feodalite'dir.
- Asya ve İran da ise Merkezi Mutlak Monarşiler hüküm sürmekteydi.

Mutlak Monarşi: Yönetimde tek bir kişinin ya da ailenin söz sahibi olduğu yönetim şekline denir.

★ FEODALİTE ★

NASIL ORTAYA ÇIKTI?

Orta Çağ'ın başlarında Avrupa'da barbar kavimler tarafından pek çok krallık kuruldu. Bu karalıklar zamanla Kutsal Roma Germen İmparatorluğu çatısı altında toplandılar. Bu devletin yöneticileri çevrelerindeki önemli kişilere hizmet karşılığında toprak verdi. Böylece Kont, Dük, Lord, Baron gibi unvanlara sahip bir soylular sınıfı ortaya çıktı.

Kavimler göçü'nün yarattığı kargaşa, yaşanan sürekli mücadele, devletlerin başta Kutsal Roma Germen İmparatorluğu olmak üzere ya yıkılmasına, ya da kendi topraklarını koruyamayacak kadar güçten düşmesine neden oldu. Bu ortamda soylular öne çıktılar. Kendi şövalyeleri ve köylüleri yardımıyla buldukları bölgenin güvenliğini sağladılar. Korunaklı şatolar, Kaleler inşa ettiler. Böylece daha küçük toprak sahiplerini yanlarına çektiler. Bir yandan da kraldan vergi toplama, yargılama yapma gibi siyasal yetkiler alarak güçlendiler. Böylece 9. Yüzyıldan itibaren Avrupa'nın hakim yönetim anlayışı olan FEODALİTE ortaya çıktı.

FEODAL DÜZENİN İŞLEYİŞİ NASILDI?

Feodal düzende her şeyin temeli TOPRAK' TIR. Toprak sahipleri yani soylular siyasi gücün de sahibidir. Bu düzende bir devlet ve bir kral vardır. Ancak kral sınırsız iktidara sahip değildir. Kral yalnızca güçlüler arasında en güçlüdür. Onun altında Kontlar, onların altında ise dükler vardır. (bunların genel adı SENYÖR)

Feodalitede, himaye eden senyöre SÜZEREN, himaye altına girene ise VASSAL denilirdi. Feodalite bir kişinin başka birine tabi olması esası vardı. Dolayısıyla Kral dâhil hiç kimse tam yetkili değildi. Kont nasıl Kralın adamıysa, Dükte kontun adamıydı. Bu yüzden Kral iktidarını korumak için soylularla iyi geçinmek zorundaydı.

Örneğin, İngiltere Kralı YUTSUZ JOHN Soyluların isteği ile kendi yetkilerini sınırlandıran MAGNA CARTA (Büyük Şart)'yı kabul etmek zorunda kalmıştı.

NOT: Magna Carta Dünya'da Anayasacılığın ve demokrasinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Feodal düzenin güçlü kurumlarından biri de kiliseydi. Senyörler Kilise ile iyi ilişkiler kurarak iktidarlarını kuvvetlendirmekteydi.

B. ORTA ÇAĞ'DA EKONOMİ

1. TARIM

- Avcılık ve toplayıcılıktan tarıma geçilmesi ile birlikte insanlar tükettiklerinden çok üretmeye başladı.
- Kentlere gelen bu insanlar iş bölümü gereği farklı işlerle uğraşmaya başlayınca kazançlar da farklılaştı.
- Böylece toplumsal tabakalaşma ortaya çıktı.

ARTI ÜRÜN → İŞ BÖLÜMÜ → TOPLUMSAL TABAKALAR

Artı ürünün siyasi alandaki etkisi:

- Doğu ülkelerinde toprakların tanrı adına hükümdara ait olması monarşileri daha da güçlendirdi.
- Avrupa ülkelerinde ise feodalite ve derebeylikler ortaya çıktı.

Feodalite Orta Çağ Avrupa'sının hem siyasal hayatında hem de toplumsal hayatında belirleyici oldu.

<https://tarihdersi.net/>

Feodal düzende Avrupa toplumu:

Soylular (Asiller): toprağa sahip olanların oluşturduğu bu sınıf, toplumun en üstünde yer alır. Sahip oldukları statüye ve güce göre Kont, Baron, Dük, Vikont, Şövalye gibi unvanlar alan bu sınıftakilerin genel adı Senyördür. Senyörlerin en büyüğü kraldır.

Din adamları (Rahipler): Orta Çağ Avrupa'sının ikinci büyük gücü kilisedir. Kilisenin rahipleri de bir çeşit derebeyi konumunda topraklara hükmeder.

Burjuvalar: “Burg” kelimesi şehir demektir. Burjuvalar şehirlerde oturup, ticaret ve zanaatla uğraşan orta sınıf halktır.

Köylüler: Toplumun en alt tabakasını oluştururlar. İki gruba ayrılırlar.

A. Hür Köylüler: Kendine ait toprağı ekip biçen Hür köylüler bunun karşılığında senyörüne vergi vermek zorundadır.

B. Serfler: Serflerin hiçbir hakkı yoktur. Üzerinde yaşadıkları toprağın demirbaşı sayılırlar.

HİNDİSTAN (KAST SİSTEMİ) : Toprak mülkiyeti Avrupa'da feodaliteyi ortaya çıkarırken Hindistan'da da Kast sisteminin doğuşuna ortam hazırlamıştır. Bu sistem İlk Çağ'da doğmuş ve Orta Çağ boyunca devam etmiştir. Bu sisteme göre Hint toplumu;

- Brahmanlar (Rahipler)
- Kşatriyalar (Askerler)
- Vaisyalar (Çalışan esnaf ve Çiftçiler)
- Sudralar (İşçiler, köleler)
- Paryalar (Toplum dışı görülenler)

Kast sisteminde meslekler ve sınıflar doğuştan gelir, asla değiştirilemezdi.

2. TİCARET

Orta Çağ'da ticaretin daha önceki dönemlerde yapılan ticaretten çok önemli bir farkı vardır. Bu Çağ'da ticaret uzun mesafelerde yapılmaya başlamıştır. Bu sayede Anadolu, İran, Suriye, Hindistan, Çin, Mısır birer ticaret merkezi haline geldi.

İslam Ülkelerinde ticaret, Orta Çağ'da son derece gelişmiştir. İslam devletinin hakim olduğu topraklarda büyük hacimli ticaret yapılan, kültürel etkileşimin yoğun olduğu metropoller ortaya çıkmıştır.

<https://tarihdersi.net/>

Avrupa’da Ticaret, Orta Çağ’da büyük bir gerileme içindedir. Roma İmparatorluğunun yıkılması, Avrupa’da sürekli devam eden savaşlar güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Şehirlerde nüfus azalmış, dışa kapalı köy hayatı yaygınlaşmıştır.

Türklerde Ticaret, Orta Asya Türkleri için ticaret hem kendi ürettiklerinin satılması, hem de transit ticarete aracılık şeklinde yapılmıştır. Ticaret genelde takas usulü şeklinde yapılırsa da **SATİR** adı verilen bir para da kullanmışlardır. Bu para gümüşten yapılmış ve disk şeklindedir.

TİCARET YOLLARI

A) İpek Yolu: Dünyanın en eski ve en uzun ticaret yollarından birisidir. Çin’in Şian kentinden başlayan bu yol, Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’ı geçerek Hazar denizine, oradan da Anadolu kıyılarındaki limanlara ulaşırdı. Bu limanlardan da çeşitli Avrupa ülkelerine ulaşmaktaydı. En çok taşınan mal ipek olsa da kağıt, değerli taşlar, porselen, cam eşya taşınmaktadır.

İpek yolu sadece kervanların, tüccarların seyahat ettiği bir yol değildi. Bilginlerin, orduların, fikirlerin, kültürlerin üzerlerinde seyahat ettiği bir yoldu. Örneğin Marko Polo bu yol üzerinden Çin’e kadar seyahat etmiştir.

İpek Yolu’na hakim olmak için başta Türkler ve Çin olmak üzere, Bizans, Sasaniler, Moğollar, Araplar birbirleri ile sürekli mücadele etmişlerdir.

B)Kürk Yolu: İpek Yolu’na paralel olarak, onun kuzeyinde yer alan bu yol, İpek Yolu’nun tersi istikamette Karadeniz’in kuzeyinden başlayıp Çin’e kadar uzanan bir yoldur. Bu yolda taşınan başlıca mal Karadeniz’in kuzeyindeki geniş bozkırlarda avlanan hayvanların kürkleri idi. Bu yol üzerinde ticaret yapan başlıca devletler Hazarlar ve İtil Bulgaları’dır.

C) Baharat Yolu: Hindistan’dan başlayan Baharat Yolu Basra körfezi ve Kızıldeniz’e ulaşır. Buradan kervanlarla Doğu Akdeniz limanlarına taşınan mallar, İtalyan tüccarlar tarafından alınarak Avrupa ülkelerine taşınırdı.

Baharat Yolu çok büyük bir zenginlik kaynağı idi. Çünkü Baharat, gıdaların saklanması, lezzetlendirilmesi, İlaç yapımında, Kutsal yağların hazırlanmasında, Parfüm üretiminde kullanılmaktaydı.

TİCARET MEKÂNLARI

A) Kervansaray: Kervanların ve yolcuların konaklamaları, ihtiyaçlarını karşılamaları için ticaret yolları üzerine yapılmış yapılardır.

B) Ribat: Hz. Ömer döneminden itibaren İslam ülkelerinde ortaya çıkan bu yapılar sınır güvenliği için yapılmış karakol binalarıydı. Sınırların genişlemesi ile iç bölgelerde kalan ribatlar yolcuların ihtiyaçlarının karşılandığı binalara dönüştüler. Ribatlarda savunma duvarları, odalar, ambarlar, hamam, ahır gibi bölümler bulunurdu.

C) Liman: Uzun mesafeli ticaretin merkezi durumunda olan limanlar, ihracat (Dış satım), ithalat(Dış alım) mallarının giriş çıkış noktası olmanın yanında, malların depolandığı, gümrük denetimlerinin yapıldığı, pazarlama ve dağıtım işlerinin yürütüldüğü merkezlerdi.

D) Han: Şehir merkezlerinde bulunan hanların alt katında perakende ticaret yapılan dükkânlar bulunurken üst katta yolcuların konakladığı odalar vardı.

E) Kapan: Şehirlere gelen malların toplandığı toptancı halleridir. (Un kapan, Yağ kapanı v.b) Kapanlara gelen mallar perakendeciler ve imalathaneler arasında dengeli biçimde dağıtılarak karaborsa, aşırı fiyat artışı, tekelleşmenin önüne geçilirdi.

F)Bedesten: Kapalıçarşı'ya benzetebiliriz. Şehirlerde değerli eşyaların satıldığı ve saklandığı yerlerdir.

G)Arasta: Aynı iş kolunda üretim ve ticaret yapan esnaf ve zanaatkârların toplandıkları sokaklardır. Arastaları ahilik teşkilatı ile birlikte Türk-İslam şehirlerinde düşünürsek daha anlamlı olur.

H) Panayır: daha geniş çaplı ticaretin yapıldığı, yılın belirli zamanlarında şehirlerin yakınına kurulan panayırlar özellikle Avrupa'da Orta Çağ boyunca oldukça yaygındır.

C. ORTA ÇAĞDA ASKERİ ORGANİZASYONLAR

1. KONAR-GÖÇERLERDE ORDU

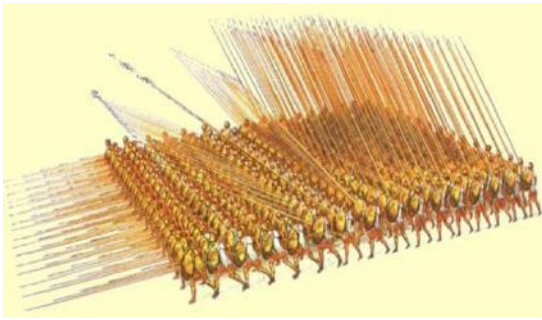

Yerleşik toplumlara göre daha zor bir hayat yaşayan konar-göçerler mecburen daha mücadeleci ve savaşçı olmak zorundadır. Ayrıca üretemedikleri maddeleri yerleşiklerden akınlarla karşılamak için askeri organizasyonlar kurmuşlardır. Konar-göçerlerin eğlenceleri, gündelik hayatları bile savaşa hazırlık niteliğinde antrenmanlardır.

Askerlik ve normal hayat içi içe olduğu için konar-göçerlerde eli silah tutan herkes, her an savaşa hazır birer asker durumundadır. Bu anlayışa en güzel örnek **TÜRKLER**'dir. Bu anlayışa **ordu-millet anlayışı** denilir.

2. YERLEŞİKLERDE ORDU

Orta Çağ'da yerleşik toplumların orduları genelde paralı askerlerden kurulmuştur. Orta Çağ'da Avrupa devletleri başlangıçta Roma İmparatorlundaki ordu sistemini uygulamaya çalıştılar. Ancak merkezi otoriteleri zayıf olduğu için askerliği vatandaşlık görevi olarak benimsetemediler. Bu orduların masraflarını tek başlarına karşılayacak güçleri de yoktu. Bu yüzden kendilerine bağlı feodal beylerin askerlerinden yararlandılar. Bu askerlerin çoğu ise savaşmayı bilmeyen köylülerden oluşuyordu. Bu ordularda şövalyeler yer alsa da çok masraflı oldukları için sayıları azdı. Bu ordulardan gereken faydayı sağlayamayan krallar bu sefer feodal beylerinden asker yerine para toplayarak ordularını **ücretli askerlerden** oluşturdular.

Orta Çağ'ın en dikkat çeken paralı askerlerinden biri **İsviçre piyadeleridir**. Çok uzun kargılarla, hafif zırhları ve **falanks** adı verilen kare biçimli savaş düzenleri ile süvarilere karşı etkili olmuşlardır.

Orta Çağ'ın sonlarına doğru merkezi krallıkların güçlenmesiyle düzenli ordulara geçiş süreci de hızlanmıştır.

Ç. ORTA ÇAĞDA HUKUK

1. ROMA HUKUKU

- Roma'nın ilk yıllarında Roma'da geçerli olan hukuk sistemi, devletin kurucusu olan Patricilerin adetlerine dayanmaktaydı.
- **"Yurttaşlar Hukuku"** adı verilen bu kanunlardan yalnızca particiler yararlanmaktaydı.
- Buna karşılık Plepler ayı bir hukuka tabi idi.
- Bu hukuk sistemi yazılı değildi. Şekilci ve sert hükümler içeriyordu.
- Yargıçlar, yine particilerden gelen rahipler olduğu için onların keyfi uygulamaları oluyordu.
- Bu durum Roma'daki Patrici-Plep çatışmasına neden oldu.
- Bu mücadelenin sonunda pleplerin isteği kabul edildi.
- Bir komisyon tarafından hazırlanan kanunlar 12 adet tunç levhanın üzerine kazınarak Roma şehrinin merkezine asıldı.

12 levha kanunları ile birlikte;

- Roma hukuku yazılı hale getirildi.
- Patricilerin keyfi hareketlerinin önlenmesi, sınıf ayrımının ortadan kaldırılması için önemli bir adım atılmıştır.
- Pleplere devlet görevine katılma, particilerle evlenme hakkı tanınmıştır.

DİKKAT: 12 levha kanunları Modern Avrupa Hukukunun temelini atmıştır.

2. JUSTİNİANUS KANUNLARI

- Doğu Roma İmparatoru Justinianus 527 yılında tahta çıkar çıkılmaz ilk iş olarak hukuk alanındaki karışıklığı gidermek istemiştir.
- Hukuk bilginlerinden oluşan bir komisyon kanunları bir araya getirdi.
- 3 milyon civarındaki kanunu 150 bine indirerek Doğu Roma İmparatorluğundaki en büyük hukuki düzenlemeyi yapmıştır.

3. CENGİZ YASASI

- 13. yüzyıl başlarında Moğollar Cengiz Han(Timuçin) liderliğinde birleşerek büyük bir Moğol İmparatorluğu kurmuşlardır.
- Cengiz Han devletin askeri güçle kurulduğunu, ancak kanunla ve kalemle idare edilebileceğini biliyordu.
- Bunun için Uygur kanunlarından yararlanarak kendi adıyla anılan yasalar yaptı.
- Kanunlar Uygurca yazılmıştır.

HAZIRLAYAN:
SERDAR BAYRAK
TARİH ÖĞRETMENİ
<https://tarihdersi.net/>

4. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRK DÜNYASI

1. TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

DİKKAT: Bu ünite aynı zaman **İslamiyet öncesi Türk** tarihi olarak da isimlendirilir. Bunu üniteadaki tüm konuları öğrenirken ve soruları çözerken sürekli göz önünde bulundurmalıyız.

TÜRK ADI VE ANLAMI

Türk, adı ve anlamı üzerinde birçok farklı görüş ileri sürülmüştür.

- Uygur metinlerinde, “kudretli, kuvvetli”,
- Kaşgarlı Mahmut’un Divan -ı Lügat’i Türk isimli eserinde , “olgunluk çağı”,
- Çin kaynaklarında “miğfer”,
- Ziya Gökalp, “Türelî (törelî) kanun, nizam sahibi”
- Wambery ise, “türemekten- Türk” geldiğini söylemiştir.

TÜRKİYE ADI

Türklerin yaşadığı yer anlamına gelen bu kelime ise tarihin değişik zamanlarında değişik yerler için söylenmiştir.

- Önceleri, Orta Asya denilen coğrafi bölge kastedilmiş,
- Daha sonra, Volga’dan Orta Avrupa’ya kadar uzanan bölge
- 12. yy. da Anadolu için Türkiye deyimi kullanılmıştır.

TÜRKLERİN ANA YURDU

- Türklerin anayurdu Orta Asya’dır.
- Doğuda Kingan Dağları, Batıda Hazar Denizi, Kuzeyde Sibiry, Güneyde Pamir ve Karanlık Dağları ile çevrilidir.
- Türkler yaygın olarak Altay-Sayan Dağları ile Hazar Denizi arasındaki bölgede yaşamışlardır.

DİKKAT 1: Orta Asya'nın büyük bölümünün dağlık ve engebeli oluşu ve burada aşırı karasal iklimin **hüküm sürmesi:**

- Bozkırların zor koşullarının, Türklerin dayanıklı ve savaşçı bir karaktere sahip olmalarında neden olmuştur.
- Tarımın çok sınırlı yapılmasına, bu yüzden onun yerine temel geçim kaynağının hayvancılık olmasına neden olmuştur.
- Hayvancılıkla uğraştıkları için ise Konar-göçer (Atlı göçebe) bir hayat yaşamışlardır.

NOT: Konar-göçer yaşantıyı göçebe yaşam ve göç olguları ile karıştırmamak gerekir.

Göçebe yaşam; üretimi bilmeyen insanoğlunun sürekli yer değiştirmesi,

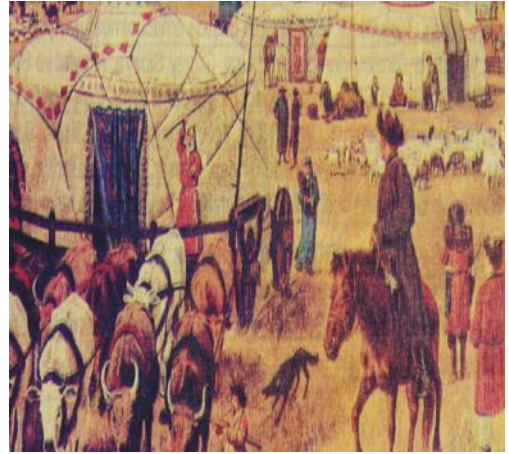
Göç; Bir yeri bir daha dönmek üzere terk etmektir.

Konar-Göçer yaşantıda ise hayvancılıkla geçinen Türkler hayvanlarına yeşil ot bulabilmek için yazın yaylaya çıkar kışın ise korunaklı alçak alanlara, kışlaklara çekilir.

DİKKAT 2:

Konar-göçer yaşantı Orta Asya Türklerinin yaşantısında pek çok açıdan belirleyici olmuştur. **Örneğin:**

- Yazılı kültüre geç geçilmesi,
  - Türk tarihine dair ilk bilgileri Çin kaynaklarından edinebilmemiz
  - Mimarinin gelişmemesi
  - Sözlü edebiyat ve hukukun gelişmesi
  - Bu yaşantıya uygun sanatların gelişmesi
  - BAŞKA TOPRAKLARA DAHA KOLAY GÖÇ EDEBİLMELERİ
- v.b.

ORTA ASYA KÜLTÜR ÇEVRELERİ

1. ANAV KÜLTÜRÜ:

- Orta Asya kültürleri içinde en eski tarihli olanıdır.
- Ancak bu kültürde yerleşik yaşama dair izlere rastlanmıştır.

2. AFANESYEVO KÜLTÜRÜ:

- Türklerin en eski kültürüdür.

3. ANDRONOVA KÜLTÜRÜ:

- Afanesyevo kültürünün devamı niteliğindedir.
- Orta Asya kültürleri içinde en geniş alana yayılmış olanıdır.
- Tunçtan ve altından yapılmış eşyalar ilk defa bu kültür çevresinde bulunmuştur.

4. KARASUK KÜLTÜRÜ:

- Karasuk nehri çevresinde ortaya çıkmıştır.
- DEMİR ilk kez bu kültür çevresinde ortaya çıkmıştır.

5. TAGAR KÜLTÜRÜ:

- Orta Asya kültürlerinin en GENÇ ve GELİŞMİŞ olanıdır.

<https://tarihdersi.net/>

İSKİTLER (SAKALAR)

- Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslarda önemli bir uygarlık kuran İskitlerin Türk olduğu anlaşılmıştır.
- Savaşçı bir topluluk olan İskitler MED'lerle birleşerek Urartu Devleti'ni yıkmış, Mısır'a kadar ilerlemişlerdir.
- En ünlü hükümdarları ALP ER TUNGA' DIR. İskit-Pers savaşları İranlıların ŞEHNAME'SİNDE anlatılır.

DİKKAT: Ünlü Amazon kadın savaşçılarının İskit kadınları olduğu iddia edilir. İskit-Pers savaşlarında erkeklerinin çoğu ölen İskit kadınları Persler ile savaşmaya devam etmiştir.

- Konargöçer bir hayat yaşamışlar, hayvancılıkla uğraşmışlardır.
- Altın ve gümüş işçiliğinde ustalaşmışlardır. Onlar "Bozkırların kuyumcuları" olarak bilinirler.
- Özellikle HAYVAN ÜSLUBU'NU yansıtan eserler vermişlerdir.
- Gök Tanrı dinine inanmışlardır.

HAYVAN ÜSLUBU: Yapılan kılıç, kalkan gibi eşyalara hayvan motiflerinin işlenmesidir.

2. İÇ ASYA'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ

A) ORTA ASYA HUN DEVLETİ (BÜYÜK HUN DEVLETİ)

- Tarihte bilinen ilk örgütlü Türk devletidir.
- Merkezleri, Türklerin "Kutlu Vatan" saydıkları ÖTÜKEN'dir.
- MÖ 3. Yüzyıldan itibaren Çin kaynaklarında Hun devletinden bahsedilmeye başlar.
- Bilinen ilk hükümdarları TEOMAN'DIR.
- Çinliler bu dönemde Hun akınlarına karşı dünyanın en büyük taş yapıtlarından olan (MÖ 221-210) ünlü "Çin Seddi'ni" yapmışlardır.
- Babasını öldüren METE Teoman'dan sonra Hunların başına geçmiştir.

METE HAN DÖNEMİ:

- Bazı araştırmacılara göre OĞUZ KAĞAN destanındaki oğuz kağan Metehan'dır.
- Büyük Hun Devletinin en parlak dönemidir.
- Mete Türk boylarını ve Moğol kavimlerini egemenlik altına alarak Hunları bir İmparatorluk haline getirmiştir.
- Mete Türklerdeki ilk ordu teşkilatını kurmuştur. Mete'nin tahta çıkışı günümüzde Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi (MÖ 209) olarak kabul edilir. Onun kurduğu ordu ONLU SİSTEM'E göre örgütlenmiştir.

- Mete Türklerdeki ilk devlet örgütlenmesini de yapmıştır. Bu ise İKİLİ DEVLET TEŞKİLATI şeklinde yapılmıştır.
- Mete Moğol kökenli Tunguzların toprak isteklerini reddederek Türklerde ki VATAN ve MİLLET sevgisinin önemini göstermiştir.
- Mete tarihi ÇİN POLİTİKASI'NI belirlemiştir.
- Mete Çin'e sürekli sefer düzenleyip onları vergiye bağlamasına rağmen Çin'i yönetmeye çalışmamıştır. Çünkü ona göre Çin ancak içinden yönetilebilir. Ve Türkler bunu yapmaya kalkarsa benliklerini kaybeder. (Asimile olur.)

NOT: Asimilasyon konusunda iki kuralımız vardır:

1. Sayıca kalabalık olan diğerini asimile eder.
2. Kültürü köklü olan diğerini asimile eder.

Büyük Hun Devleti'nin yıkılışı:

- Mete'den sonra başa geçen Ki-ok babasının yolunu izlemiş ise de Çinli bir prensesle evlenerek Çin entrikalarının önünü açmıştır.
- Kiok'tan sonra Çin etkisi ve entrikalarına dayanamayan Hun Devleti MÖ 58 de ikiye ayrılmıştır.
- Çine karşı uzun mücadeleler vermişlerdir. Ancak her biri Çin'e karşı bağımsızlığını kaybederek Çin egemenliğine girmiştir.
- Çin yönetimini benimsemeyen Kuzey Hunların bir kısmı batıya doğru göç ederek "Kavimler Göçü'ne" neden olmuşlardır.

Türlere karşı Çin politikaları:

Çinliler savaşarak yenedikleri Türkleri;

- Çinli ajanlar ile Türk beylerini birbirlerine karşı kıskırtmış,
- Çinli prenseslerle Türk hükümdarlarını evlendirerek,
- Savaşlarda At'ı kullanarak
- Askerlerine pantolon ve ceket giydirerek,
- Ordularını onlu sisteme göre düzenleyerek, Türkleri güçten düşürmüşlerdir.

B) I. KÖK TÜRK (GÖKTÜRK) DEVLETİ (552-659)

- Bumin Kağan önderliğinde "Avarların" egemenliğinden kurtulan Aşına boyu tarafından kurulmuştur.
- Devletin merkezi Ötüken'dir.
- Asya Hunları'ndan sonra kurulan ikinci büyük Türk devletidir.

<https://tarihdersi.net/>

NOT: Ergenekon destanı I. Köktürk Devleti'nin kuruluşunu anlatır.

- Bumin Kağan ülkenin doğusunu yönetirken kardeşi İstemi Yabgu'yu batının yönetimi ile görevlendirilmiştir.

DİKKAT: Tarihte "Türk" adını devlet adı olarak ilk kullananlar Köktürklerdir.

- Bumin Kağan'ın yerine geçen oğlu "Mukan Kağan" dönemi I. Köktürk Devleti'nin en parlak dönemidir.
- Bu biraz da Batı kanadı yöneten amcası İstemi Yabgu'nun Batı siyaseti sayesinde.

Bu siyasete göre:

"İpek Yolu'nun denetimini ele geçirmek için çaba harcamıştır. Bu nedenle Akhunlara karşı Sasaniler ile anlaşıp Akhunları ortadan kaldırmış ve topraklarını genişletmiştir. Sasaniler ile ilişkisi bozulunca da onlara karşı Bizanslılarla anlaşma politikası izlemiş İpek Yolu'nun denetimini ele geçirmiştir.

NOT: Bu şekilde zayıflayan Sasaniler yakın gelecekte İslam orduları tarafından kolayca yıkıldılar.

NOT: Bizans ile ittifak kurarken Asya ile Anadolu arasında elçiler gidip gelmiştir. Böylece ilk kez Asya ile Anadolu ilişki kurmuştur.

Köktürklerin Yıkılışı ve Çin Esareti:

- Köktürkler hunların yıkılışına benzer sebeplerle önce ikiye ayrıldılar.
- Ardından her ikisi de Çinliler tarafından yıkıldı. (Doğu Köktürk 630- Batı Köktürk 659).
- 50 yıl boyunca devam edecek olan Çin esareti yaşandı.
- Bu esaret sırasında Türkler pek çok kez bağımsız olabilmek için ayaklandı.
- Bu ayaklanmalardan en ünlüsü (Biraz da Hüseyin Nihal Atsız'ın Bozkurtlar romanı sayesinde) Kürşat Ayaklanmasıdır.

ÇİN ESARETİ VE KÜRŞAT AYAKLANMASI

Kürşat adlı Türk prensinin 40 arkadaşı ile Çin sarayını basmasıdır. Başarılı olamazlar ama daha sonrakilere ilham verirler.

C) II. KÖK TÜRK (KUTLUK) DEVLETİ (682 - 744)

- Çinlilerin egemenliğinden kurtulan Doğu Kök Türkleri Kutluk (İlteriş) Kağan önderliğinde II. Kök Türk Devleti'ni kurmuşlardır.
  - Bu devlete kurucusundan dolayı "Kutluk Devleti" de denmiştir.
- NOT:** İlteriş, devleti derleyen, toparlayan anlamına gelir.
- Kutluk Kağan'ın ölümü üzerine çocukları Bilge ve Kültigin'in küçük yaşta olmalarından dolayı kardeşi "Kapgan Kağan" tahta çıkmıştır.
  - Kapgan Kağan'ın bir ayaklanmayı bastırması sırasında ölümü üzerine vezir Tonyukuk'un desteği ile Bilge Kağan başa geçmiş, kardeşi Kültigin'de orduların başına getirilmiştir.

Bilge Kağan dönemi

- II. Köktürk Devleti'nin en parlak devridir.

- Bilge kağan'ın hükümdarlığı döneminde Köktürkler en geniş sınırlarına ulaşmış, Asya'da yaşayan bütün Türk kökenli topluluklar tek bayrak altında toplanmıştır.

II. Köktürk Devleti'nin Yıkılışı

- Bu üç ismin ard arda ölümünden sonra taht kavgaları başlamıştır.
- Köktürk hâkimiyetinde yaşayan Basmil, Karluk ve Uygurlar birleşerek Ötüken'i ele geçirdi.
- Böylece II.Köktürk Devleti yıkılmıştır.

ORHUN ABİDELERİ

- Bilge Kağan, Kültigin ve vezir Tonyukuk adlarına dikilmiş üç, taş anıttır.
- Kültigin ve Bilge Kağan Kitabeleri, Yolluğ Tigin tarafından, Tonyukuk kitabesi ise kendisi tarafından yazılmıştır.
- Danimarkalı bilgin Wilhem Thomsen tarafından 1893 yılında okunmuştur.
- Bugün Moğolistan sınırları içindedir. **Bu kitabeler;**
- Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı kaynaklarıdır.
- Orta Asya Türk kültürüne (devlet yönetimi, egemenlik anlayışı, veraset sistemi, din ve inanış, sosyal hayat v.b.) dair eşsiz bilgiler içeren en önemli kaynaktır.
- VIII. yy a ait olan Orhun Kitabeleri "Kök Türk Alfabesi"ni, Türk dilinin özelliklerini ve Türk hitabet sanatını aydınlatan" ilk belgelerdir

NOT: 6. yüzyıla ait Yenisey yazıtları bulunsa da bu yazıtlar kaynak niteliği taşıyacak bilgiler içermedikleri için Köktürk yazıtları Türk edebiyat ve tarihinin ilk yazılı kaynakları olarak kabul edilmektedir.

Ç) UYGUR DEVLETİ (744-840)

- Türklerin İslamiyet'in kabulünden önce kurdukları son büyük Türk Devletidir.
  - Kurucusu Kutluk Bilge Kül Kağan'dır.
- İlk merkezleri Ötüken iken bu dönemde Ordubalık (Karabalgasun)şehri kurularak buraya taşınmıştır.
- Kutluk Bilge Kül'ün ölümü üzerine yerine geçen oğlu **Moyen-çur** (Bayan-çur), bir yandan Asya'da önemli ölçüde Türk birliğini yeniden sağlamış, diğer yandan

Talas Savaşı'nda (751) Müslüman Araplara yenilen ve karışıklık içinde yaşayan Çin İmparatoruna yardım ederek, onlarla yakınlık kurmuştur.

- Moyen-çur dönemi Uygur Devleti'nin en parlak dönemidir.
- **Böğü Kağan** döneminin en önemli olayı Mani(Maniheizm) dinini devletin resmi dini haline getirmesidir.
- Uygurların yaşam biçimleri ve kültürleri üzerinde büyük değişikliklere neden olan Mani dini halk arasında fazlaca yayılmamıştır.

Maniheizmi kabul etmelerinin Uygurlara etkileri:

1) Et yemeyi ve savaşmayı yasaklaması nedeniyle, Uygurların savaşçı niteliklerini kaybetmelerine neden olmuştur.

DİKKAT: Uygurlar savaşçı özelliklerini kaybetse de Milli benliklerini korumuşlardır. Bunun için özel önlemler almışlardır. Örneğin Çince'den dillerine kelime girmemesine özen göstermiş, kelimelerin, Türkçe karşılıklarını kullanmışlardır.

2) Orta Asya Türklerinin yaşam biçimi olan konar-göçerliği terk ederek yerleşik yaşama geçmelerine neden olmuştur.

3) Tarım ve ticaretle ilerlemelerinde

4) Mani dininin benimsenmesi, bu dini halka öğretmek için birçok kitap yazmalarında, matbaanın temelleri sayılan kalıpların kullanılmasında,

5) Tapınaklar gibi mimari eserler yapmalarında da etken olmuştur.

6) Ayrıca yerleşik yaşama geçtikleri için yazılı kültür (edebiyat, hukuk gibi) gelişmiştir.

DİKKAT: Genelde sorularda Uygurları diğer Türk topluluklarından ayıran özellikler sorulmakla birlikte maniheizmin ve yerleşik yaşamın hangi konularda değişiklik yaratmadığı da sorulabilir.

Uygurlarda;

- Devlet yönetim anlayışı,
- Egemenlik anlayışı, (Kut anlayışı)
- Dil değişmemiştir.

Bağa Tarkan döneminde,

- Devlet açlık, kıtlık ve salgın hastalıklar yüzünden karışıklık içine düşmüştü.
- Bundan yararlanan Kırgızlar, 840 yılında Uygur Devleti'ne son verdiler.
- Uygurların birçoğu Karluk ülkesine, Çin'in kuzeyine, Beşbalık ve Turfan'a giderek yeni devletler kurmuşlardır.

NOT: GÖÇ destanı bu olayı anlatmaktadır.

1. Kansu Uygur Devleti (Sarı Uygurlar):

- Uygur Devletinin Kırgızlar tarafından yıkılmasından sonra Çin'in Kuzeyindeki Kansu bölgesine giden Uygurlar tarafından kurulmuştur.

2. Turfan (Doğu Türkistan) Uygur Devleti:

- Turfan bölgesinde kurulmuştur.
- Budizm dinini benimsemişlerdir.
- Ticaret sayesinde ekonomik olarak güçlenmişlerdir.
- Moğollar tarafından yıkılmışlardır.

DİKKAT: Moğol egemenliğini girdikten sonra;

- Moğol devletinde memurluk, yöneticilik yaparak devlet örgütlenmesinde rol oynadılar
- Moğolların alfabesi olmadığı için Uygur alfabesini kullanmışlar böylece Moğol diline pek çok Türkçe kelime girmiştir.
- Ünlü Cengiz yasaları Uygur kanunlarından etkilenmiştir.

SONUÇ: Tüm bu kültürel etki sonucu Moğolların Türkleşmesinde önemli bir rolleri olmuştur.

DİKKAT: Bugün Çin'in SINCAN UYGUR ÖZERK bölgesinde yaşayan Uygur Türkleri bunların torunlardır. Günümüz Çin hükümetinin bölgede uyguladığı baskı ve katliamlar ne yazık ki hem ülkemiz hem de dünya kamuoyunun yeterince ilgisini çekmemektedir.

3. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE GÜÇ VE YÖNETİM YAPISI

DEVLET YÖNETİMİ

- İlk Türk Devletlerinde, toplumun siyasi örgütlenmesinin en üst basamağını “Devlet (İl)” oluştururdu.

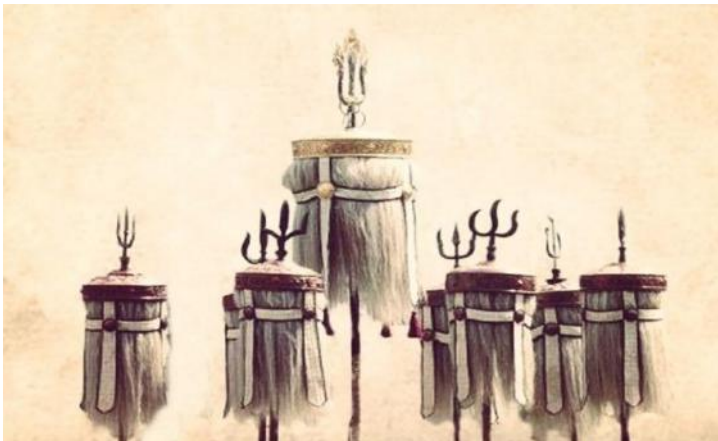
A. Hükümdar:

- Mutlak Monarşi ile yönetilen Türk Devletleri’nde devlet yönetiminin en önemli parçası hükümdardır.

Hükümdarların kullandığı unvanlar: Türk hükümdarları Han, Hakan, Kağan başta olmak üzere İlteber, İdikut, Yabgu, Şanyü, Tanhu gibi unvanlar kullanmışlardır.

NOT: Sultan, Padişah, Şah gibi bize tandık gelen unvanlar İslamiyet ile birlikte hayatımıza girmiştir. Orta Asya’da kullanılmamıştır.

Hükümdarlık Sembolleri:

- Otağ (çadır),
- Örgin (taht),
- Tuğ (sancak),
- Nevbet (davul),
- Yarlığ (ferman-töre yapabilme gücü),
- Kotuz-Sorguç (şapkaya takılan at kuyruğu - miğfer),
- Yay.

<https://tarihdersi.net/>

Egemenlik anlayışı:

- Orta Asya Türklerinde hükümdarlığın kaynağı “ilahi” idi.
- Hükümdarlık yetkisinin Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı ve buna “Kut” denirdi.

DİKKAT 1: Türk tarihinin başlangıcından sonuna kadar egemenlik anlayışı hiçbir zaman değişmemiştir.

DİKKAT 2: Hâkimiyet hakkının Tanrı tarafından verildiğine inanılması Türk devletlerine TEOKRATİK özellik kazandırmaz. Çünkü Türk hükümdarları görevi tanrıdan almakla birlikte din alanına müdahale etmez. Din kurallarıyla devleti yönetmez.

DİKKAT 3: Hükmetme hakkının Tanrı tarafından verildiğine inanılması, Türk hükümdarlarının otoritesini, halkın bağlılığını artıran bir anlayıştır.

DİKKAT 4: Hükümdarların ilahi yetkilere sahip olduklarına inanılmakla birlikte, yetkileri sınırsız da değildir. Hükümdar, halkı, örf, adet, gelenek ve göreneklerden oluşan “Törelere” bağlı olarak yönetirlerdi.

Veraset sistemi (Tahta geçiş usulü):

- Orta Asya Türklerinde düzenli bir veraset sistemi yoktur.
- “Kut” taşımak hükümdar olabilmenin tek şartıdır.
- Kut’un hükümdar ve ailenin (hanedan) erkeklerinin kanında bulunduğuna inanılırdı.
- Dolayısıyla her hanedan üyesinin hükümdar olmaya hakkı vardır.
- Yani ülke hanedanın ortak malı kabul edilir.

DİKKAT: Yukarıda yazılı olanların sonucu olarak Ülke Hanedan üyelerinin malı kabul edilir. Bu da Türk devletlerinin **Federatif** özellik göstermesinin temel sebebidir.

Bilgi notu: Federatif ya da Merkezîyetçi sistemler bir devletin topraklarının idare biçimidir.

Federatif Devlet: bir devletin federatif olduğunu anlayabilmemiz için;

- Eyalet yöneticilerinin iç işlerinde serbest, dış işlerinde merkeze bağlı olması,
- Eyaletin Özerk (Otonom) özellik göstermesi
- Eyaleti yönetenin burayı kendi malı olarak görmesi,
- Eyaletlerin farklı hukuk kurallarının olması
- Gibi özelliklerden birine sahip olması gerekir.

Merkezîyetçi Devlet: Bir devletin merkezîyetçi olduğunu anlayabilmemiz için;

- Eyaletlerin tek merkezden kontrol edilmesi
- Eyalet yöneticilerinin merkezden atanması
- Merkezin eyaletleri sıkı şekilde denetlemesi
- Devletin Üniter yapıda olması
- Gibi özelliklerden birine sahip olması gerekir.

SONUÇ:

Veraset anlayışındaki bu düzensizlik olumsuz ve olumlu yönlere sahiptir.

Olumsuz sonuç:

- Bu belirsizlik nerdeyse her zaman taht kavgalarına neden olmuştur. Bu kavgalarda Türk devletlerinin yıkılmasının hep en önemli nedenleri olmuştur.

Olumlu sonuç:

- Diğer yandan bu mücadele tahtı en çok hak eden kişinin hükümdar olmasını sağlamıştır.

B. İkili Devlet teşkilatı:

- İlk olarak Mete Han tarafından kurulan bu sistemi Veraset sistemi içinde değerlendirmek gerekir.
- Bu sistemde devlet, (Doğu-Batı, Sağ-Sol vb) gibi yönetim birimlerine ayrılırdı. "Gök Tanrı" inancının etkisi ile güneşin doğduğu "Doğu" kutsal sayılırdı ve Büyük Hakan Doğu illerini yönetir,
- Hanedan üyeleri ise Yabgu unvanı ile Hakana bağlı olarak Batı illerini yönetirdi.

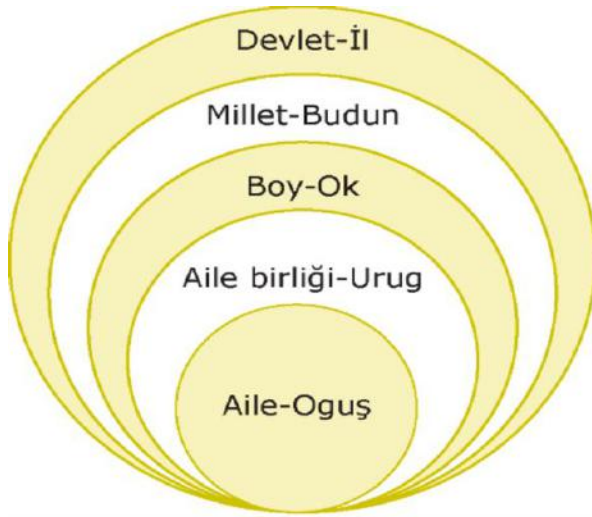
C. Katun (Hatun):

- Hükümdarın eşidir.
- Devlet işlerinde hükümdara yardımcı olur.
- Onun yerine vekâlet eder.
- Kurultayda yanında oturur.

D. KURULTAY (Toy, Kengeş):

- Devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı bir çeşit meclistir.
- Bu mecliste ülkenin siyasi, ekonomik, askeri, dini, sosyal, savaş ve barış kararları ile törelerin konması, değiştirilmesi gibi her türlü konu görüşülürdü.
- Ancak Kurultay kararları Hükümdarları bağlamazdı.
- Bu özelliği ile Kurultay'ın Hükümdarların bir nevi "danışman meclisi" niteliği taşıdığı söylenebilir.

BOY BİRLİĞİNDEN DEVLETE

- Toplumun temelinde OGUŞ (aile) vardır.
- Oguşların birleşmesi ile URUG (Sülale),
- Urugların birleşmesi ile BOY (soy),
- Boyların birleşmesi ile BODUN (Millet),
- Bodunların birleşmesi ile İL (devlet) ortaya çıkar.

Bu yapıda en önemli birim boydur. Çünkü Türkler boylar halinde yaşarlar. Boy yapısı konar-göçer yaşantının mecburi bir sonucudur. Bu yaşantının Türklere hem olumlu, hem de olumsuz etkileri olmuştur.

OLUMLU SONUÇ: Devlet yıkılsa bile boy teşkilatı varlığını korur. Böylece yeni bir devlet kurmak nispeten daha kolaydır.

Bu sayede:

- Yıkılan bir Türk devletinin hemen arkasından yenisi kurulabilmiştir
- Böylece Türkler tarih sahnesinden hiç silinmemiştir.
- Türkler bu özelliği sayesinde teşkilatçı bir millet olarak kabul edilir.

OLUMSUZ SONUÇ: Boyların yarı bağımsız bir karakteri vardır. Bu yapı bazen devleti sıkıntıya sokabilir. Devletin zayıflamasına ya da yıkılmasına neden olabilir.

DİKKAT: Boylar halinde yaşantı Türk Devletlerinin federatif özellik göstermesinin bir başka sebebidir.

ORTA ASYA TÜRKLERİNDE HUKUK

- Orta Asya Türklerinde devlet ve toplum yaşantısını düzenleyen yazısız hukuk kurallarına **TÖRE** denir.

DİKKAT 1: Töre'nin yazısız oluşu ona canlı olma özelliği katar. Karşılaşılan yeni durumlarda yeni kurallar ortaya çıkabileceği gibi kullanılmayan kurallar da zamanla yok olur.

DİKKAT 2: Töre yapabilme gücü hükümdarlığın alametlerinden birisidir. Hükümdar töreyi çiğnememek şartıyla yeni kanun koyabilir.

DİKKAT 3: Türklerin yaşantısının hukuk kurallarına etkisi vardır. Bu yaşantıdan dolayı hukuk yazısızdır. Yine bu yaşantıdan dolayı uzun süreli hapis cezası yoktur.

4. İÇ ASYA'DA HAYAT

A. SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

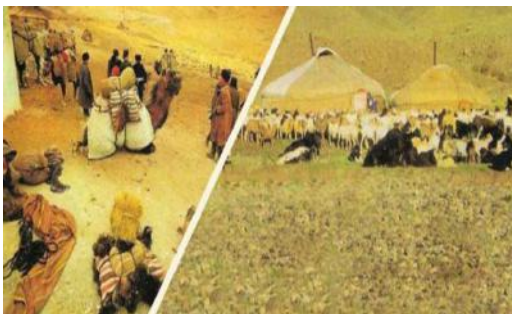
SOSYAL YAPI

- Türk toplumunun temelinde OGUŞ (Aile) adı verilen çekirdek aile vardır.
- Çekirdek aile Anne, baba ve çocuklardan oluşur. Bu aile tipi temel geçim kaynağının hayvancılık olması ile ilgilidir.
- Türklerin yerleşik yaşama geçerek tarımla uğraşmaya başlaması ile birlikte iş gücü ihtiyacı ortaya çıkınca daha geniş aileler ortaya çıkar.
- Orta Asya Türklerinde Feodalite benzeri bir sınıflaşma yoktur. Çünkü Tarım yaygın olmadığı gibi Ülke hanedanının ortak malıdır. Yani Toprakların büyük bölümü devlete aittir. Bu yüzden toprağa sahip bir soylular sınıfı da yoktur.

NOT: Toprak üzerinde özel mülkiyetin yaygın olmayışı Türklerde Özel mülkiyet anlayışının gelişmediği anlamına gelmez.

- Tarım yaygın yapılmadığı için tarımda bir işgücüne de ihtiyaç duyulmamıştır. Bu yüzden Türklerde KÖLECİLİK de yapılmamıştır.

EKONOMİK HAYAT:

- Orta Asya Türklerinin başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Sürüler halinde at, koyun ve keçi besleyen Türkler bunlardan hem beslenmede, hem giyimlerinde, hem de taşınmalarında yararlanmışlardır.
- Hayvancılığın dışında ihtiyaçları oranında tarıma elverişli alanlarda mevsimsel tarım yaptıkları da görülmüştür.

- Çin’den başlayan Karadeniz ve Akdeniz’e uzanan “[Tarihi İpek Yolu](#)” Türklerin ticari yaşamında önemli etken olduğu gibi dış politikalarında da önemli yer tutmaktaydı. İpek Yolu’na egemen olmak istemeleri Çin ile mücadelelerinde ki en önemli nedenlerin başında gelmekteydi.
- İpek Yolu’nun kuzeyinden, bu yola paralel olarak uzanan “[Kürk Yolu](#)” da ticaret yaşamlarında önemli yer tutmaktaydı.

B. DİN VE İNANIŞ

GÖK-TANRI DİNİ:

- Orta Asya Türkleri arasındaki en yaygın din GÖKTANRI dinidir.
- İslamiyet ile pek çok benzerlik taşıyan bu dine göre:
- Yerleri ve göğü yaratan tek bir Tanrı (Gök Tanrı) vardır. Yani Monoteist bir dindir.
- Ahiret inancı vardır.
- Hayatında iyilikler yapan göğün yedi kat üzerine yani UÇMAĞA (Cennet) varır.
- Kötülükler yapan ise yerin yedi kat altına TAMU’YA (Cehennem) varır.

DİKKAT: Orta Asya Türklerinde görülen;

- Ölülerini Kurgan denilen oda biçimli mezarlara gömmeleri
- Ölen kişinin Eşyalarıyla birlikte gömülmesi
- Daha eski devirlerde Ölen kişinin atı ile birlikte gömülmesi
- Mezarların başına hayattayken öldürdüğü düşmanları simgeleyen BALBAL denilen heykelciklerin dikilmesi

AHİRET İNANCININ VARLIĞINI KANITLAR.

- Türkler ölülerini YUĞ denilen cenaze törenleri ve SAGU denilen ağıtlarla defnederdiler.

Temel Gök Tanrı dini olmakla birlikte bu dinin içine yerleşmiş bazı inanış biçimleri vardır.

Bunlar:

Şamanizm:

- Türkler ruhlar âlemi ile bağlantı kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inandıkları ŞAMAN (KAM ya da BAKSI) denilen din adamlarına saygı duymuşlardır.

Atalar kültü:

- Türkler atalarının ruhunun kendilerini izlediğine inanmış, onlara layık olmaya çalışmışlardır.

NOT: Bu inanıştan dolayı Türklerde mezarlıklara yapılan saldırı büyük saygısızlıktır ve savaş sebebidir.

Tabiat Kuvvetlerine inanma: Türkler tabiatdaki bazı varlıkların (Dağ, Su, v.s) kutsal olduklarına inanmışlardır.

DİKKAT 1: Türkler, tarih boyunca çok geniş alanlara yayıldıklarından, Türkler arasında birçok farklı din yayılmıştır.

DİKKAT 2: Orta Asya Türklerinde çeşitli ayrıcalıklara sahip, ya da devlet yönetiminde etkili bir ruhban “Ruhban sınıfı” yoktur.

C. YAZI, DİL VE EDEBİYAT

- Orta Asya Türklerinin Konar-Göçer yaşantıları Sözlü edebiyatın yazılı edebiyattan daha önce gelişmesine neden olmuştur.

• Orta Asya Türklerinde Koşuk (koşma), Sagu (Ağıt), Sav (Atasözü) ve Destan gibi sözlü edebiyat ürünleri gelişmiştir. Türk edebiyatının en önemli örnekleri ise destanlardır.

• **Bunlar;**

DESTANIN ADI	TÜRK TOPLULUĞU
ALP ER TUNGA DESTANI	İSKİTLER (SAKALAR)
ŞU DESTANI	İSKİTLER (SAKALAR)
OĞUZ KAĞAN DESTANI	ASYA HUNLARI
ERGENEKON DESTANI	KÖKTÜRKLER
BOZKURT DESTANI	KÖKTÜRKLER
TÜREYİŞ DESTANI	UYGURLAR
GÖÇ DESTANI	UYGURLAR
MANAS DESTANI	KIRGIZLAR

• Türk tarihinin ilk yazılı kaynakları ise; 6. Yüzyıla ait Yenisey Kitabeleri ile 8. Yüzyıla ait Köktürk kitabeleridir.

Türklerin tarih boyunca kullandıkları Alfabeler ise:

- Köktürk alfabesi (Milli Alfabemiz)
- Uygur alfabesi (Milli Alfabemiz)
- Kiril alfabesi
- Arap alfabesi
- Latin alfabesi

D. BİLİM VE SANAT

• Orta Asya Türklerinin yaşam tarzları tüm hayatlarını etkilediği gibi bilim ve sanatlarını da etkilemiştir.

• Türkler arasında, dokumacılık (**Pazırık kurganında** bulunan, Hunlara ait halının dünyası en eski halısı olduğu ileri sürüyor.)

• Maden işletmeciliği (Kazakistan'da Alma-Ata Esik Kurganı'nda çıkan ve Hunlara ait olduğu ileri sürülen **"altın elbiseli adam zırhı"**),

• Dericilikte de büyük ilerlemeler olduğu görülmüştür.

• Astronomi'ye büyük ilgi duymuşlar bunun sonucu "Güneş Yılı" esasına dayalı **"On iki Hayvanlı Takvimi"** kullanmışlardır.

• Orta Asya Türklerinin çoğunluğu göçebe biçiminde yaşadıklarından tapınaklar, saraylar ve kaleler gibi mimari eserler yapmamışlar daha çok taşınabilir nitelikte otağ, ipek halılar, at eyerleri, koşum takımları vb eserler yapmışlardır.

- Otağ adı verilen keçeden yaptıkları çadırları oldukça ünlüdür. Yaptıkları eserleri pars, kaplan, kurt ve geyik gibi hayvan figürleri ile süsledikleri görülmüştür. Bu süsleme tarzına “Hayvan Üslubu” adı verilmiştir.

5. ORTA ASYA TÜRK GÖÇLERİ

- Türkler, tarih boyunca farklı sebeplerle ana yurtlarından değişik bölgelere pek çok defa göç etmek zorunda kalmışlardır.
- Türklerin ana yurttan ilk göçlerinin, MÖ XVI. yüzyılda başladığı, MÖ XII. yüzyıl ve MS IV-IX. yüzyıllar arasında yoğunlaştığı bilinmektedir.

ORTA ASYA TÜRK GÖÇLERİNİN SEBEPLERİ

A. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ:

- Kuraklık
- Salgın hastalıklar ve hayvan hastalıkları
- Otlak ve tarım alanlarının daralması

B. NÜFUSUN ARTMASI:

- Yaşanılan toprakların artan nüfusu beslemekte yetersiz kalması

C. SİYASİ VE SOSYAL DURUM:

- Boylar arası mücadele
- Dış baskılar
- Türk boylarının birbirine bağlılığı (Bir boy göç edince diğerlerinin de zaman zaman göç etmesi)
- Yeni yurtlar edinme düşüncesi

Ç. BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİ:

- Genelde Türk boyları siyasi mücadeleyi kaybettiklerinde başka birinin hâkimiyeti altında yaşamaktansa göç etmeyi seçmiştir.

ORTA ASYA TÜRK GÖÇLERİNİN SONUÇLARI

- Orta Asya'dan çıkan Türkler dünyanın dört bir tarafına dağıldılar. Orta Avrupa, Anadolu, Suriye, İran, Sibiryaya yerleştiler. (Kimilerine göre Bening boğazından Amerika'ya bile geçmişlerdir. Kızılderililerin Türk olabileceği iddia edilmektedir.)
- Göç ettikleri yerlerde Pek çok devlet kurmuşlardır.
- Dünyanın değişik bölgelerine giden Türkler çok farklı kültürlerle ve topluluklarla etkileşim

içine girdiler. Bazı toplulukları etkilediler. Bazılarından etkilendiler.

- Bu etkilenmeler sonucu Türk boyları arasında siyasi, sosyal, kültürel, dini farklılıklar ortaya çıkmıştır.

- AYRICA, GÖÇLER TÜRK TARİHİNİ BİR BÜTÜN HALİNDE İNCELEMİYİ İMKÂNSIZ HALE GETİRMİŞTİR.

NOT: Kültürel etkilenmenin Milli benliğin kaybedilmesine yol açacak kadar büyük olmasına ASİMİLE OLMA denir. Asimilasyon konusunda iki kuralımız vardır;

1. Sayısal olarak daha kalabalık olan azınlıkta kalanı etkiler.
2. Kültürü daha gelişmiş olan az gelişmiş olanı etkiler.

NOT: Türkler başka kavimlerden başta DİN olmak üzere pek çok konuda etkilenmişlerdir. Diğer yandan dünyanın neresine giderlerse gitsinler ORDU ve DEVLET TEŞKİLATI konusunda etkileyen taraf olmuşlardır.

NOT: 1. Türklerin konar-göçer yaşantıları ve

2. At'ın sağladığı avantaj

Göçlerin sebebi değil; göçleri kolaylaştıran etkenlerdir.

6. ORDU-MİLLET TÜRKLER

- Türkler çocuklarının, yaşadıkları coğrafi ortamın sertliği, çevrelerinin düşmanlarla çevrili olması nedeniyle küçük yaştan itibaren birer asker gibi yetişmelerine özen göstermiş ve onları her türlü zorluğa hazırlamışlardır.

- Türkler için askerlik küçük yaştan itibaren normal hayatın bir parçasıydı. Toplumun eğlenceleri, yaptıkları sporlar hep savaşa hazırlık için birer antrenman niteliğindedi.

Ordu-Millet Anlayışı: Türklerde Askerlik özel bir meslek sayılmazdı. Savaş zamanında eli silah tutan herkes asker sayılırdı. Yani millet her an savaşa hazır bir ordu idi. buna gerektiğinde kadınlar bile dâhildi.

Onlu sistem: Büyük Hun hükümdarı Mete han Türklerdeki ilk düzenli ordu sistemini kurmuştur. Onun ilk düzenli Türk ordusunu kurduğu tarih MÖ 209 Bugünkü kara kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Mete Han tarafından kurulan bu ordu onlu sisteme göre teşkilatlanmıştır.

<https://tarihdersi.net/>

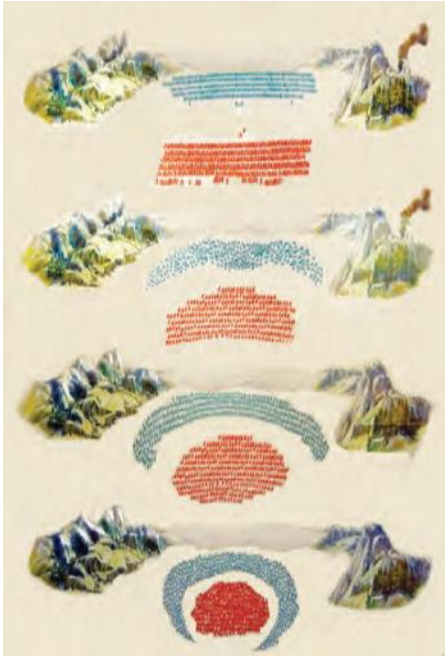
Bu sistem günümüzdeki tüm ordu teşkilatlarına örnek olmuştur. Onlu sistemde ordu, onluk, yüzlük, binlik, onbinlik (Tümen) gruplara ayrılır. Bu gruplar emir komuta zinciri ile birbirine bağlıdır.

Bu sistem Türk ordularına;

- Disiplinli olma
- Organizasyon
- Hızlı hareket kabiliyeti kazandırmıştır.

Türklerin kullandığı savaş taktikleri:

A. Turan taktiği (Kurt kapanı, hilal taktiği)

- Bu taktik Türklerin tarihte pek çok defa uyguladığı ve defalarca onları zafere ulaştıran bir taktiktir. (Malazgirt savaşı, Mohaç savaşı v.s.)
- Bu taktiğe göre ordu 3 bölüme ayrılır.
- Ordunun sağ ve sol kanatları savaşa girmeyip savaş alanına gizlenirler.
- Merkez kuvvetler savaşa başlar. Yenilmiş gibi yaparak kanatların gizlendiği yere kadar geri çekilir. (Sahte Ricat).
- Düşmanın kapana girdiğini anladıklarında merkez kuvvetler tekrar saldırıya geçerken kanatlarda düşmanı arkasından çevirerek bir çember içine alır.
- Böylece düşmanın sayısal üstünlüğünün hiç bir anlamı kalmaz

DİKKAT: Bu taktiğin uygulanabilmesi için;

1. Son derece düzenli ve disiplinli bir ordu (onlu sistem)
2. Hızlı hareket kabiliyeti (AT) gereklidir.

B. Keşif seferleri

C. Yıpratma saldırıları

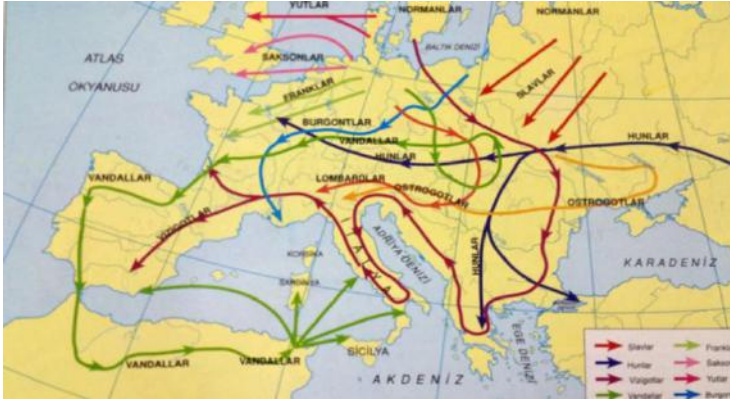
D. Pusu

NOT: Türklere savaşlarda büyük avantaj sağlayan en önemli etken At'tır. Kullanılan taktiklere baktığımızda yine At'ın yarattığı üstünlüğü sonuna kadar kullandıklarını görüyoruz.

Türklerin kullandıkları silahlar:

- Türkler Kılıç, Kalkan, Mızrak, Kargı, balta, ok gibi Orta Çağ'a özgü tüm silahları kullanmışlardır.
- Ancak özellikle savaşlarda fark yaratmalarını sağlayan silahları okları ve yaylarıdır. Çok uzun mesafelere ok atabilen Türk atçıları bunu at üstünde, hatta geriye dönerek yapabilmekteydi.
- Bu arada Mete Han tarafından icat edilen ısıklı çalan oklar özellikle düşmanın maneviyatını bozması açısından çok faydalı olmuştur.
- Ayrıca Türkler tarafından at üstünde ustalıklarla kullanılan yay biçimli, nispeten daha kısa ve hafif kılıçları da unutmamak gerekir.

7. KAVİMLER GÖÇÜ:

Asya'da yaşayan Hun Türkleri siyasi birliklerini kaybedince bunların bir kısmı (Kuzey Hunları), Çin egemenliğine girmeyerek batıya doğru göç ettiler. Hun Türklerinin Karadeniz'in kuzeyine gelerek, Hazar, Karadeniz, Balkanlar ve Orta Avrupa'da yaşayan " Barbar kavimleri (Germen kavimleri) diye nitelendirilen (Ostrogotlar, Vizigotlar,

Vandallar , Alanlar, Angıllar, Saksonlar, Alamanlar, Franklar vb) kavimleri iteklemesi ile başlayan, bu kavimlerin tam bir kaos içinde Avrupa'nın içlerine dolmaları ile sonuçlanan büyük göç hareketine denir.

Kavimler Göçü'nün Sonuçları

- Barbar kavimlerin topraklarından içeri girmesini engelleyemeyen Roma önce ikiye ayrıldı.(395)
- Ardından Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı.(476)
- Feodalite rejimi ortaya çıktı.
- Sürekli savaşlar hızla okuma-yazma oranının azalmasına, cehaletin artmasına neden oldu. Diğer yandan barbar kavimler arasında Hıristiyanlık yayıldı. Tüm bunların Kilisenin gücünün artmasına, Skolâstik düşüncenin egemen olmasına neden oldu.
- Avrupa'nın etnik yapısı değişti ve bugünkü bazı Avrupa toplumlarının temelleri atıldı. (Almanya, Fransa, İspanya, İngiltere vb)
- Hunların bir bölümü Macaristan'a yerleşerek burada Avrupa Hun Devleti'ni kurdular. Bir süre Avrupa'nın siyasi tarihini etkilediler.
- Türk kültürü Avrupa'da yayıldı.
- İlk Çağ bitti, Orta Çağ başladı.

FEODALİTE (DEREBEYLİK):

- Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan ve Avrupa Ortaçağı'na damgasını vuran bir sistemdir.
- Kavimler Göçü'nün yarattığı karışıklıklar yüzünden kendilerini güvende görmeyen halk ve toprak sahiplerinin güçlü kişilerin koruması altına (himayelerine) girmeleri ile başlamıştır.
- Bu sistemde himaye edenlere yani koruyana "Süzeren", koruma altına giren halk ve küçük toprak sahiplerine ise "Vassal" denilmiştir.
- Temeli eşitsizlik esasına dayanan bu sistemde halk, değişik hukuki haklara sahip sınıflardan oluşmaktaydı.

Bunlar;

a) Asiller: Her türlü haklara sahiptiler. En üstte "Senyör" denilen derebeyi bulunurdu. Senyörlerin en büyüğü Simgesel yetkili kral'dı. Derebeylerinden sonra, Dükler, Kontlar, Baronlar, Vikontlar ve Şövalyeler gelirdi.

b) Rahipler: Papaya bağlı idiler. Büyük topraklara sahip olarak zenginleşmişler ve Senyörler gibi yaşamışlar, askerlikten ve vergiden muaf (bağışıklık) tutulmuşlardır.

c) Burjuvalar: Ticaret ve sanayi sayesinde zenginleşmişlerdir. Belli bir miktar para karşılığında Senyörlerin koruyuculuğu altına girmişlerdir.

d) Köylüler: En kötü şartlarda yaşayanlardır.

1. Serbest Köylüler: Toprakta kazandıklarının bir bölümünü Senyörlerine vergi olarak verirlerdi, mallarını çocuklarına miras bırakabilirdi.

2. Serfler: Toprakla birlikte alınıp satılan, hiçbir hakları olmayan, efendilerinin topraklarında çalışıp onlara hizmet eden en alt sınıftır.

AVRUPA HUN DEVLETİ

- Asya'dan yola çıkan Hun Türkleri Balamir önderliğinde Bugünkü Macaristan dolaylarına gelerek yerleştiler.
- Balamir'den sonra başa geçen "Uldız", Avrupa Hunları'nın geleneksel politikasının temellerini atmıştır.

Bu politika:

a) Önce Doğu Roma'yı etkisiz hale getirmek, (daha güçlü durumdaki Doğu Roma İmparatorluğudur. Bunu yaparken Batı Roma ile iyi ilişkiler kurmak)

b) Batı Roma üzerine yürümektir. (Doğu Roma sindirildikten sonra)

NOT: Hunların bir kısmı Uldız döneminde Anadolu'ya girdiler. Bu olay Türklerin Anadolu'ya ilk adımı atışlarıdır.

ATTİLA DÖNEMİ:

• Avrupa Hunları'nın en parlak dönemi ise "Attila" dönemidir.

• Avrupalıların Atilla'yı kendilerini cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilen "Tanrının kırbağı" olarak nitelendirmiştir.

• Uldız döneminde temelleri atılan Roma siyaseti, Attila tarafından başarıyla uygulanmıştır.

1. Attila önce Doğu Roma'ya (Bizans)

yönelmiş, MARGOS ve ANATOLYOS antlaşmaları ile kesin şekilde itaat altına almıştır.

2. Ardından Batı Roma'ya yönelmiş GALYA

ve ROMA seferlerini yapmıştır. Böylece Batı Roma'yı

da itaat altına almıştır. Roma şehrine girebilecekken Papa'nın Ricası ve yüklü bir vergi karşılığı bunu yapmaz.

- Attila'nın ölümünün ardından taht kavgaları ve Barbar kavimlerle mücadele Hunları zayıflattı.
- Orta Avrupa'da daha fazla dayanamayan Hunların Karadeniz'in kuzeyine çekildi.

DİKKAT: Hunlar, Giysi, at eyerleme ve at koşumları ile ordu sistemleri gibi konularda Avrupalıları etkilemişlerdir.

8. DİĞER TÜRK TOPLULUKLARI

1. AVARLAR:

- Çinliler, Juan Juan, Kök Türkler "Apar", Arap ve Bizanslılar ise "Avar" olarak adlandırmıştır.
- Büyük Hun Devleti'nin ardından Asya'da bir devlet kurmuşlardır. Köktürkler tarafından yıkılınca Avrupa'ya göç ederek orada da bir devlet kurmuşlardır.
- Avarlar İstanbul'u kuşatan ilk Türk topluluğudur. Sasaniler ile birlikte 619 ve 626 yıllarında İstanbul'u 2 kez kuşatmış iseler de başarılı olamamışlardır.
- Slav Topluluklarını devlet ve ordu teşkilatı konularında etkilemişlerdir. Onların Balkanlara göçlerine ve Balkanların Slavlaşmasına neden oldular.
- Hıristiyanlığı kabul eden Avarlar zamanlar kalabalık Slav topluluklarının arasında Slavlaştılar.

DİKKAT: Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya göç eden Türklerin tamamı Hıristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmıştır. Bu yüzden kimlerin bu bölgeye göç ettiğini bilmek önemlidir.

2. BULGARLAR:

- Hunlar ile Oğuz boylarından olan Ogurların birleşmesi ile ortaya çıkmışlardır.
- I. Kök Türk Devleti'nin 630 da yıkılması üzerine Kubrat yönetiminde Karadeniz'in kuzeyinde "Büyük Bulgarya Devleti'ni" kurmuşlardır.
- Kurucuları Kubrat'ın ölümünden sonra Hazarlar tarafından siyasi varlıklarına son verilmiş ve ikiye ayrılmışlardır.

a) Tuna Bulgarları:

- Bugünkü Bulgaristan yöresinde kurulmuştur.
- Avarlardan sonra İstanbul'u kuşatan 2. Türk topluluğudur.
- Nüfuslarının az olması, Hıristiyanlığı benimsemeleri sonucu, benliklerini yitirerek Slavların arasında erimişlerdir.

NOT: Günümüzde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Tuna Bulgarları olmayıp Osmanlılar döneminde Balkanlara yerleştirilen Türklerdir.

b) İtil (Volga) Bulgarları:

- Abbasiler döneminde ticaret sayesinde tanıdıkları İslamiyet'i kabul etmişlerdir.
- Bu durum benliklerini korumalarında etkili olmuştur.
- Altınordu Devleti'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan "Kazan Hanlığı" asıl unsurları bunlardan gelmektedir.

DİKKAT: Bazı araştırmacılara göre İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devleti İtil Bulgar devletidir.

<https://tarihdersi.net/>

3. HAZARLAR:

- Kök Türk Devleti'nin yıkılmasında sonra Kafkaslar ve Kara Deniz'in kuzeyinde kurulmuştur.
- Bu bölgede Ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunmaları büyük refaha ulaşmalarını sağladı.
- Ayrıca Hazar ülkesindeki dinsel hoşgörü bu döneme HAZAR BARIŞ ÇAĞI ismi verilmesini sağladı.
- Hz. Osman ve Emeviler döneminde İslam Araplarla savaşarak Kafkasların İslamlaşmasını engellemişlerdir.
- Yöneticileri Museviliği benimseyen tek Türk topluluğu olmuşlardır.
- Hazarlar arasında Şamanizm, İslamlik ve Hıristiyanlık da yayılmıştır.
- Her dine ait kadınların (yargıçlar) bulunması, ibadet ve ayinlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri dinler arasında büyük bir hoşgörünün olduğunun göstergesidir.
- Hazar Denizi ismini Hazar Türklerinden almıştır.

4. MACARLAR:

- Fin-Ogur Kavimleri ile Onogur Türklerinin birleşmesi ile ortaya çıkmışlar
- Don Nehri yörelerinden Avar, Sibir ve Peçeneklerin baskısı üzerine adlarını verdikleri bugünkü Macaristan'a yerleşmişlerdir.
- Hıristiyanlığı benimseyerek Türklüklerini yitirmişlerdir.
- Macarların diğer bir adı olarak bilinen Hungaria sözcüğü Onogurlardan gelmektedir.

5. BAŞKURLAR (BAŞKIRTLAR):

- Ural dağları yörelerinde değişik Türk boylarına bağlı olarak yaşamışlar, 13.yy da Altınordu devletine bağlanarak Müslümanlığı benimsemişlerdir.
- Günümüzde Rusya Federasyonuna bağlı olarak "Başkirt Özerk Cumhuriyeti" adı ile yaşamlarını sürdürmektedirler.

6. PEÇENEKLER:

- Balkaş Gölü yörelerinde I. Kök Devleti'ne bağlı olarak yaşamışlar, baskılar üzerine Karadeniz'in kuzeyine gelmişlerdir.
- Rusların Karadeniz'e inmelerini engellemişlerdir.
- Oğuz saldırıları üzerine Balkanlara gelen Peçenekler, önceleri ücretli asker olarak Bizanslıların hizmetine girmişlerdir.

DİKKAT: Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Peçenekler Malazgirt savaşında taraf değiştirerek Selçukluların savaşı kazanmalarını sağladı.

- Zamanla güçlenen Peçenekler, Anadolu Selçuklu ve Çaka Bey ile Bizans'a karşı ittifak kursa da Bizanslıların Kıpçaklarla anlaşarak Peçenekler üzerine saldırtmaları sonucu Peçeneklerin siyasi varlığı son bulmuştur.

7. KIPÇAKLAR (KUMANLAR):

- Moğol - Karahitayların baskıları üzerine Karadeniz'in kuzeyine yerleşmişler, bu geniş düzlükler Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırları) ismini almıştır.
- Kıpçaklar da Peçenekler gibi Rusların Karadeniz'e inmelerini engellemişlerdir.
- Bizanslarla anlaşarak Peçeneklerin siyasi varlığına son vermişlerdir.

- Moğol akınlarına dayanamayan bir kısım Kıpçaklar Macaristan'a giderek Hıristiyanlığı benimserken bir kısmı Altınordu Devleti'ne bağlanmışlar ve bu devletin ana unsurunu oluşturmuşlardır.
- Ayrıca bu devletin Türkleşmesine katkı sağlamışlardır.
- Kıpçak ile Oğuzlar arasındaki savaşların "Dede Korkut Hikâyelerinin" ortaya çıkmasını sağlamıştır.

8. OĞUZLAR (UZLAR) :

- En kalabalık ve tarihte en önemli rolleri oynayan Türk topluluğudur ve 24 boydan meydana gelmişlerdir.
- Orhun - Selenga yörelerinde yaşamışlardır. Önce Kök Türk, daha sonra Uygurların egemenliğinde yaşayan Oğuzlar, Kırgızların baskısına dayanamayarak batıya çekilmişlerdir.
- Oğuzların bir kısmı, baskılar sonucu Balkanlara yerleşip Bizanslıların hizmetine

girmişler, Malazgirt Savaşı'nda Peçenekler ile birlikte Selçuklular tarafına geçmişlerdir.

- Bizanslılar, Balkanlarda kalan Oğuzları bugünkü Romanya'nın Dobruca Bölgesi'ne yerleştirmişlerdir. Günümüzdeki "Gökoğuzların" (Gagavuzlar), bu bölgedeki Oğuzların torunları oldukları ileri sürülmüştür.
- Seyhun yörelerinde kalan Oğuzlar ise "Oğuz Yabgu Devleti"ni kurmuşlardı. Selçuk Beyin öncülüğünde İslamiyet'i kabul ederek Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere pek çok devlet kurmuşlardır.

9. SİBİRLER (SABİRLER, SABARLAR):

- Sibirya ismini Sibir Türklerinden almıştır.
- Sasanilerle birleşerek Bizanslılar ile yaptıkları savaşlar sırasında Ankara, Kastamonu yörelerine kadar gelmişlerdir.
- Bu, Hunlardan sonra Türklerin Anadolu'ya Türklerin ikinci ayak basışıdır.

10. TÜRGİŞLER:

- Uzun süre I. ve II. Kök Türklere bağlı olarak yaşamışlardır. Onlardan sonra Asya'da ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmaya çalışmışlardır.
- Su-lu Kağan döneminde Emevileri durdurarak Orta Asya'nın Araplaşmasını önlemişlerdir.
- Çinlilerin kışkırtmasıyla Sarı ve Kara Türgişler diye 2 ye ayrılan bu Türk Devleti'ne Karluklar son vermişlerdir.

NOT: Yakın zamana kadar Türgiş hükümdarı Baga Tarkan kendi adına para bastıran ilk Türk hükümdarı olarak bilinmekteyken Köktürklerinde bastırdıkları para bulunmuştur.

11. KIRGIZLAR:

- Dünyanın en uzun destanı olan Manas destanı Kırgızlara aittir.
- Moğol egemenliğine giren ilk Türk kavmidir.

12. KARLUKLAR:

- Uzun süre Kök Türklere bağlı yağayan Karluklar, Basmil ve Uygurlar ile birleğerek II. Kök Türk Devleti'nin yıkılığında yer almığlar, ancak Uygurlar ile anlaşamayarak batıya göç ederek ve Talas yöresinde devlet kurmuğlardır.
- Talas Savağı'nda (751) Çinlilere karėı İslam Arapların yanında yer alarak bu savağın Araplar tarafından kazanılmasında rol oynamığlar ve Orta Asya'nın Çinlilerin eline geçmesini engellemiğlerdir.
- Böylece bağlayan iyi iliğkiler sonucu İslamiyet'i kabul eden ilk Türk topluluğu olmuğlardır.
- Karluklar, Yağma ve  iğil adlı Türk boyları ile ilk Türk-İslam Devleti olan "Karahanlı Devleti'ni" kurmuğlardır.

HAZIRLAYAN:

SERDAR BAYRAK

TARİH  RETMENİ

<https://tarihdersi.net/>

5. ÜNİTE: İSLAM MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

1. İslamiyet'in Doğuşu Sırasında Dünyanın Genel Durumu

AVRUPA:

- Kavimler göçünün etkisi ile merkezi krallıklar yıkılmış, Feodalite rejimi hüküm sürmektedir.
- Diğer yandan Katolik kilisesi gücünü artırmış, Skolâstik düşünce Avrupa'nın hâkim düşünce yapısıdır.

AFRİKA:

- Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı.
- Ayrıca Habeşistan Krallığı bulunmaktaydı. Hıristiyanlık yaygın din olarak benimsenmişti.

ASYA:

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu:

- Roma İmparatorluğu'nun "Kavimler Göçü" ile başlayan barbar akınlarına dayanamayıp ikiye ayrılmasından sonra (395) başkenti İstanbul olan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu kurulmuştu.
- Balkanlar, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır Doğu Roma'nın egemenliği altındaydı. İslamiyet'in doğuşu sırasında en güçlü devlet konumundaydı.
- Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi hâkimdi.

Sasaniler (İran):

- İran'da kurulmuştu.
- Bizans'tan sonra en güçlü devlet konumundaydı.
- İslamiyet'in doğuşu sırasında taht kavgaları ve Bizanslılarla olan savaşları yüzünden güçlerini kaybetmeye başlamışlardı.
- Zerdüştlük dinine inanmışlardı.

Kök Türkler:

- Asya'nın en güçlü devleti olan Kök Türk Devleti,
- İslamiyet'in doğuşu sırasında Doğu ve Batı Kök Türk Devleti olarak ikiye ayrılmıştı.
- Kök Türkler arasında Gök Tanrı inancı yaygındı.

ARABİSTAN:

Coğrafi durum:

Arap yarımadası coğrafi olarak 4 bölüme ayrılmıştır.

- 1.Güney Arabistan (YEMEN),
- 2.Kuzey Arabistan,
- 3.Batı’ da Kızıldeniz’e paralel uzanan, yaşama en elverişli, ticaret yolları üzerinde bulunan ve en önemli şehirlerin (Mekke, Medine, Taif) bulunduğu HİCAZ bölgesi
- 4.Çölllerle kaplı NECİD bölgesi

Siyasi durum:

İslamiyet’ten önce Arap yarımadasında siyasi birlik hiçbir zaman sağlanamamıştır. Bunun sebepleri:

1. Arapların kabileler halinde yaşaması
2. Arabistan’ın coğrafi yapısı (çok büyük bölümünün çöllere kaplı olması)

Bunun yanı sıra İslamiyet’ten önce Yemen’de: Main, Seba, Himyeri devletleri kurulmuştur.

Kuzey Arabistan’da ise Nebatlılar, Tadmürlüler ve Gassaniler devletleri kurulmuştur.

Sosyal durum:

- İslamiyet’in kabulünden önceki dönemlerine "Cahiliye Devri" adı verilmiştir.
- Bu dönemde kız çocukları diri diri toprağa gömülür. İçki, kumar, faizcilik, zina v.b tüm kötü alışkanlıkların bulunduğu bir toplum vardır.
- Kabileler halinde yaşarlardı. Aralarında sıkça kan davaları yaşanırdı.
- Şehirlerde oturanlara "Hadari/Medeni", hayvancılıkla uğraştıklarından göçebe biçimde yaşanlara "Bedevi" denirdi.

DİKKAT: İslamiyet öncesinde Arabistan'ın sosyal hayatına cahiliye devri denmesinin nedeni Arapların okuma-yazma bilmemesi değildir. Arap toplumunun yozlaşmış durumudur.

Din ve inanış:

- Dinleri çok tanrılı olup "Putperestlik" denirdi. En büyük tanrıları Lat, Menat, Hubel, Uzza'dır.
- Putları Müslümanlarca da kutsal olan "Kâbe" de bulunurdu.
- Bunlardan başka Hıristiyanlar, Museviler ve Hz. İbrahim dini olarak nitelendirilen Hanifler bulunmaktaydı.
- Haram aylarında kan davalarının, çatışmaların durduğu barış ortamı yaşanmaktaydı.
- En büyüğü "Ukaz" olan bu aylarda kurulan panayırarda bir yandan ticaret yapılırken diğer yandan başta şiir olmak üzere çeşitli yarışmalar düzenlenirdi.

2. Hz. Muhammed ve İslamiyet

İSLAMİYET'İN DOĞUŞU VE YAYILIŞI:

İslam Dini'nin peygamberi Hz. Muhammed, Mekke'nin önemli kabilelerinden biri olan Kureyş Kabilesi'nin "Haşimi" kolundan gelmekteydi. (diğer kol ise Ümeyye yani Emevi koludur.) Gençliğinde ticaret ile uğraşmış, Hz. Hatice ile evlendikten sonra ticari yaşamdan çekilmişti. Hz. Muhammed'e sürekli gittiği Nur Dağı'ndaki "Hıra Mağarası'nda" 610 yılında Tanrı tarafından Cebrail aracılığı ile "ilk vahiy" gönderilmek suretiyle "Peygamberlik" verilmiştir. 613 yılında ise Tanrı buyruklarını "vahiyleri" halka açıklama yani elçilik (Resullük) görevi verilmiştir.

DİKKAT: Peygamberimize inanan ilk dört Müslüman:

- Hz. Hatice
- Hz. Ebubekir
- Hz. Ali
- Hz. Zeyd

Hz. Muhammed, Tanrı'dan aldığı emirleri (Vahiyleri) halka açıklarken kendisine inananlar olduğu gibi, İslamiyet'in yayılmasına putperest Mekkeliler şiddetle tepki gösterdi. Bunun temel sebebi Kâbe'nin putperestler için kutsal kabul edilmesi ve bunun ekonomik kazançlarını kaybedeceklerini düşünmeleridir.

Baskıların artması üzerine Mekke'de yaşama şansı bulamayan Müslümanlar, Hz. Muhammed'in izni ile "615-616" yıllarında Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmışlardı. Böylece ilk Müslüman kafilesi Mekke'den ayrılmış oldu.

I. ve II. Akabe görüşmeleri (biatleri)

Hz. Muhammed ile Müslümanlığı kabul eden Medineliler arasında 2 kez yapılan görüşmelerdir. Bu görüşmelerde Medineli Müslümanlar, Hz. Muhammed'e bağlı olacaklarına söz vererek O'na biat etmişlerdir.

HİCRET (622) VE MEDİNE İSLAM DEVLETİ'NİN KURULUŞU:

Mekke'de yaşama şansı kalmayan Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir ile birlikte, İslam tarihinde bir dönüm noktası olarak nitelendirilen Mekke'den Medine'ye göçüne Hicret denilmiştir.

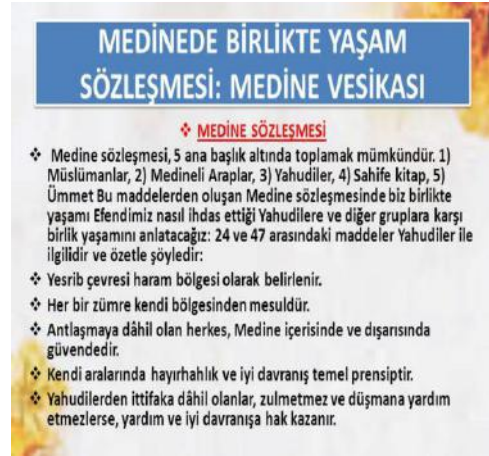
BÖYLECE:

1. Müslümanlar büyük bir baskıdan kurtulmuşlar ve dinlerini rahatça yaşayabilecekleri bir ortama kavuşmuşlardır.
2. Hz. Muhammed Medine'de İslami esaslara dayalı yeni bir devletin temellerini atmıştır.
3. Hicret Hz. Ömer döneminde düzenlenen "Hicri Takvime" başlangıç kabul edilmiştir.

DİKKAT 1: Hz. Muhammed, Medineli Müslümanlar “Ensar” ile Mekke’den göç eden Müslümanlar “Muhacirin” arasında “kardeşlik” antlaşmasını gerçekleştirdi.

DİKKAT 2: Ayrıca, Medine’nin huzur ve güvenliği için Medine’de yaşayanlarla “Medine Sözleşmesi” adı ile bilinen bir antlaşma yaptırmıştır.

Medine sözleşmesi yeni bir devletin kurulduğunu kanıtlayan ilk belge olarak kabul edilir.

HZ. MUHAMMED DÖNEMİ

BEDİR SAVAŞI (624)

- Medineli Müslümanlar ile Mekkeli putperestler arasındaki ilk savaştır.
- Bu ilk savaş Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştır.
- Müslümanlık büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.

NOT: Savaş sonunda elde edilen ganimetlerin paylaşımı, bundan sonraki ganimet paylaşımlarına örnek olmuştur. İSLAM SAVAŞ HUKUKU doğmuştur. (1/5 Hazineye, 4/5 savaşa katılanlara verilirdi.)

NOT: Savaş sonunda Peygamberimiz savaş esirlerinden parası olmayanları on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakmıştır. Bu da İslamiyet’in okuma-yazmaya verdiği önemi gösterir.

UHUD SAVAŞI (625)

Neden: Mekkelilerin Bedir yenilgisinin öcünü almak istemeleridir.

Sonuç: Müslüman kuvvetlerin üstün olduğu bir sırada, yerlerinden ayrılmamaları konusunda kesin emir verilmesine rağmen Müslüman okçuların yerlerini terk etmeleri yüzünden Müslümanların kayıpları ile sonuçlanmıştır.

Müslümanlar ne olursa olsun peygamberin sözünden çıkmamaları gerektiğini anlamıştır.

HENDEK SAVAŞI (627)

Neden: Mekkelilerin, Müslümanlığın yayılışını engellemek için Müslümanlara karşı yaptıkları son saldırı savaşıdır.

Savaş: Hz. Muhammed bu savaşta İranlı Selman-ı Farisi’nin önerisi doğrultusunda Medine’nin saldırıya açık yerlerini hendekle çevirerek Medine’de savunma savaşı yapmıştır. Hendeği aşamayarak başarısız olan Mekkeliler, Medine önlerinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

Sonuçları:

1. Mekkelilerin saldırı gücü kırılmıştır. Bundan sonra Mekkeliler savunmada kalırken saldırı (taarruz) sırası Müslümanlara geçmiştir.
2. İslamiyet’in Medine dışında yayılması hızlanmıştır.

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI (628)

Hz. Muhammed, Müslümanlar ile Kâbe’yi ziyaret için Mekke’ye doğru yola çıkmışlardı. Yapılan görüşmeler sonunda Hudeybiye Antlaşması yapıldı. <https://tarihdersi.net/>

Buna göre;

1. İki taraf 10 yıl savaş yapmayacak,
2. Reşit olmayan bir Mekkeli, Müslüman olsa bile Mekke'ye geri verilecek, Mekke'ye sığınan bir Medineli ise geri verilmeyecektir.

YORUM: Görünüşte Müslümanların aleyhineymiş gibi duran bu maddenin sonradan Müslümanların lehine olduğu anlaşılmıştır.

3. İsteyen Arap kabileleri, Mekke ve Medine ile antlaşma yapabilecek. Ancak taraflar anlaşma yaptıkları kabilelere yardım etmeyecek,
4. Müslümanlar O yıl Kâbe'yi ziyaret etmeyecek, ertesi yıl 3 gün Kâbe'yi ziyaretlerine izin verilecekti.

Önemi: Mekkeliler bu yolla Müslümanların varlığını "Resmen" ve "Hukuken" tanımışlardır.

HAYBER'İN FETHİ (629)

Nedeni: Yahudilerin Müslüman tüccarlara zarar vermeleri

Önemi: Şam ticaret yolu güvenlik altına alınmıştır.

NOT: fetihden sonra bazı Yahudilerin Haraç ve Cizye vergileri ödemeleri şartı ile burada yaşamalarına izin verilmiştir. Bu uygulama daha sonraki tüm İslam devletlerine örnek olmuştur.

Haraç: gayrimüslimlerden alınan toprak ve ürün verisidir.

Cizye: Gayrimüslim erkeklerden askere gitmemeleri karşılığı alınan vergidir.

MUTE SAVAŞI (629)

- Hz. Muhammed'in katılmadığı bir seriyedir.

NOT: Peygamberimizin katıldığı savaş ya da seferlere GAZVE, katılmadığı ve onun döneminde gerçekleşen savaşlara ise SERİYYE denir.

- Müslümanlar ile Bizanslılar arasındaki ilk savaştır.
- Müslümanlar ağır kayıplar verip yenilmiş olmalarına rağmen Halid bin Velid, orduyu toparlamış ve Medine'ye getirmiştir.

MEKKE'NİN FETHİ (629)

- Hudeybiye Barış'ının Mekkeliler tarafından bozulması üzerine Müslümanlar, Mekke üzerine yürüyerek fazla bir direnişle karşılaşmadan Mekke'yi fethetmişlerdir.
- Kâbe'deki putlar kırdırılarak putperestliğe büyük bir darbe vurulmuştur.

HUNEYN SAVAŞI (630)

- Putperest Arap kabilelerinin Müslümanlara karşı Huneyn'de toplanmaları üzerine yapılan savaştır.
- Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştır.

TAİF SEFERİ (630)

- Hz. Muhammed Huneyn'de yenilen putperestlerin Taif'e sığınmaları üzerine şehri kuşatmış, ancak fethedememiştir.
- Taifliler ertesi yıl kendiliklerinden İslamiyet'i kabul etmişlerdir.

TEBÜK SEFERİ (631)

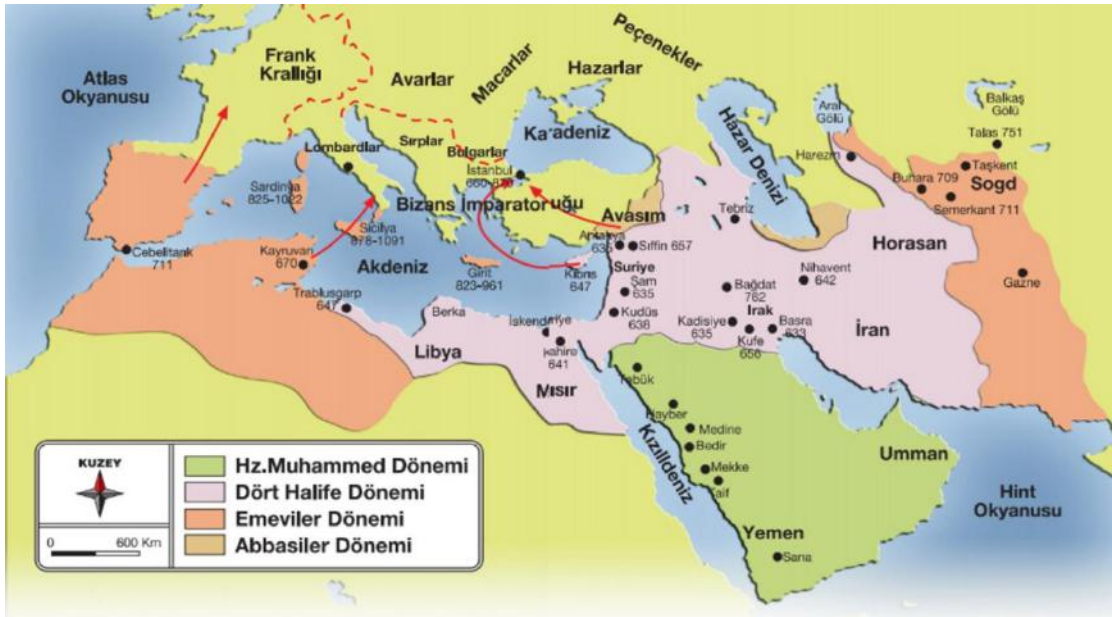
- Hz. Muhammed'in son seferidir.
- Bizanslıların, Arabistan'a saldırıcaıkları söylentileri üzerine sefer düzenlenmiştir. Ancak Tebük'e gelindiğinde söylentilerin doğru olmadığı görülmüştür.
- Bu sefer İslamiyet'in Gassaniler arasında yayılmasını sağlamıştır.

NOT: Bu seferin Arap yarımadası dışında yapılan ilk sefer olduğu ileri sürülmüştür.

VEDA HACCI VE PEYGAMBERİMİZİN ÖLÜMÜ (632)

- Hz. Muhammed, kalabalık bir Müslüman kafilesi ile Kâbe'ye gitmiş, burada verdiği hutbede Müslümanlara veda etmişti.
- Bu yüzden haccına "Veda Haccı", hutbesine de "Veda Hutbesi" denmiştir.
- Medine'ye döndükten sonra hastalanan Hz. Muhammed 8 Haziran 632'de Medine'de vefat etmiştir.

3. DÖRT HALİFE DÖNEMİ

- Peygamberimizin ölümünden sonra İslam dininin bir lidere ihtiyacı yoktur.
- Ancak Hicretle birlikte kurulan İslam Devleti'nin bir lidere ihtiyacı vardı.
- Sonradan gelen anlamına gelen HALİFE kavramı böylece doğdu. Ve doğduğunda dini anlamı ağır basan bir kavramdı.
- İslam ileri gelenleri tarafından seçilen "İlk Dört halife" sırası ile;

Hz. Ebubekir,

Hz. Ömer,

Hz. Osman,

Hz. Ali'dir.

- Dört Halife döneminde Halifelerin seçim yolu ile iş başına geldikleri için bu döneme "Cumhuriyet Devri" denilir.
- Dört Halife dönemine aynı zamanda "Olgun Halifeler" anlamına gelen "Hulafa-i Raşidin Devri" de denilir.

HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ:

- Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıkları önledi İslam'dan dönmek isteyenleri, vergi vermek istemeyenleri cezalandırdı. Böylece: İslam Devletini dağılmaktan kurtardı.
- Yemen yörelerinde ortaya çıkan "Yalancı (sahte) Peygamberleri" (RİDDE OLAYI) ortadan kaldırdı.
- Suriye'nin fethi için Bizans ile YERMÜK savaşı yapıldı.
- Savaşlarda HAFIZLARIN şehit düşmesi üzerine Kur'an-ı Kerim kitap haline getirildi.

HZ. ÖMER DÖNEMİ:

DİKKAT 1: Hz. Ömer dönemi 4 halife dönemi içinde en çok fethin yapıldığı dönemdir.

DİKKAT 2: Ayrıca bu dönem İslam devlet teşkilatlanmasının başladığı dönemdir.

FETİHLER:

SURİYE'NİN FETHİ:

- Bizans ile ECNADEYN savaşı yapıldı. Suriye(Şam), Filistin fethedildi. Kudüs teslim oldu.

İRAN'IN FETHİ:

İran'daki Sasaniler, yapılan

- Köprü (Tek yenilgi),
- Kadisiye,
- Celula
- Nihavent savaşları ile yenildi. İran fethedildi.

NOT: İran'ın fethi ile Müslümanlar Türklerle komşu oldu. Böylece ilk ilişkiler başladı.

MISIR'IN FETHİ:

- Bizans ile yapılan savaşlar sonunda Mısır fethedildi.
- Böylece Müslümanların Kuzey Afrika'daki fetihleri başlamış oldu.

DEVLET TEŞKİLATININ KURULMASI:

Yapılan fetihlerle devletin sınırlarının genişlemesi devlet teşkilatlanmasını da zorunlu hale getirmiştir.

Bu amaçla:

- Ülke eyaletlere ayrılarak bu eyaletlere merkezden valiler atandı. (idari yapılanma)
- Eyaletlere kadı'lar tayin edildi. (adli yapılanma)
- Beyt'ül Mal adıyla devlet hazinesi kuruldu. (mali yapılanma)
- İlk düzenli ve sürekli İslam ordusu ve bu ordu için ordugâhlar kuruldu. (askeri yapılanma)
- Ayrıca askeri amaçlı ilk posta örgütü,
- İlk divan (Divan-ı Cünd),
- ikta sistemi kuruldu.
- Hicri takvim yapıldı.

NOT: Hz. Ömer bir suikast sonucu öldürülen ilk halifedir.

<https://tarihdersi.net/>

HZ. OSMAN DÖNEMİ:

- Bu dönemde Kuzey Afrika'daki fetihler devam etti. Bizans'tan Trablusgarp ve Tunus alındı.
- Şam valisi Muaviye tarafından ilk İslam donanması kuruldu.
- Bu donanmayla Bizans arasında ilk deniz savaşı (Zat'üs Savari) yapıldı.
- Ardından Kıbrıs fethedildi.
- Türkler ile ilk mücadeleler başladı.
- Kur'an-ı Kerim çoğaltılarak eyalet merkezlerine gönderildi.
- Hz. Osman'ın kendi soyundan (Ümeyyeloğulları) olanları önemli görevlere getirdiği gerekçesi ile Müslümanlar arası ilk ayrılıkların başladığı dönemdir. Ve bu ayrılıklar sonucu öldürülür.

DİKKAT: Hz. Osman bir suikast sonucu öldürülen ikinci halifedir. Ancak İslam dünyasındaki ayrılıklar sonucu öldürülen ilk halifedir.

HZ. ALİ DÖNEMİ:

DİKKAT: Hz Ali döneminin tamamı iç karışıklıklarla geçtiği için fetihler durmuştur.

1. Cem'el Vakası (Deve Olayı): (656)

- Hz. Osman'ın katillerini bulmadığı gerekçesi ile Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr gibi İslam'ın ileri gelenleri ile Hz. Ali kuvvetleri arasındaki bir çatışmadır.

- Çatışma, Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sona ermiş, Talha ve Zübeyr ölmüştür.

ÖNEMİ: Müslümanlar arası ilk iç savaş

NOT: Hz. Ali bu olay sonrası devlet merkezini Medine'den Küfe'ye taşımıştır.

2. Sıffin Savaşı ve Hakem Olayı: (657)

- Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ı öldürenleri koruduğunu ileri süren Şam Valisi Muaviye ile Hz. Ali kuvvetleri arasındaki savaştır.
- Savaş Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sürerken Mısır Valisi Amr Bin As, Muaviye'ye Kur'an yapraklarını askerlerinin mızraklarına takmasını önermiştir. Hz. Ali bunun bir hile olduğunu belirtti ise de askerleri Kur'an'a karşı savaşmak istemediler ve halifelik sorunu **Hakemlerin kararına bırakıldı.**

- Muaviye'nin hakemi Mısır Valisi Amr Bin As'ın Hz. Ali'nin hakemi Musa Bin El Eşari'ye karşı burada da hileye başvurması halifelik sorununu çözmediği gibi daha da karışık hale getirmiş ve Müslümanlar üçe ayrılmıştır:

a) Hz. Ali taraftarları (Şiiler denmiştir),

b) Muaviye taraftarları (Emeviler)

c) Hz. Ali ve Muaviye'den ayrılanlar (Hariciler) olmak üzere 3 gruba ayrılmışlardır.

- Hariciler tarafından düzenlenen suikastlarda, Muaviye ve Amr Bin As kurtulurken, Hz. Ali şehit düşmüştür. Hz. Ali'nin ölümü ile de "Dört Halife Devri" son bulmuştur.

DİKKAT: Böylece Hz. Ali de tıpkı Hz. Osman gibi Müslümanlar arası ayrılıklar sonucu öldürülmüştür.

4. HALİFELİK SALTANATA DÖNÜŞÜYOR (EMEVİLER DÖNEMİ)

- İslam Devleti'nde Emevi (Ümeyye) soyundan gelen Muaviye'nin halifeliği ile "Emevi Hanedanı" devri başlamış oldu.
- Devlet merkezi Küfe'den Şam'a taşınmıştır.

DİKKAT: İslam Devleti'nde iktidar değiştikçe başkent de değişmiştir. Başkent değişikliğinin sebebi herkesin en güçlü olduğu şehri başkent seçmesidir. Fetihler veya başka bir sebep yoktur.

- Birincisi karadan diğeri denizden olmak üzere İstanbul Emeviler tarafından iki kez kuşatılmış, ancak sonuç alınmamıştır.

NOT: 1. Kuşatmaya katılan Hz. Muhammed'in sancaktarı Hz. Eyüp şehit düşmüştü. (İstanbul'un fethinden sora mezarı bulunarak üzerine Eyüp Sultan Türbesi diye tanınan türbe yapılmıştır.)

Kerbela Olayı (680):

Muaviye'nin, oğlu Yezid'i halife olarak yerine getirmesi üzerine

NOT: Böylece halifelik Saltanata dönüşmüştür.

Küfeliler Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'i halife ilan etmek için Küfe'ye çağırdılar. Halife Yezid kuvvetleri, Hz. Hüseyin'in Küfe'ye gitmesini engellemek için Kerbela denilen yerde Hz. Hüseyin ve yakınlarını öldürmüşlerdir.

Bu olay; Müslümanların Şii ve Sünni olarak kesin bir biçimde ayrılımlarına neden oldu.

Emeviler döneminde fetihler:

- Kuzey Afrika'nın fethi Emeviler Devrinde tamamlanmıştır.
- Tarık Bin Ziyad, Cebelitarık (Septe) boğazını geçerek ilk kez Avrupa kıtasına girmiş, Vizigot Krallığını Kadiks Savaşı'nda (711) yenmiş ve İspanya fethedilmiştir.

Puvatya Savaşı (732): Fransa'ya kadar ilerleyen Müslümanlar ile Franklar arasında yapılmıştır. Müslümanlar başarılı olamayarak İspanya'ya geri çekilmişlerdir. Puvatya Müslümanların batıda ulaştıkları son yer olmuştur.

NOT: Müslümanlar İspanya'ya ENDÜLÜS adını vermiştir.

Emeviler dönemi Türk-Arap ilişkileri:

- En kötü dönemini yaşar. En yoğun mücadeleler bu dönemde yaşanmıştır.

Bunun sebebi:

1. Emevilerin İslamı kılıç zoruyla yaymaya çalışması
2. Emevilerin Arap milliyetçiliği (Mevali politikası) yapması
  - Emeviler Türklerin yaşadığı Horasan ve Maveraünnehir bölgelerini ele geçirmişler, ancak ilerleyişlerini Orta Asya'da Türkişler, Kafkaslarda Hazarlar durdurmuş ve bu bölgelerde İslamiyet'in yayılışını engellemişlerdir.

Halife Abdülmelik döneminde:

Arapçanın "resmi dil" ilan edilmesi Arapçanın hızla Müslümanların yaşadığı bölgelere yayılmasına yol açmıştır.

DİKKAT: Arapçanın resmi dil ilan edilmesi Emevilerin Arap milliyetçiliği yaptığını kanıtlar.

Abdülmelik döneminde "Dinar" adı ile ilk İslam parası bastırılmıştır.

Emevilerin yıkılış nedenleri:

- a) Devletin hızlı genişlemesi ve Emevilerin bu toprakları yalnızca güç kullanarak ellerinde tutmaya çalışmaları,
- b) İrkçi Arap politikası izlemeleri, Arap olmayan Müslümanlara Mevali (Köle)diyerek aşağılamalarına duyulan tepkiler,
- c) Hz. Ali taraftarları (şiiiler)'nin Emevi ailesine karşı mücadele etmeleri
- d) Peygamberimizin amcası Abbas oğullarının Emevi Hanedanına karşı olmaları,
  - Abbasoğulları adına hareket eden Horasanlı Ebu Müslim'in Emevi Hanedanını yıkması ile bu devir sona ermiştir.

DİKKAT: Abbasiler ve Endülüs emevileri çağdaş devletlerdir. Emeviler bu iki devletin de çağdaşı değildir.

ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ

- Abbasi hanedanının egemenliğini kabul etmeyen Emevi soyundan gelen Abdurrahman'ın, merkezi Kurtuba olmak üzere İspanya'da kurduğu devlettir.

DİKKAT: Endülüs Hükümdarları zamanla Halife unvanını kullanmışlardır. Böylece İslam tarihinde aynı zamanda Bağdat'ta Abbasi, Tunus'ta Şii Fatimi ve İspanya'da Endülüs Emevi Halifeleri olmak üzere üç halife ortaya çıkmıştır. Bu durum halifeliğin "devlet başkanlığı" olduğunun açık bir göstergesidir.

- Taht sorunları ve iç karışıklıklar yüzünden güçlerini kısa sürede kaybetmişler İspanyollar tarafından yıkılmışlardır.
- İspanya'da "Tavaif-i Mülük" denilen küçük devletler ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi ise Beni Ahmer Devleti'dir. (1232-1492)
- İspanya'daki son İslam varlığı Gırnata'daki Beni Ahmer Devleti olmuştur.

DİKKAT: Gerek Endülüs Emevi devleti gerekse Beni Ahmer devleti askeri ve siyasi başarıdan çok burada ortaya çıkardıkları yüksek medeniyetle iz bırakmışlardır. Avrupa Kağıt ve matbaa başta olmak üzere pek çok bilimsel çalışmayı Endülüs'ten öğrenmiştir. Bu yüzden Rönesans'ta bile etkisinden söz edilebilir.

- İspanyollar, Kastilya Kraliçesi ile Aragon Kralı'nın evlenmesi ile siyasi birliklerini sağladıktan sonra bu devlete son vermişlerdir.

NOT: İspanya'da büyük baskılar altında yaşayan Müslüman ve Yahudilerin II. Bayezid döneminde Oruç Reis ve Hızır Reislerin gayretleri ile Osmanlı ülkesine getirilerek yerleştirilmişlerdir. Ancak gerektiği kadar yardım edilememiştir. Bunu da II. Bayezid'in pasif politikasına ve Cem Sultan sorununa bağlayabiliriz.

DİKKAT: Gerek dört halife dönemini, gerekse emeviler dönemini kolayca aklımızda tutabilmek için bu iki dönemi karşılaştırabiliriz. Benzerlik ve farklılıklara dikkat ederek pek çok şey öğrenebiliriz.

DÖRT HALİFE DÖNEMİ	EMEVLER
1. Halifeler seçimle belirleniyor. (İslam'ın cumhuriyet devri)	1. Halifelik Saltanata dönüşmüştür.
2. Herkese eşit davranıldı. Toplumda sınıflaşma yok.	2. Arap milliyetçiliği yaptılar toplum sınıflara bölündü. (Mevali,Zımmi,Köle)
3. Fetihçi politika var.	3. Fetihçi politika var.
4. Devlet merkez binası yok. (saray)	4. Devlet merkez binası var (saray)
5. Resmi dil ve para yok.	5. Resmi dil Arapça ve ilk İslam parası basılmıştır.
6. Başkent Medine, Küfe (Hz.Ali)	6. Başkent Şam
7. İslam dünyasındaki ilk ayrılıklar başladı.	7. İslam dünyası kesin olarak ikiye ayrıldı.

5. ABBASİLER

- Emevi hanedanının yıkılmasından sonra devletin başına Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın soyundan gelenler geçtiği için İslam Devleti'nde bu döneme Abbasiler devri denmiştir.
- Devletin kurucusu Ebu'l Abbas Abdullah'tır.
- En parlak dönemleri ise Harun Reşid ve oğulları dönemidir.
- Abbasiler döneminde fetihler yavaşlamıştır.
- İslam uygarlığı ise en parlak dönemini yaşamıştır. Eski Yunan klasikleri Arapçaya çevrilerek medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. (İSLAM RÖNESANSI)
- Başkent Bağdat'a taşınmış,
- Vezerlik makamları oluşturularak Divan Örgütü son biçimini almıştır.

DİKKAT: Abbasilerin bilim ve kültüre verdikleri değerin en önemli kanıtı BEYT'ÜL HİKME'dir. Bey'ül Hikme antik yunan uygarlığına ait eserlerin Arapçaya tercüme edildiği bir yerdi. Aynı zamanda bir kütüphane ve bilim adamlarının toplandığı bir bilim akademisiydi.

Abbasi-Türk ilişkileri:

- Emevilerin ırkçı Arap politikası ve Türk ülkelerini ele geçirmek istemeleri yüzünden olumsuz olmuştu. Müslüman Araplar ile Çinliler arasında yapılan "Talas Savaşı'nda (751)" Karluk Türklerinin Arapların yanında yer almaları bu savaşın Araplar tarafından kazanılmasında etken olmuş, bu olaydan sonra Türkler arasında İslamiyet'in yayılmaya başladığı görülmüştür.

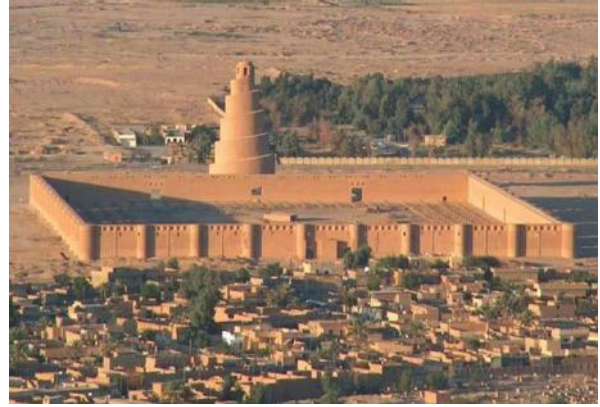
- Ayrıca; Abbasilerin, Emevilerin izlediği ırkçı Arap Politikaları (Mevali politikası yerine Ümmetçi politika izlemişlerdir.)terk etmeleri,

- Türklerin Emir'ül Ümeralık gibi ordu komutanlığı ve devlet yönetiminde önemli görevlere getirilmeleri,

- Türklerden özel ordular kurmaları

- "Avasım İlleri" adı verilen Maraş Diyarbakır, Malatya ve Adana yörelerindeki Bizans sınırına yerleştirilmeleri "Samarra" gibi ordugâh şehir kurmaları

Türkler arasında İslamiyet'in hızla yayılmasında etkili olmuştur.

- 9. yüzyıldan itibaren Türklerin yönetimdeki etkileri artmaya başlamıştır.

- Önce Gazneli Sultan Mahmut (Halife ona Sultan Unvanı verir), daha sonra Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Abbasi Halifesi'ni Şii Büveyhoğulları tehlikesinden korumuşlardır. **Halife bu kez Tuğrul bey'i "doğunun ve batının sultanı" ilan etmiştir.**

DİKKAT: Bu olay İslam tarihi açısından çok önemlidir.

Şöyle ki;

1. İslamiyet'in siyasi lideri Türkler olmuş,
2. İslamiyet'i korumak ve yaymak Türklerin görevi olmuş,
3. Halife siyasi gücünü ve anlamını kaybetmiş, sadece dini lider haline gelmiştir.

- Emir'ül Ümeraların Halifeyi dinlemeyerek başlarına buyruk hareketleri Abbasi Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış ve Abbasi toprakları üzerinde "Tevaif-i Mülük" adı verilen devletler ortaya çıkmıştır.

Bunlar:

- a) Mısır'da; Tolunoğulları ve Akşitler,
- b) Kuzey Afrika'da Ağılebiler,
- c) Irak ve İran'da; Büveyhoğulları,
- d) Maveraünnehir'de; Samanoğulları,
- e) Horasan'da; Tahiriler,

- İlhanlı hükümdarı Hülagu Han 1258’de Bağdat’ı ele geçirerek Abbasi Devleti’ne son vermiştir. Moğollardan kaçabilenler Mısır’a giderek Memlûklülere sığınmışlardır.

Memlûk Sultanı Baybars;

- Halifenin dini gücünden yararlanmak,
- Tüm Müslümanları Memlûk Devleti’nin etrafında toplamak amacıyla Muntasır’ı Halife ilan etmiştir. Bu durum Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim’in 1517’de Mısır’ı fethine kadar sürmüştür.

DİKKAT: Abbasileri daha iyi öğrenebilmek için Emeviler dönemi ile karşılaştırabiliriz. Aralarındaki benzerlik ve farklılıklar bize pek çok konuda fikir verebilir.

EMEVİLER	ABBASİLER
1. Halifelik Saltanat halindedir.	1. Halifelik Saltanat halindedir.
2. Fetihçi bir politika var. İslam’ı kılıç zoruyla yayma çalışmışlardır.	2. Fetihçi politika terk edilmiştir. İslamiyet’i hoşgörü ile yaymaya çalışmışlardır.
3. Mevali politikası var. Bu yüzden toplum sınıflara ayrılmıştır.	3. Herkese eşit davranmışlar. Yönetimde Türk ve İranlılara da görev vermişlerdir.
4. Türk-Arap ilişkileri çok kötü	4. Türkler ile iyi ilişkiler kurulmuş ve Türkler İslamiyet’i tanıyarak Müslüman olmuştur.
5. İslam kültürü zenginleşmiştir. Artık sadece Arap kültürü değildir. Ancak bunun sebebi Emevilerin farklı kültürlerle değer vermesi değil yapılan fetihlerdir.	5. İslam uygarlığı en parlak dönemini yaşamıştır. İslam Rönesansı’dır. Bunun sebebi ise Abbasilerin tüm kültürlerle verdiği değerdir.
6. Başkent Şam’dır.	6. Başkent Bağdat’tır.

6. MISIR’DA KURULAN TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

TOLUNOĞULLARI (868-905)

- Türkler Müslüman olduktan sonra Abbasi Devleti’nde başta askerlik olmak üzere önemli görevler almışlardır.
- Bu Türklerden biri olan Tolunoğlu Ahmet Mısır’a vali olarak gönderilmiş ve Abbasilerin zayıflığından yararlanarak burada bağımsızlığını ilan etmiştir. (Bir Tevaif-i Mülk Devleti)
- Tolunoğulları Mısır’da kurulan ilk Türk-İslam devletidir.

- Mısır’da bin yıl boyunca sürecek Türk hâkimiyetinin öncüsü olmuşlardır.

NOT: Mısır’a hâkim olan Türk devletleri sırasıyla

–Tolunoğulları,-İhşidiler,-Eyyubiler,-Memlûkler,-Osmanlılar

- Tolunoğulları güçlü bir ordu ve donanma kurarak Suriye ve Filistin’e hâkim olmuşlardır.

- Başkentleri Fustat (Kahire) 'tır.

DİKKAT: Tolunoğullarının en önemli özelliği, bu devletin yönetici ve ordusu Türk, halkı Arap'tır. Bu da devletin kısa ömürlü olmasının en önemli sebebidir.

- Mısır'ı dini ve sosyal tesislerle donatarak bayındır ve yaşanabilir hale getirmişlerdir. Nil Nehri üzerine bentler ve su kanalları yaparak Mısır tarımını geliştirmişlerdir.
- Tolunoğlu Ahmet Camii'nin yanına kurdukları eczane ile dinine bakılmaksızın herkese ilaç verilmiştir.
- Maristan adı verilen hastanelerde de herkese sağlık hizmeti verilmiştir.

NOT: Tüm bunlar sayesinde Tolunoğulları devri Mısır'ın

Altın Çağı olarak kabul edilir. Ayrıca bu sayede Mısır halkı tarafından çok sevilmişlerdir.

- Tolunoğlu Ahmet'in ölümünden sonra taht kavgaları başlamıştır. Bundan yararlanan Abbasiler Mısır'a tekrar hâkim oldular.

İHŞİDİLER (AKŞİTLER) (935-969)

- Abbasiler tarafından Mısır'a vali olarak gönderilen Togaç oğlu Muhammet tarafından kurulmuştur. (bu devlette bir Tevaif-i Mülk Devleti)
- Mısır'da kurulan İkinci Türk- İslam devletidir. Muhammed Fergana asıllı idi. Abbasi halifesi Muhammed'in bağımsızlığını onaylarken ona Ferganalı hükümdarların kullandığı bir unvan olan İHŞİD (AKŞİT) unvanını verdi. Devlet ismini buradan alır. Muhammet Suriye, Filistin, Lübnan ve Hicaz'ı ele geçirdi.

NOT: Böylece Mekke ve Medine yani kutsal topraklar ilk kez bir Türk devletin koruması altına girmiş oldu.

DİKKAT: İhşidilerin en önemli özelliği, bu devletin yönetici ve ordusu Türk, halkı Arap'tır. Bu da devletin kısa ömürlü olmasının en önemli sebebidir.

- Tolunoğullarından sonra Mısır'da kuruldukları ve Tolunoğullarının Mısır halkı tarafından çok sevildiğini gördükleri için her alanda onlar gibi davranmaya çalışmışlar, ancak onlar kadar başarılı olamamışlardır.

YORUM: İki devlet kıyaslandığında İhşidiler askeri ve siyasi açıdan, Tolunoğulları ise Kültürel ve ekonomik açıdan daha başarılı sayılabilir.

Muhammed'in ölümünden sonra tahta kavgaları başlamıştır. Bunu fırsat bilen Tunus'taki Fatımi devleti Mısır'ı ele geçirdi. Böylece İhşidiler devleti sona erdi.

<https://tarihdersi.net/>

EYYUBİLER (1174-1250)

- Haçlı seferleri ile Şii Fatımi devleti zayıflayınca Mısır'da karışıklık çıktı. Mısır ileri gelenleri B. Selçuklu Devleti'nin Musul Atabeyi Nurettin Mahmut Zengi'den yardım istedi.
- Zengi'nin gönderdiği orduda bir komutan olan **Selahattin Eyyubi** önce Fatimilere vezir oldu. Ardından da Fatimileri yıkarak kendi devletini kurdu.
- Suriye, Lübnan ve Hicaz'a kadar topraklarını genişletti.

YORUM: Selahattin Eyyubi'yi asıl önemli kılan, Türk-İslam dünyasında Büyük bir güce ve üne kavuşmasını sağlayan Haçlılara karşı yaptığı başarılı mücadeledir. 1187'de Hittin Savaşında Haçlı Krallığını yendi. Kudüs'ü onlardan geri aldı.

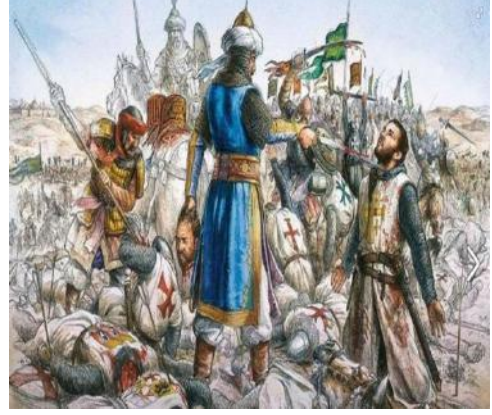
Bu olay 3. Haçlı seferinin başlamasına neden oldu.

Selahattin bu sefere karşıda bölgeyi korudu.

Bu başarılı mücadele sayesinde Mısır, Libya, Hicaz, Filistin, Şam, Malatya, Hamedan ve Güneydoğu Anadolu'da (ki buraların bir kısmına gitmediği halde) adına hutbe okutuldu.

NOT: Hutbe okutmak Türk-İslam dünyasında hâkimiyet sembollerinden biridir.

Devletin yıkılışı: Selahattin Eyyubi'nin ölümünden sonra ülke oğulları arasında paylaşıldı. Son eyyubi hükümdarı Turan şah ölünce ülkenin yönetimi annesine (Secerüt dürr) kaldı. Onun Aybeg adlı komutanla evlenmesi ile bu komutan Mısır'da Memlük devletini kurdu.

MEMLÜKLER (KÖLEMENLER) (1250-1517)

- Eyyubiler'in ordusu Kafkasya'dan küçük yaşta getirilerek eğitilen Kıpçak ve Çerkez gençlerin oluşmaktaydı. Bu orduya Memlük ya da kölemen denilmekteydi.

NOT: Bu uygulamanın benzerleri Gazneli, Büyük Selçuklu gibi Türk-İslam devletlerinde GULAM SİSTEMİ adıyla uygulanmıştır. Ayrıca bu usül Osmanlı Devleti'ndeki Devşirme Sistemi ve KAPIKULU askerlerinin de ilham kaynağıdır.

- Bu ordudaki komutanlardan Aybeg'in yönetimi ele geçirmesi ile Eyyubiler devleti yıkılmış, yerine Memluk devleti kurulmuştur.

YORUM: Memlük Devleti'ni Diğer Türk Devletlerinden ayıran en büyük özellik hükümdarların başa geçmesi konusundadır. Ordu kökenli bir devlet olduğu için sultanlık babadan oğla geçmez. Komutanların en güçlüsü hükümdar olur.

- Memlüklerin kuruluş yıllarında Moğol istilası devam ediyordu. Moğollar Köseadağ savaşı ile Anadolu'yu almış, Bağdat'ı istila etmiş, Suriye'ye dayanmıştı.

- Memlûkler Kutuz komutasında Moğolları Ayn-ı Calut savaşıyla yenmiştir.

DİKKAT: Bu Savaş Moğolların ilk yenilgisiydi ve bir dönüm noktası oldu. Memlûkler Moğolları yenip Moğol istilasını durdurmuş oldular.

- Memlûk hükümdarı Baybars Moğollardan kaçıp kendisine sığınan Abbasi ailesinden Mustansır'ı Mısır'da halife ilan etti. Böylece Halifelik Memlûk korumasına girdi.
- Ayrıca Baybars Moğollara karşı yardım isteyen Anadolu'nun yardımına gitmiş, Kayseri'ye kadar ilerlemiş, Ancak yardım isteyenlerin gereken desteği vermemesi üzerine geri çekilmiştir. Geri dönerken Moğolları Maraş (Elbistan) yakınlarında bir kez daha yenmiştir.

NOT: Moğollar bu olayın intikamını Anadolu'da 50 bin Türk'ü öldürerek almıştır.

YORUM:

Memlûklar;

- Moğolları durdukları için Siyasi,
- Halifeyi korudukları için Dini,
- Baharat yolu sayesinde Ekonomik

açından Osmanlılar İstanbul'u fethedene kadar Türk-İslam dünyasının en güçlü devleti durumunda olmuşlardır.

YIKILIŞI: Fatih döneminde bozulan ilişkiler II. Bayezid döneminde savaşa dönüşmüş, Yavuz Dönemindeki Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile Memlûkler Osmanlı Devleti tarafından yıkılmıştır.

7. İSLAM MEDENİYETİNDE İLİM VE SANAT HAYATI

1. İSLAM MEDENİYETİNDE İLİM

- İslam, bilgiye, eğitime, öğretime ve ilim insanlarına önem veren bir dindir. Kur'an-ı Kerim, pek çok ayetinde insanları akıllarını kullanmaya ve düşünmeye çağırır.

A. İslam Medeniyetinde İlim ve Eğitim Kurumları

Beytül-Hikme

- İslamiyet Mısır, Yunan, Hint ve İran gibi büyük medeniyetlerin kurulup geliştiği topraklar üzerinde yayılmıştı. Bu durum Müslümanlara kendilerinden önceki medeniyetlerin zengin bilgi birikiminden faydalanma imkânı sunuyordu. Ancak bu imkânın kullanılabilmesi için çeşitli dillerde yazılmış eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi gerekiyordu.
- Abbasi Halifesi Mansur, Süryanice ve Sanskritçeden de çeviriler yaptırmış, sarayında bir kütüphane kurarak buraya bilgi hazinesi anlamında Hazinetü'l-Hikme adını vermiştir.
- Hazinetü'l-Hikmenin büyüyen bir akademi hâline gelmesi ve Beytül-Hikme adını alması ise Halife Me'mun zamanında oldu.

Beytül-Hikme:

1. Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi
2. Tüm dillerden önemli eserlerin Arapçaya çevrildiği bir tercüme merkezi
3. Özellikle pozitif ilimlerle ilgili araştırmaların yapıldığı bir merkez hâline geldi.

DİKKAT: Müslüman âlimlerin tercüme faaliyetleri sayesinde İlk Çağ'a ait klasik eserlerin pek çoğunun günümüze gelebilmesi sağlandı.

Kütüphaneler

- İslam dünyasında kütüphanelerin temeli aynı zamanda birer okul olan mescitlerde muhafaza edilen kitaplarla atıldı.
- Bunun yanında, halifeler, vezirler, yüksek devlet görevlileri ve halktan zengin kişiler de kendi özel kütüphanelerini kuruyorlardı.
- Örneğin Selçuklu veziri Nizâmülmülk Bağdat'ta Nizamiye adıyla bir medrese ve kütüphane kurdu. Onu genellikle kurucularının adlarıyla anılan başka kütüphaneler izledi.
- İslam dünyasında Kültür ve uygarlığın önemli olduğu merkezlerden biri de Kurtuba idi. Endülüs Emevi halifelerinden II. Hakem daha velihtlığı döneminde Emevi sarayında yüz binlerce cilt kitabın bulunduğu büyük bir kütüphane kurmuştu.
- Her dine mensup olanlara açık olan bu kütüphaneler aynı zamanda bilgi alışverişinin yapıldığı birer yüksek okul durumundaydı.

Camiler

- İslam uygarlığında eğitim ve öğretim Hz. Muhammed'in ilk Müslümanlara Kur'an-ı Kerim ayetlerini öğretmesiyle başladı.
- Peygamberimiz hicretten sonra Medine'de ibadet yeri olan Mescid-i Nebvî'yi aynı zamanda bir okul hâline getirdi.
- Burada eğitim alanlara, mescidin sofasında toplanan dostlar anlamına gelen "Eshâb-ı Suffe" adını verdi. Böylece İslam dünyasında mescitlerin ve camilerin ibadetin yanı sıra eğitim öğretim amacıyla da kullanılması geleneği başladı. Diğer yandan bu uygulama ileride kurulacak eğitim kurumlarına model oldu.
- Özellikle dinî ilimleri camilerde okutulmaya devam etti.
- Eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü camilerin en tanınmışları Şam'da Emeviye, Bağdat'ta Mansur, Mısır'da Ezher ve Endülüs'te Kurtuba Camileri idi.

Medreseler

- Ders verilen yer anlamına gelen medrese, Abbasiler Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Medreseler, İslam medeniyetinin cami dışı eğitim kurumlarıydı.
- Bu kurumlar temel eğitimini tamamlayan talebelerin devam ettiği orta ve yüksek dereceli okullardı. Müslümanların medrese kurma faaliyetleri Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün 1067 yılında Bağdat'ta Nizamiye Medresesini kurmasıyla birlikte hız kazandı.

Başta Nizamiye medreseleri olmak üzere medreseler açılmasının amaçları:

- İlim insanı yetiştirmek
- Devlet görevlisi yetiştirmek (Özellikle kurumsallaşmaya çalışan Büyük Selçuklu Devleti açısından)
- İslam dünyasında ortaya çıkan zararlı dinî faaliyetlerle mücadele edecek din âlimi yetiştirmek (Özellikle Hasan Sabbah ve Batınıliğe karşı)
- İslamiyeti yeni kabul eden Türklere İslam dinin öğretecek din adamı yetiştirmek.

<https://tarihdersi.net/>

Medreselerin yapısı:

- Medreseler öğrencilerin hep birlikte ders yapabilecekleri büyük bir dersane ve onun etrafında dizilen odalar şeklinde inşa edilirdi.
- Dersler ortadaki büyük dershanede işlenir, dersten sonra öğrenciler odalarına çekilerek çalışmalarına devam ederlerdi.
- Medreselerde bütün masraflar devlet veya vakıflar tarafından karşılanarak ücretsiz eğitim verilirdi.
- Medreselerde ders veren ve imtihanla seçilen öğretmenlere müderris, onların yardımcılara ise müzakereci veya mu'îd denirdi.
- Medreseden özel bir imtihanla mezun olan öğrencilere icazetname denilen, üzerinde hocaların ve alınan derslerin adlarının yazılı olduğu bir diploma verilirdi.
- Medreselerde dinî bilimler ve çeşitli dil derslerinin yanı sıra felsefe, mantık, tıp, matematik, geometri, astronomi, coğrafya gibi temel bilimler okutulurdu.
- İslam dünyasında genel medreseler denilen bu eğitim kurumları dışında dâr-ül-hadis, dâr-ül-kurrâ, dâr-ül-hendese ve dâr-üt-tıb adlarıyla belli alanlarda eğitim veren ihtisas medreseleri de vardı.

2. İslam Âlimlerinin İlme Bakışı ve İlimler

İslam Dünyası 8.yüzyıldan itibaren İslam Rönesans'ı olarak bilinen büyük bir aydınlanma dönemine girdi. Bu dönemde dünyaca tanınmış ünlü İslam âlimleri yetişti. Farklı konularla ilgilenseler de İslam âlimlerinin ortak amacı kendisini, âlemi ve Allah'ı tanımaktı.

İslam medeniyetindeki ilk ilim dalları Kur'an ve sünnet üzerine yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıktı. Dinî ilimler başlığı altında toplanabilecek bu ilimlere toplumsal ihtiyaçların, komşu medeniyetlerle kurulan ilişkilerin ve tercüme faaliyetlerinin etkisiyle zamanla başka ilim dalları eklendi.

Farabi, ilimleri teorik ve pratik ilimler olarak ikiye ayırır.

Teorik ilimler: Matematik ve Fizik, kimya, coğrafya v.b doğa ilimlerinden oluşur.

Pratik ilimler: Fıkıh, kelam, hadis, tefsir gibi dinî ilimlerden oluşur.

Farabi'nin ilimler tasnifi ana hatlarıyla kendisinden sonra gelen âlimler tarafından da benimsendi.

Dinî ilimler; (Nakli Bilimler)

Vahiy ve sünnetten kaynaklandığı için İslam medeniyeti çerçevesinde Müslümanlara özgü ilimlerdir.

Tefsir: Kur'an ayetlerinin belirli kurallar doğrultusunda açıklanıp yorumlanmasıdır.

Hadis: Hz. Muhammed'in sözlerinin ve davranışlarının güvenilir şekilde derlenmesiyle ilgilenir.

Kelam: İman esaslarının felsefe yoluyla kanıtlanmasıdır.

Fıkıh: İslam hukuku anlamına gelir. Bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen dinî hükümlerin yorumlanmasıyla uğraşır.

Pozitif Bilimler (Akli ilimler):

Akli ilimler, araştırma, deney, gözlem ve tecrübe yoluyla öğrenilen bilgi ile çalışır. İslam medeniyetinde insani bilgi denilen ve tüm insanlığın ortak malı olarak görülen bu ilimlerin başlıcaları tıp, matematik, fizik, kimya, felsefe, coğrafya ve astronomidir.

3. İslam Medeniyetinde İlmî Ekoller ve Âlimler

İslam uygarlığında farklı felsefi ekollerin ortaya çıkma nedenleri:

- İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar arasında var olan dil ve kültür birliği Kur'an ve sünnetin anlaşılması konusunda ciddi ayrılıkların yaşanmasını önliyordu.
- Ancak zaman içinde gerek Arap olmayanların İslam'ı kabulü gerekse şehirlerde yaşayan farklı etnik gruplara mensup Müslümanların karışıp kaynaşmasıyla bu durum değişmeye başladı.
- Mekke, Şam, Bağdat, Basra, Kahire ve Horasan gibi büyük merkezlerde yürütülen dinî eğitimlerde Kur'an'ın okunuşu ve anlamı ile Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları konularında yorum farklılıkları ortaya çıktı.
- Bu farklılıklar İslam kültür ve medeniyetinde farklı felsefi ekollere kaynaklık etti.
- Felsefi ekollerin ortaya çıkmasında Arapçaya tercüme edilen Hint, İran ve Yunan medeniyetlerine ait felsefe eserleri de rol oynadı.

Meşşâiyye ekolü

- Aristo, derslerini yürüyerek anlattığı için ekolün ismi yürüyenler anlamına gelen Meşşâiyyûn'dur.
- Aristo'nun akılcı felsefesinden etkilenmiştir.
- İslam'ın temel kaynaklarını ihmal etmeden din ile felsefeyi uzlaştırmaya çalıştılar.
- Düşünmeye, mantığa ve araştırmaya önem verdiler.
- Meşşâiyyenin en önemli temsilcileri El-Kindi, Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd'dür.

Maturidiyye ekolü

- Adını kurucusu El Maturidî'den alır.
- Bu ekole göre insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. İnsan bu fiillerden dilediğini yapıp yapmamakta hürdür. Çünkü insan Allah'ın gönderdiği peygamberler ve akli yardımıyla faydalı olanı zararlıdan, kirliyi temizden, iyiyi kötüden ayırt etme gücüne sahiptir.

Eş'arîyye ekolü

- Adını kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den alır.
- Bu ekole göre iyilik, kötülük ve adalet gibi ilkeler Allah'ın emir ve yasaklarıyla anlam kazanır.
- Bu nedenle Allah tarafından emredilen davranışlar ahlaken iyi, yasaklananlar ise kötüdür.

Tabîiyyûn ekolü

- Bu ekol, dünyanın yoktan var edildiğini ve kendi dışındaki üstün bir güç tarafından düzenlenip yöneltildiğini savunur.
- Bu ekolde tabiatın bilimsel yöntemlerle araştırılması, bunun için de deney ve tümevarım yöntemlerinin kullanılması esastır.
- En önemli temsilcisi Ebu Bekir Zekeriyya Razi'dir.

Mu'tezile ekolü

- Bu ekole göre, insanın dünyadaki iyi ve kötü davranışlarının yaratıcısı Allah değil, insanın kendisidir. Allah'ın insanlara iyi ve kötü arasında tercih yapabilme hakkı tanınması gerekir. Aksi hâlde ilahi irade ile gerçekleşen bir davranışın sorumluluğu insana yüklenemez. Bu, Allah'ın adaleti ile de bağdaşmaz.

ÖNEMLİ İSLAM BİLGİNLERİNDEN BAZILARI

Farabi (870-950)

- Farabi, felsefe dünyasında birinci öğretmen olarak görülen Aristo'nun fikirlerini en iyi yorumlayan filozof olduğu için **ikinci öğretmen** anlamında "**muallim-i sani**" unvanıyla anıldı.
- "İhsâu'l-Ulûm" (İlimlerin Sınıflandırılması) adlı eserinde ilimleri tasnif etti.
- "Medinetü'l-Fazıla" da (Erdemli Şehir) ise devlet yönetimiyle ilgili öğütler verdi. Hükümdarı, insan vücudunun en önemli organı olan kalbe benzetti.
- "Kitabu'l-Musiki'l-Kebir" adlı eserinde müzik ile matematik arasında ilişki kurarak müziği bir bilim hâline getirdi.
- Kanun adlı müzik aletini icat etti.
- Eserlerinde yararlandığı kaynakları göstererek akademik dürüstlük ilkesini ortaya koydu.

İbn-i Sina (980-1037)

- Batı dünyasında "**Avicenna**" adıyla bilinen İbn-i Sina, tıp alanındaki çalışmalarıyla tanındı.
- "Kitabü'l-Şifa" ve "El Kanun Fi't-Tıp" adlı eserleri kaleme aldı.
- Eserleri, altı yüzyıl boyunca tıp öğretimi yapan Avrupa üniversitelerinde temel başvuru kitabı olarak kullanıldı.
- "El Kanun Fi't-Tıp"ta zatülcenp (göğüs zarı iltihabı), zatürre, menenjit, yüz felci, sarılık ve kemik iltihabı hastalıklarını tanıtarak bunların tedavi yöntemlerini anlattı.
- Kanın gıda taşıyan bir sıvı olduğunu belirtti.
- Ayrıca 760 çeşit ilaç hakkında bilgi verdi.

İbn-i Rüşd (1126-1198)

- İbn-i Rüşd, felsefe ile dinin birbirinin bütünleyicisi olduğunu savundu. Bu konudaki görüşlerini Gazali'nin "Tehafütü'l-Felasife" adlı eserini çürütmek için yazdığı "Tehafütü't-Tehafüt"te açıkladı.
- Felsefenin yanı sıra optik ve tıp alanında da çalışarak ünlü bir tıp ansiklopedisi olan "El Külliyyat"ı yazdı.
- Batı dünyasında "**Averroes**" adıyla tanındı ve düşünceleri XIII. yüzyılda akılcı bir felsefe akımına dönüştü.
- Avrupa ilk Rönesans'ını Latin İbn-i Rüşdcülüğü adıyla bilinen ve kilisenin skolastik felsefesine karşı çıkan bu akımla birlikte yaşadı.

İmam Gazali (1058-1111)

- Gazali, aklın dine aykırı olmadığını söylemekle birlikte gerçeğe ancak iman yoluyla ulaşabileceğini savundu.
- Nakli esas alan bir âlim olarak Aristo, Farabi ve İbn-i Sina gibi aklı öne çıkaran filozofları eleştirdi. "Tehafütü'l-Felasife" (Filozofların Tutarsızlıkları) adlı eserinde söz konusu filozofların tutarsızlık olarak nitelendirdiği görüşlerini ifade etti.
- Bağdat'taki Nizamiye Medresesinde müderrislik yaptı.

- İnsanlara ahlaki öğütler vererek iyiliği ve kötülüğü davranışlara değil, niyetlere göre değerlendirdi.
- “İhyâü'l-Ulûmî'd-Din” (Din İlimlerinin Yeniden Yapılanması) adlı eserinde de Kur'an'a ve sünnete uygun bir hayat için önerilerde bulundu.

İslam dünyasında insan davranışları konusunda başka felsefi ekoller de ortaya çıkmıştır.

Bunlardan;

Cebriyye ekolü: Güneşin doğması gibi insanın da fiillerinde mecbur olduğunu savunur. Dolayısıyla fiilleri yapan da yaptıran da Allah'tır.

Kaderiyye ekolü: İnsanın davranışları Allah tarafından belirlenmez. Onları kararlaştıran ve yapan insanın kendisidir.

Fıkıh ekolleri

Hz. Muhammed'e atfedilen “İçtihat edip isabet eden iki, içtihat edip yanılan bir sevap kazanır.” hadisi gereği dinî içtihatlarda bulunup yorumlar yapmışlardır. Bunun sonucunda da İslam dünyasında felsefi ekoller dışında çeşitli fıkıh ekolleri doğmuştur.

- Hanefi (Ebu Hanife),
- Maliki (İmam Malik),
- Şafi (İmam Şafii),
- Hanbeli (İmam Ahmed bin Hanbel)

NOT: Bu âlimler İslam'ın temel ilkelerinde birleşmekle birlikte ibadet biçimleri ve meselelerin çözüm yolları ile ilgili farklı görüşleri sürmüşlerdir.

Bunların dışında bir de Tasavvuf ekolleri vardır:

- Farklı yaklaşımlar içermekle birlikte temelde Allah sevgisi, ruh temizliği ve güzel ahlak gibi ortak ilkeler etrafında birleşmiştir.

4. İslam Âlimlerinin ve Müslümanların Avrupa'ya Etkileri

- Orta Çağ Hıristiyan dünyasında kilisenin aklı ve bilimi reddettiği bir dönemde Müslümanlar din ile bilimi bağdaştırdılar. Böylece skolâstik düşüncenin hâkimiyeti altındaki Avrupa'nın fikrî bakımdan karanlıkta olduğu bir dönemde akılcı düşünceye dayanan ileri bir medeniyet kurdular. Her alanda dünyaca tanınmış ünlü bilginler yetiştirdiler.
- Müslümanlar ilimde ve teknolojiye katkılarıyla İslam medeniyetine olduğu kadar Avrupa medeniyetine de katkıda bulundular.
- Avrupalılar XI. yüzyılın sonlarına doğru Müslümanların ilim ve fenniyle tanışıp bunlardan sistemli bir şekilde faydalanmaya başladılar.
- Bu yolda ilk adımı atanlardan biri Rahip Raymond (Raymond) oldu. Raymond, Tuleytula'da Avrupa'nın ilk Doğu ilimleri okulunu açtı. Ayrıca bir tercüme evi kurarak burada İslam âlimlerinin eserlerini Latinceye çevirtti. Böylece Avrupalılara İslam filozoflarının akılcılığı öne çıkaran düşüncelerini öğreterek Rönesans ve Reform hareketlerine zemin hazırladı.
- İslam medeniyetinin etkilediği bir diğer Avrupa ülkesi İtalya oldu. Bu ülkede binaların mimari özelliklerinden ders programlarına ve öğretim yöntemlerine kadar İslam medreselerini taklit eden üniversiteler kuruldu.

- Tıp alanındaki İslam eserlerinin tercümelemleri sayesinde Avrupa'da hastalıklara bakış açısı değişti. Hastalıkların insanın içine giren şeytandan kaynaklandığı ve hastanın rahibin duasıyla iyileşebileceği anlayışı yerini bilimsel teşhis ve tedavi yöntemlerine bıraktı.
- Batılılar matematikte sıfırın kullanımını Müslümanlardan öğrendiler. **Sıfırı bulan ünlü İslam matematikçisi Harezmi**, Hintlilerden aldığı dokuz adet rakama sıfırı ekleyerek onluk sistemi tamamladı. Böylece karışıklıklara yol açmadan matematiksel işlemlerin kolayca ifade edilmesini sağladı.
- Sıfırın keşfi Avrupa için dönüm noktası oldu. İtalyan matematikçi Leonardo Fibonacci onluk sayı sistemini tanıttı. Böylece Romen rakamlarıyla toplama ve çıkarma yapmakta zorlanan Avrupalılara günlük hayattaki matematiksel işlemleri kısa yoldan kolayca yapabilmeyi öğretti.

6. İslam Medeniyetinde Sanat

- İslam sanatı dinî ilkeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendi. Böyle olduğu için de İslam medeniyetinde en ileri giden sanat dalı mimari oldu. Camiler, medreseler, çeşmeler, hamamlar, su kemerleri, darüşşifalar, saraylar, kervansaraylar böyle ortaya çıktı.
- İslam medeniyetinde mimariye bağlı olarak çeşitli süsleme sanatlarında ileri gidildi. İbadet mekânları nakışlarla süslendi.
- İslam'ın ilk dönemlerinde putperestliği canlandırabileceği düşüncesiyle hayvan ve insan resimleri yapmaktan kaçınıldı. Onun yerine süslemelerde genellikle bitkisel motifler ve geometrik şekiller kullanıldı.
- İslam sanatında süsleme öğelerinden bir diğeri olan yazı hüsn-ü hat denilen güzel yazı sanatını ortaya çıkardı.
- El yazması kitaplar kaleme alındı. Kitap ciltlerinin ve iç sayfalarının süslenmesi amacıyla da tezhip ve ebru sanatları geliştirildi.
- Müslüman sanatçılar insan resimleri yapmaktan kaçınsa da bu durum minyatür sanatının gelişmesine engel olmadı. İki boyutlu ve gölgesiz resimler olan minyatürlere çeşitli konularda yazılmış pek çok eserde yer verildi.
- Müslüman sanatçılar İslamiyet'i kabul eden milletlerin sanat anlayışını bir potada eriterek güçlü bir sentez ortaya çıkardılar.
- İslam mimarisinde kümbet ve türbe yapımı Türklerin ölü gömme âdetlerinin ve çadırlarının etkisiyle başladı.
- İslam sanatı Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte yeni bir gelişim sürecine girdi. Türkler başta mimari olmak üzere ağaç oymacılığı, taş işçiliği, çinicilik ve musikide hayranlık uyandırıcı eserler verdiler. Özellikle hat alanında büyük sanatçılar yetiştirerek İslam dünyasında "Kur'an Mekke'de indi, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı." Sözü ortaya çıktı.

HAZIRLAYAN:

SERDAR BAYRAK

TARİH ÖĞRETMENİ

<https://tarihdersi.net/>

6. ÜNİTE: TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ VE İLK TÜRK İSLAM DEVLETLERİ

KONU 1: TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ

TÜRKLER VE İSLAMİYET

- Türkler ile Müslümanlar ilk kez Hz. Ömer döneminde İran'ın fethi ile komşu oldular. Ve ilk ilişkiler başladı.
- Hz. Osman döneminde ise ilk mücadeleler başladı.
- Emeviler devrinde Türk-Arap ilişkileri en kötü dönemini yaşar. En kanlı çatışmalar bu devirde olur. Emeviler Horasan ve Maverâünnehir İslamiyet'in yayılışı Türk direnişi ile engellenir.
- TALAS SAVAŞI - 751 -: Abbasi İslâm Ordusu + Türkler X Çin

Sebepler:

- 1- Göktürk Devleti'nin yıkım fırsatı bilen Çin ile İpek Yolundan daha fazla yararlanan Abbasilerin Orta Asya'daki güç mücadelesi,
- 2- Çin karşısında zor durumda kalan Karluk Türklerinin Abbasi Devleti'nden yardım istemesi,

Sonuçları:

- 1- Orta Asya üzerinden Çin tehlikesi kalktı.
- 2- İslâmîyet Türkler arasında hızla yayılmaya başladı.

Yorum: Türkler arasında İslamiyet'in yayılması Orta Asya ve Horasan bölgesinde İslam kültürüne dayanan yeni bir uygarlık ortamının oluşmasını sağlamıştır. Bu yüzden Talas Savaşı Türk İslam tarihinin başlangıcı kabul edilmektedir.

3- İslâm Dünyası Türklerle dostluğu sayesinde kâğıt yapımını öğrendiler.

Abbasiler devrinde, kurulan iyi ilişkiler sayesinde, İslamiyet'i tanıyan Türkler kitleler halinde Müslüman olurlar. Ve Abbasi devletinde önemli görevlere getirilirler.

TÜRKLERİN İSLAMİYETİ KABUL ETME NEDENLERİ

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin en temel sebebi, İslamiyet ile eski dinleri arasındaki sayısız benzerliktir.

Bu benzerlikler:

İSLAM ÖNCESİ İNANIŞ	İSLAM İNANIŞI
1. Göktanrı inancı	1. Tek tanrı inancı
2. Ahiret inancı (Uçmağ-Tamu)	2. Ahiret inancı (Cennet-Cehennem)
3. Kurban adama	3. Kurban kesme
4. Fetih ve egemenlik	4. Cihat anlayışı
5. Yağmacılık	5. Ganimet alma
6. Sosyal yaşam anlayışı (hırsızlık, yalan v.b)	6. Sosyal yaşam anlayışı (hırsızlık, yalan v.b)
7. Ruhban sınıfının olmaması	7. Din adamlarının üstünlüğünün olmaması
8. Farklı dinlere karşı hoşgörü	8. Farklı dinlere karşı hoşgörü

Türklerin İslamiyet'e Katkıları

1. Müslümanlığı;
  - a) Karahanlılar, Türkistan'a
  - b) Gazneliler, Afganistan - İran - Pakistan (bugünkü) ve Hindistan'a,
  - c) Selçuklular, Kafkasya ve Anadolu'ya,
  - d) Osmanlılar, Balkanlara yayılmasını sağlamışlardır.
2. Müslümanlığı;
  - a) Avasım illerinde Bizanslılara,
  - b) Anadolu'da, Bizanslılara ve Haçlılara,

c) Balkanlarda, Avrupa Hıristiyan dünyasına karşı başarı ile savunmuşlardır.

3. İbni Sina, Buruni, Farabi gibi Türk-İslam bilgilerinin çalışmaları ile bilim yaşamının, gelişmesinde büyük katkıları olmuştur.

4. Camileri, medreseleri gibi pek çok eserle İslam sanatının, gelişmesinde ve yayılmasında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

A) MISIR'DA KURULAN TÜRK- İSLAM DEVLETLERİ

- Tolunoğulları
- İhşidiler
- Eyyubiler
- Memlükler

NOT: Bu devletleri 5. Ünite de (İslam Uygarlığının Doğuşu) işlemiştik.

B) HORASAN, MAVERAÜNNEHİR BÖLGESİNDE KURULAN TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

- Karahanlılar
- Gazneliler
- BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ
- Harzemşahlar

KONU 2: İLK TÜRK İSLAM DEVLETLERİ

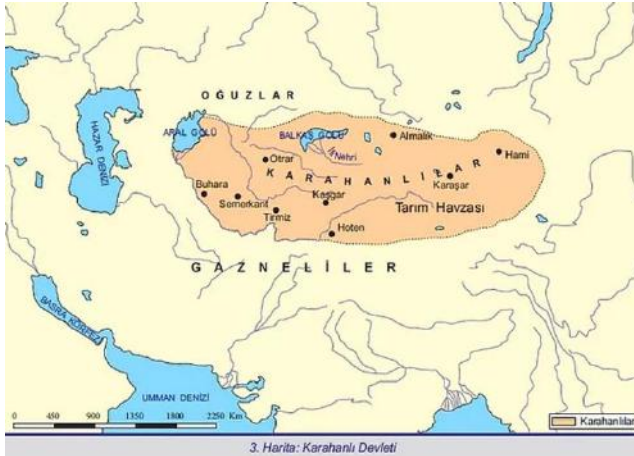
1. KARAHAHLILAR

2. GAZNELİLER

DİKKAT: İlk Türk İslam devletleri tarihte Maverünnehir, Horasan diye tabir edilen İran'ın doğusundaki bölgede ortaya çıkmıştır. Maverünnehir nehrin ötesindeki ülke anlamına gelir. Orta Asya'da yaşayan Türkler Seyhun nehrinin ötesi için kullanmıştır. Yaygın olarak Aral gölüne dökülen Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin arasındaki bölge için kullanılmaktadır. Horasan ise bu bölgenin batısıdır.

<https://tarihdersi.net/>

KARAHANLILAR (840-1212) (HAKANIYE / İLİG-HANLAR)

- Orta Asya 'da kurulan ilk Müslüman Türk devletidir. Dolayısıyla Türk tarihinde özel bir önemi vardır.
- Uygur Devleti'nin yıkılmasından sonra Başta Karluklar olmak üzere Yağma, Çiğil, Tuhsi gibi Türk boylarının birleşmesi ile kurulmuştur.
- Kendisini eski Türk hakanlarının mirasçısı sayan Karluk yabgusu "Karahan" unvanını aldı. Ondan sonraki hükümdarlarda bu unvanı kullandı. Devletin ismi buradan gelmektedir.

- Bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadır Han'dır. Onun zamanında; Samanoğulları ile mücadele edilmiş, devletin başkenti Kaşgar olmuştur.
- Karahanlılar, Satuk Buğra Han döneminde İslamiyet'i kabul etmiştir. Abdülkerim ismini alan Satuk Buğra Han ilk Müslüman Türk hükümdarı olmuş, İslamiyet'in Türkler arasında yayılması için çalışmıştır.
- Karahanlılar eski Türk devletlerinde görülen ikili devlet teşkilatını benimsemiştir. Bu yapı kısa zamanda doğu ve batı olarak ayrılmalarına sebep olmuştur.
- İpek yolundan pay aldılar. Ticareti canlandırmak için ilk [RİBATLARI \(kervansaray\)](#) yaptılar.

DİKKAT: Karahanlıların önemi siyasi alanda yaptıkların daha çok ilk Müslüman Türk devleti olmaları ve buna bağlı pek çok değişikliğin onlarda yaşanmaya başlamasından gelir.

Bunlar:

1. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile Orta Asya Türk kültürünün yerine yeni bir kültür yani Türk-İslam kültürü doğmuştur. Bunun ilk gerçekleştiği devlet Karahanlılardır.
2. Türk-İslam kültürü Karahanlı döneminde başladığı için Türk-İslam devletleri içinde her konuda eski Türk devletlerine en çok benzeyen yine Karahanlılar olmuştur.
3. Diğer Türk-İslam devletlerinden farklı olarak halkının tamamı Türk olan tek Türk-İslam devletidir.
4. Türkçeyi resmi dil olarak kullandılar. Karahanlılar döneminde kullanılan Türkçeye HAKANIYE LEHÇESİ denir. Bu Türkçenin özelliği: Türkçe Hâlâ saf halindedir. İslamiyet'in kabulü ile yeni yeni içine Arapça, Farsa kelimeler girmektedir. Uygur alfabesini kullandılar. Böylece özelliklerini korumaya çalıştılar.
5. İlk Türk-İslam eserleri bu dönemde doğdu. Bunlar Türk-İslam tarihi için paha biçilemez değerde kaynaklardır.

Bunları kısaca tanıyalım:

ESER	YAZAR	ÖZELLİĞİ
Kutadgu Bilig	Yusuf Has Hacip	İdeal devlet yönetiminin anlatıldığı ilk siyasetname
Divan-ı Lûgati't Türk	Kaşgarlı Mahmut	Türkçeye ait bütün lehçelerin yer aldığı ilk sözlük
Atabetü'l Hakayık	Yükneklî Edip Ahmet	Ahlaki öğütlerin yer aldığı bir eser
Divan-ı Hikmet	Ahmet Yesevi	İslamiyet'i tasavvuf yoluyla anlatan eser

Yusuf Has Hacip ve Kutadgu Bilig:

- Yusuf Has Hacip 1017 yılında Balasagun'da doğmuştur. Elli yaşlarında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eseriyle ölümsüzleşmiştir. 1077'de vefat eden Yusuf Has Hacip'in mezarı Kaşgar'dadır.
- Kutadgu Bilig "mutluluk veren bilgi" anlamına gelmektedir.
- Eserde birey, toplum ve devlet yaşamının en iyi şekilde düzenlenmesinde gerekli olacak bilgi, düşünce, anlayış ve erdemlerin neler olması gerektiği, bunların hangi yolla elde edilebileceği anlatılmaktadır.
- Kutadgu Bilig, Uygur alfabesi ile yazılmıştır.
- Türklerin İslâmi dönemdeki ilk edebi ürünüdür.
- Hükümdarlara öğüt veren ilk "Siyasetname" özelliği de taşımaktadır.

Kaşgarlı Mahmut ve Divan-ı Lûgati't-Türk:

- Kaşgarlı Mahmut, 11. yüzyılda yaşamış Türk dil bilginidir.
- En ünlü eseri Divan-ı Lûgati't-Türk'tür.
- Divan-ı Lûgati't-Türk, Türkçenin Arapçadan üstün olduğunu göstermek ve Araplara Türkçe öğretmek için yazılmıştır.
- Bu nedenle, eser, Arapça yazılmış ilk Türkçe sözlüktür.

- Divan-ı Lûgati't-Türk'ün bir başka önemi de Ansiklopedik bir sözlük olmasıdır. Daha önceki yüzyıllara ait sözlü edebiyat örnekleri, Türklerin yaşantısı, kültürleri gibi pek çok konuda önemli bilgiler verir.
- Bu bakımdan Divan-ı Lûgati't-Türk dil, edebiyat, toplum ve sosyoloji tarihimize ait çok önemli belgeleri toplayan bir kaynaktır.
- Ayrıca eserde bir Türk dünyası haritası yer alır. Eser bu yönü ile de ilk olma özelliği taşır.

DİKKAT: İslamiyet öncesi Türk tarihi için Orhun abideleri ne kadar önemli ve değerli ise Türk İslam tarihi için de Divan-ı Lûgati't-Türk o kadar değerlidir. Bu eser Türk İslam tarihi için eşi bulunmaz bir değere ve öneme sahiptir.

<https://tarihdersi.net/>

GAZNELİLER (963-1187)

- Devlet ismini Doğu Afganistan'da bulunan ve devlet merkezi olarak seçilen GAZNE şehrinden almıştır.

KURULUŞU:

- Samanoğullarının dağılmaya başladığı dönemde bu devlette komutanlık yapan Türklerden Alp Tigin, Gazne şehrine gelerek devletin temelini attı.
- Bir süre Samanoğullarına bağlı kalan Gazneliler SEBÜK TİĞİN zamanında bağımsız bir devlet haline geldiler.

GAZNELİ MAHMUT DÖNEMİ:

- Sebük Tigin'in ölümü ile devletin başına oğlu Mahmut geçti.
- Mahmut dönemi Gazneliler Devleti'nin en parlak dönemidir.
- Mahmut; Karahanlılar ile ittifak kurarak Samanoğullarını yıldı ve topraklarını paylaştılar.
- Abbasi halifesini Şii Büveyhoğullarının baskısından kurtardı. Halifede ona "SULTAN" unvanını verdi.

NOT: Mahmut böylece sultan unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı oldu. Ayrıca Halifeye verdiği söz gereği İslamiyet'i yaymak için Hint Seferlerine çıktı.

- Horasan, Maveraünnehir, Ceyhun'un ötesi, Harzem'e kadar fetihler yaptı. Böylece ülkesinin kuzeyini sağlama alan Mahmut Hint seferlerine başlamaya karar verdi.
- Hindistan'a 17 büyük sefer düzenleyen Sultan Mahmut bu seferler sayesinde:

Hindistan Seferlerinin Sonuçları

1-Kuzey Hindistan fethedilerek Türklerin uzun süre hüküm sürdükten bölgelerden biri haline gelmiştir.

2-Sultan Mahmut ve daha sonra Hindistan'da kurulan Müslüman Türk Sultanlıklarının çalışmaları sonucunda İslamiyet, Hindistan'da geniş bir alana yayılarak günümüzde Pakistan, Afganistan, Bangladeş devletlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Hindistan'a bağlı Keşmir Bölgesi'nde de önemli oranda Müslüman nüfus bulunmaktadır.

3-Bu seferler sırasında ele geçirilen ganimetlerle Gazne şehri; parklar, bahçeler, zafer abideleri, camiler gibi mimari eserlerle süslenmiştir. Belh, Nişabur gibi büyük şehirler de o devrin en güzel ve bakımlı beldeleri olmuştur.

GAZNELİLERİN YIKILIŞI:

- Sultan Mahmut'tan sonra yerine oğlu Mesut geçti. O babası kadar tecrübeli değildi. Ayrıca onun hükümdarlığı döneminde Selçuklu tehlikesi iyice artmıştı.
- Selçuklu Türklerinin Gazne topraklarına düzenledikleri akınlar, Tuğrul beyin Nişabur'u ele geçirip bağımsızlığını ilan etmesi gibi sebepler üzerine Sultan Mesut Büyük bir ordu toplayarak Selçukluların üzerine gitti.

- İki taraf arasında **DANDANAKAN (1040) SAVAŞI** meydana geldi.

Bu savaşın sonucunda:

- Gazneliler yenildi ve yıkılma sürecine girdi.
- Büyük Selçuklu Devleti kuruldu.
- Selçuklu Türklerinin batıya doğru ilerleyişi hızlandı.

Dandanakan yenilgisinin ardından topraklarının çoğunu kaybedip Hindistan'a çekilen Gazneliler bir daha toparlanamadı. Ve Afgan yerlisi olan GURLULAR tarafından 1187 tarihinde yıkıldılar.

Gaznelilerin bazı önemli özellikleri:

- Gazne halkının çoğunluğunu Afgan, Hint, Fars ve çeşitli Türk boyları oluşturuyordu. Çok geniş bir sahada halkı idare eden Gazne Devleti az sayıdaki Türklerden oluşan merkezi kuvvete dayanıyordu. Bu durum Gazne ordusunun da farklı topluluklardan oluşmasını zorunlu hale getirmiştir.
- Gazneliler Devleti'nin yönetim anlayışı, bir grup ayaklanırsa diğer toplulukları ayaklananların üzerine göndererek düzeni sağlamak şeklindeydi. Bu durum Gaznelilerin çeşitli toplulukları birbirine karşı denge unsuru olarak kullandığını göstermektedir.

YORUM: Gaznelilerin siyasal güçlerini uzun süre koruyamamalarında ve kısa sürede yıkılmalarında; egemenlikleri altındaki topraklarda çok farklı milletlerin yaşaması ve Türk nüfusun az olması etkili olmuştur.

- Halkının pek çok unsurdan oluşmasının etkileri Dil konusunda da etkisini gösterir. Gazneliler:
  - Resmi dil olarak Arapça,
  - Edebiyat dili olarak Farsça,
  - Saray ve orduda ise Türkçe kullanmışlardır.

YORUM: Her konuda görülen bu çeşitlilik hem yöneticilerin zamanla dejenere olmalarına, hem de birliğin kolayca bozulmasına sebep olmuştur.

KONU 3: TÜRK İSLAM TARİHİNDE OĞUZ TÜRKLERİ VE BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

OĞUZ TÜRKLERİ VE OĞUZ ADININ ANLAMI:

- Oğuz "boylar, kabileler" anlamına gelmektedir. Selçuklular Oğuzların Üçok kolunun Kınık boyuna mensuptur.
- Oğuzlar Uygur devleti yıkıldıktan sonra Seyhun nehri çevresinde Oğuz Yabgu devletini kurdu.
- Selçukluların lideri olan Selçuk Bey bu Devlette Subaşı idi.

DİKKAT: "SU-SÜ" eski Türkçede "asker" anlamına gelir. "sü uyur düşman uyumaz." Dolayısıyla Subaşı "komutan" anlamına gelir.

- Oğuz yabgusuyla arası açılınca kendisine bağlı olanları alarak CEND şehrine geldi.

ÖNEMLİ: Selçuk Bey ve yanındaki Oğuz Türkleri bu coğrafyada kalıcı olabilmek için eski dinlerine çok benzeyen İslamiyet'i kabul etiler.

NOT: Müslüman göçebe oğuz Türküne TÜRKMEN denilmektedir.

- Selçuk Beyden sonra Oğuz Türklerinin başına oğlu Aslan Yabgu geçti.
- Selçuklular Maveraünnehir bölgesinde tutunmaya çalıştılar. Ancak bu dönemde Gazneliler de Karahanlılar da güçlü dönemlerini yaşıyorlardı ve Selçuklu Türklerinin bu bölgede tutunmalarını kendi gelecekleri açısından tehlikeli buluyorlardı.
- Gerçekleşen Karahanlı-Gazneli görüşmesi sonrası bu iki devlet Selçuklu Türklerine karşı ittifak yapmaya karar verdi.
- Ardından Gazneli Mahmut hile ile aslan yabguyu Hindistan'daki Kalincar kalesine hapsetti. Yedi yıl esir kalan aslan yabgu burada öldü.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1. TUĞRUL VE ÇAĞLAR BEYLER DÖNEMİ

- Tuğrul ve Çağrı Bey, Selçuk beyin büyük oğlu Mikail'in çocuklarıydılar.
- Mikail erken yaşta ölünce çocukları dedeleri Selçuk Bey büyüttü.
- Aslan Yabgu Gazneli Mahmut'un eline esir düşünce Selçuklu Türklerinin başına Tuğrul ve Çağrı Beyler geçti.
- Tuğrul ve Çağrı Beyler idareyi ele aldıktan sonra Gaznelilere karşı pek çok önemli başarı elde ettiler.
- Horasan'a ani bir taarruz düzenleyerek Merv, Nişabur, ve Serahs civarını ele geçirdiler. Gazneli Mesut Selçukluları siyasi bir güç olarak tanımak zorunda kaldı.
- 1038'de Selçuklular Gaznelileri Serahs civarında yenilgiye uğrattılar.
- Tuğrul Bey Nişabur' da kendi adına hutbe okuttu.

NOT: Hutbe okutmak Türk-İslam Devletlerinde bağımsızlık alametidir.

- Gazneli Selçuklu mücadelesinin kaderini 1040 DANDANAKAN SAVAŞI belirledi.

DANDANAKAN SAVAŞI 1040

➤ Gazneli Mesut – Tuğrul ve Çağrı bey

- Gazneli ordusu fillerle donatılmış, çoğu yaya askerlerden oluşan güçlü ancak yavaş hareket edebilen bir orduydü.
- Selçuklular ise tamamı atlı daha az sayıda ancak hareket kabiliyetine sahip bir orduydü.
- Selçuklular bu durumu lehlerine kullandılar. Sürekli geri çekilip ani saldırılar yaparak Gazne ordusunu çöle doğru çektiler. Bu arada su kaynaklarını tahrip ettiler.
- Gazneli ordusunu iyice yorunca da Dadanakan kalesi önlerinde son darbeyi vurdular.

Savaşın Sonuçları:

- Büyük Selçuklu Devleti kuruldu.
- Gazneli Devleti yıkılış sürecine girdi.
- Selçukluların bu coğrafyada tutunup kendilerini sağlama almaları batıya doğru yapılacak fetihleri hızlandırdı.

NOT: Dandanakan Zaferinden sonra Çağrı Bey kardeşi Tuğrul Bey'i Hükümdar ilan etti. Kardeşlerden Tuğrul siyasi dehası, Çağrı ise Askeri yetenekleri ile ön plana çıkıyordu. Böylece hükümdar Tuğrul Bey olurken; Çağrı Bey'de ordu komutanı oluyordu. Çağrı beyin bu davranışında hem taht kavgalarına yol açmama düşüncesi hem de Tuğrul Bey'in çocuğunun olmaması etkili olmuştur.

SELÇUKLULAR VE ANADOLU (TUĞRUL BEY DÖNEMİNDE ANADOLU İLE İLGİLİ ADIMLAR)

1) Tuğrul ve Çağrı Beyler Selçuklu Türklerinin başına geçtikleri ilk yıllarda Gazneli-Karahanlı ittifakı nedeniyle zor günler yaşanmış, yerleşebilecekleri alternatif topraklar aranmıştır. Bu arayış sırasında Çağrı Bey 1015'de Anadolu'ya keşif amaçlı bir sefer düzenlemiştir.

Bu keşif seferiyle;

A. Anadolu'nun iklim, coğrafi özellikler açısından Türklerin yapısına uygun,

B. Siyasi açıdan ise fethine müsait olduğunu görmüşlerdir.

C. Bu keşif seferiyle Anadolu'nun fethine karar verilmiştir. Bu olaydan itibaren Anadolu'nun fethi ile ilgili yapılanların hiçbiri tesadüf değildir.

Ancak Anadolu'da güvenle fetih yapılabilmesi için buldukları yerde kendilerini sağlama almaları gerekiyordu. Bu yüzden Gazneliler bir tehdit olmaktan çıkana kadar bu mücadeleye öncelik verildi.

2) Dandanakan savaşından sonra gaznelileri etkisiz hale getiren Tuğrul Bey Anadolu'nun Fethi için ikinci adımı attı. İbrahim Yinal ve Kutalmış'ı Anadolu'yu fethine hazırlamak, akınlar yapmakla görevlendirdi. Selçukluların Doğu Anadolu'daki faaliyetleri Bizans'ı harekete geçirdi. Selçuklu akıncıları ile Bizans-Gürcü ordusu arasında **PASINLER 1048** savaşı yapıldı. Bu ilk büyük Selçuklu- Bizans savaşını Selçuklular kazandı.

DİKKAT: Bizans ile Büyük Selçuklu Devleti arasında yapılan ilk Savaş

TUĞRUL BEY VE ABBASİLER

Abbasi halifesi Şii büveyhoğullarının baskısından kurtulmak için Tuğrul Beyden yardım istedi.

Tuğrul Bey Bağdat'a iki kez gelerek bu baskıya son verdi ve Halifeyi koruması altına aldı.

Abbasi halifesi ona **" Doğu'nun ve Batı'nın sultanı "** unvanını verdi.

Böylece:

- İslam Dünyasının siyasi lideri Türkler oldu.
- Abbasi halifesi siyasi gücünü kaybetti, sadece dini lider haline geldi. Dolayısıyla Halifelik makamı da sadece dini lider olarak kullanılan bir unvan haline geldi.
- Bu olaydan sonra İslam dünyasının koruyuculuğu da, İslamiyet'i yayma görevi de Türklerin vazifesi oldu.

2. ALP ARSLAN DÖNEMİ

- 1060'da Çağrı Bey'in, 1063'te Tuğrul Bey'in vefatı üzerine Tuğrul Beyin çocuğu olmadığı için Çağrı Beyin çocuklarından ALP ARSLAN Selçuklu sultanı oldu.
- Alparslan'ın hükümdarlığının ilk yılları taht kavgalarıyla geçti.

DİKKAT: Bu taht kavgalarının ve Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının en önemli sebebi Selçuklu Veraset sistemidir. Eski Türklerdeki veraset sistemi aynen devam etmektedir.

<https://tarihdersi.net/>

- Alp Arslan Amcasının vezirini görevden alarak çok güvendiği önemli bir devlet adamı olan NİZAMÜLMÜLK'Ü vezir yaptı. Nizamülmülk'ün vezir olmasıyla birlikte Selçuklu Devlet yönetiminde başta İran asllılar olmak üzere değişik milletler görev almaya başladı.

DİKKAT: Nizamülmülk'ün vezir olmasının hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olmuştur.

Olumlu sonuç: Bu Selçuklu devlet teşkilatının yapılandırılması açısından son derece yararlıdır.

Olumsuz sonuç: Ancak diğer yandan devletin asıl kurucusu olan oğuzlarla yabancılaşmasına da neden olmuştur.

SELÇUKLULAR VE ANADOLU (ALP ARSLAN DÖNEMİNDE ATILAN ADIMLAR)

1.) Selçuklu tahtını sağlama alan Alp Arslan, komutanlarını Anadolu'ya akınlar düzenleyip Bizans'ı rahatsız etmekle, Doğu ve iç Anadolu'ya kadar ilerleyip buraları fethetmekle görevlendirdi.

NOT: Selçuklular Anadolu'ya sadece savaşçılar göndermemiştir. Güzellikle İslamı anlatan, örnek davranışlarıyla Anadolu'nun Rum halkını etkileyen Alperenler, Dervişler, Erenler, Abdallar vardır. Bu hazırlıklardan biriside Bizanslıların için kutsal kabul edilen ve asla alınamaz denilen ANİ (bugün Kars yakınlarında) kalesinin fethidir. Bu fetih İslam dünyasında büyük sevinç yaratırken; Bizansın büyük şaşkınlığa düşmesine ve Türk akınlarına son vermek için büyük bir saldırı hazırlığına girmelerine neden olmuştur. **Ani kalesinin** fethinden sonra Abbasi halifesi Alp Arslan'a "fethin babası" anlamına gelen "Ebu'l feth" unvanını vermiştir.

2.) Malazgirt Savaşı 1071

SAVAŞIN SEBEBİ:

Doğu Anadolu'daki Türk faaliyetlerinden rahatsız olan **Bizans**;

- Türkleri Anadolu'dan atmak,
  - Anadolu'da sarsılan egemenliğini yeniden sağlamlaştırmak
  - Eskiden olduğu gibi İslam dünyası üzerinde yeniden baskı kurabilmek
- Gibi amaçlarla harekete geçti.

SAVAŞ :

- Bizans ordusunun başında Romen Diyojen bulunmaktaydı. İmparator Romen Diyojen Uzun uğraşlar ve büyük masraflarla mevcudu 200.000'i bulan dev bir ordu oluşturmuştu.
- Romen Diyojen'in doğuya doğru hareket ettiği haberini Alan Alp Arslan Mısır seferinde idi. Bu seferi yarıda bırakarak Anadolu'ya hareket etti.
- İki ordu Malazgirt ovasında karşı karşıya geldi. Türk ordusunun mevcudu 50.000 civarında idi.
- Ancak Bizans'ın karma ve çoğu yaya ordusuna karşılık Türklerin hepsi atlı ve seçkin savaşçılardan oluşuyordu.

Savaş;

- Başarıyla uygulanan Turan Taktiği,
  - Bizans ordusunun çok karışık unsurlardan oluşması,
  - Savaş sırasında Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Peçenek ve Uzların taraf değiştirmesi
- Sayesinde Büyük Selçuklu Devleti'nin kesin galibiyeti ile sonuçlandı.

SAVAŞIN SONUÇLARI:

1. Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı. Yani Türklerin Anadolu'daki ilerleyişini durduracak bir Bizans kuvveti kalmadı.

2. 1071 tarihi Türkiye tarihinin başlangıcı oldu.

3. Savaşın sonrasında gerçekleştirilen fetihlerle Anadolu'daki 1.beylikler dönemi başladı.

NOT: Bu beyliklerin ortaya çıkmasında Alp Arslan'ın başlattığı "fethedilen yer fethedenin malıdır." Uygulaması etkili olmuştur. Bu uygulamanın amacı fetihleri hızlandırmak olsa da devletin daha federatif bir yapıya dönüşmesine ve devletin zayıflaması ile daha kolay parçalanmasına neden olmuştur.

4. İlk kez bir Bizans İmparatoru bir Türk hükümdarına esir düştü.

5. Anadolu'nun fethi Haçlı seferlerinin başlamasında etkili oldu.

- Alp Arslan çıktığı Maveraünnehir seferinde esir alınan bir kale komutanı tarafından şehit edildi.

3. MELİKŞAH DÖNEMİ

- Alp Arslan öldüğünde oğlu Melikşah'a büyük bir İmparatorluk, nerdeyse rakipsiz bir devlet ve Nizamülmülk gibi önemli devlet adamları bırakmıştı.
- Melikşah'ın yapması gereken tüm bunların meyvesini toplamaktı.
- BU YÜZDEN MELİKŞAH DEVRİ BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EN PARLAK DÖNEMİ OLMUŞTUR.

Melikşah döneminde;

- Atsız Bey tarafından Kudüs ve Şam fethedildi.
- Kafkasya ve Trabzon sahilleri fethedildi.

SELÇUKLULAR VE ANADOLU (MELİKŞAH DÖNEMİNDE ATILAN ADIMLAR)

- Kutalmışoğulları başta olmak üzere diğer komutanlar Anadolu'nun büyük bölümünü fethetti.

DİKKAT: Anadolu'nun fethinde görev alan Türk komutanlarının en önemlisi Kutalmışoğlu Süleyman'dır. Süleyman İznik'e kadar Bizans topraklarını aldı. Melikşah tarafından gönderilen berat ile Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı kalmak kaydıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Devletin ilk başkenti İZNIK, kuruluş tarihi 1077'dir.

HASAN SABBAAH VE BÂTİNİLİK

- Bâtınilik, Hasan Sabbah'ın fikirleri etrafından oluşan, Şii mezhebinin sapkın bir koludur.
- Bâtınilige göre Kur'an'ın görünen anlamlarının dışında anlamları vardır. Hasan Sabbah'a inananlar bu anlamlara ulaşır, böylece dünyada cenneti yaşarlar.
- Hasan Sabbah, Alamut kalesini alarak burada haşhaşla kendine

bağladığı suikastçılar yetiştirmiş, önemli devlet adamlarına suikastlar düzenlemiştir.

- Nizamülmülk bu fedailer tarafından öldürülmüştür. Melikşah'ın ölümünde parmaklarının olduğu iddia edilir.
- Hasan Sabbah tüm bu çalışmalarda Selçuklu Devlet düzenini ve Sünni İslam'ı yıkmayı amaçlamış; bu konuda çok zararlı faaliyetlerde bulunmuştur. Nasıl bir elma kurdu meyveyi içten içe kemirirse Hasan Sabbah'ta Selçuklu'ya aynısını yapmıştır.
- Melikşah döneminde Alamut kalesi kuşatıldı, ancak Melikşah ölünce kuşatma tamamlanamadı. Alamut'u İlhanlı hükümdarı Hülagu han alarak yıktı. Ve Bâtıniliği sona erdirdi.

FETRET DEVRİ:

- Melikşah'ın genç yaşta ölümünün ardından Mehmet tapar, Mahmut, Berkayaruk, ve Sencer arasından taht kavgaları yaşandı.
- 1092-1118 arasında taht kavgaları ile geçen bu devri denir.
- Fetret Devri Sencer'in rakiplerini yenerek hükümdar olması ile sona ermiştir.

4. SULTAN SENCER DÖNEMİ

- Büyük Selçuklu Devleti'nin son büyük hükümdarıdır.
- Tahta geçtiğinde Selçuklu Devleti'ni iki büyük tehlike beklemektedir. Bunlardan biri devletin Batı sınırlarında başlayan Haçlı Seferleri, diğeri doğudan gelen Moğol Karahitay tehlikesi.
- Sencer Daha yakın bir tehdit olarak gördüğü Karahitaylarla ilgilendi.
- Yapılan **KATVAN 1141** savaşını kaybetti. Bu savaş ile **Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecine girdiği kabul edilir.**
- Bu yenilginin ardından isyan eden Gurlular ile büyük bir savaş yaptı ve Katvan'da kaybettiği itibarını yeniden kazandı.
- Ancak bu arada devlet özünü oluşturan Oğuzlar ile iyice yabancılaşmış, Oğuzlar küstürülmüştü. Vergi vermedikleri gerekçesi ile Sencer oğuzların üzerine yürüdü. Ancak yapılan savaşta yenilerek esir düştü. Uzun süren esaretten kurtulsa da fazla yaşamadı.
- Onun 1157'de ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı kabul edilir.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILMA SEBEPLERİ

- 1.) Devletin yıkılmasının en önemli sebebi Veraset anlayışıdır. Eski Türk devletlerinde olduğu gibi Kut'u taşıyan herkesin tahta çıkmaya hakkı vardır. Bu yüzden ülke hanedan üyelerinin malı kabul edilir. Buda her hükümdar değişikliğinde taht kavgası yaşanmasına neden olmuştur.
- 2.) Hasan Sabbah ve Bâtıniliğin yıkıcı faaliyetleri
- 3.) Devletin kurucusu olan Oğuzların küstürülmesi
- 4.) Atabeylerin bağımsız devlet kurmak istemeleri
- 5.) Doğu'da başlayan Moğol Karahitay tehlikesi
- 6.) Batı'da başlayan Haçlı Seferleri
- 7.) Abbasi halifesinin kaybettiği siyasi gücünü tekrar kazanmak için yürüttüğü faaliyetler
- 8.) Şiilerin yıkıcı faaliyetleri

<https://tarihdersi.net/>

BÜYÜK SELÇUKLU TOPRAKLARINDA ORTAYA ÇIKAN DEVLET VE ATABEYLİKLER

DEVLETLER	ATABEYLİKLER
Irak ve Horasan Selçukluları	Salgurlular (Fars Atabeyliği)
Suriye Selçukluları	İldenizoğulları (Azerbaycan Atabeyliği)
Türkiye Selçukluları	Beg-Teginoğulları (Erbil Atabeyliği)
Kirman Selçukluları	Börililer (Şam Atabeyliği)
	Zengiler (Musul-Halep Atabeyliği)

KONU 4: BÜYÜK SELÇUKLU DEVLET'İNDE YÖNETİM VE TOPLUM YAPISI

Büyük Selçuklu Devletleri'nde Kültür ve medeniyet konusuna iki şekilde yaklaşmalıyız:

1. İslamiyet öncesi Türk kültürü ile kıyaslayarak nelerin değiştiği, nelerin aynen devam ettiğine odaklanabiliriz.
2. Bu dönemde ortaya çıkan kültür ve uygarlık daha sonraki Türk devletlerine ne kadar etki etti? (Özellikle Osmanlı Devletine)

DEVLET TEŞKİLATI:

1. HÜKÜMDAR:

- Eski Türk Devletleri'nin devlet ve egemenlik anlayışının İslamiyet'i kabul ettikten sonra kurdukları Türk – İslam devletlerde de aynen devam etmiştir.

Dolayısıyla;

- Hükümdarların, Tanrısal haklara sahip olduğu anlayışı (Kut anlayışı) İslamiyet'in kabulünden sonra kurulan devletlerde de devam eder.
- Devlet, "hükümdar ailesinin ortak malıdır." anlayışı devam etmiştir.
- Hükümdar ailesinin (Hanedan) erkek üyelerinin her birinin tahta geçme hakkına sahiptir.

Bu durum;

- Bir yandan güçlü kişilerin tahta çıkmasını sağlar.
- Diğer yandan da taht sorunları yüzünden devletin parçalanmasına veya yıkılmasına ortam hazırlar.

DİKKAT 1: Türklerdeki bu veraset (Kalıtım) anlayışı Türk devletlerinin en zayıf noktasıdır.

DİKKAT 2: Türklerdeki veraset anlayışı DÜZENSİZDİR.

DİKKAT 3: Ayrıca Türk devletlerinin federatif olma sebeplerinden biridir.

Hükümdar unvanları:

- Hükümdarlar Orta Asya'dan getirdikleri Han, Hakan, Kağan gibi unvanların yanında İran-İslam geleneğinde kullanılan başta Sultan olmak üzere Padişah, Şah gibi unvanlarda kullanmaya başlamışlardır.

Şehzadelerin yetiştirilmesi:

- Hanedana mensup olup eyaletlere yönetici olarak atanan şehzadelere melik denilmiştir.
- Melikler, Atabey denilen devletin güvendiği deneyimli kişiler gözetiminde deneyim kazanmaları için Büyük Sultana bağlı olarak ülke yönetiminde yer alırlardı.
- Meliklerin kendi adlarına para bastırmaları, yabancı devletlerle antlaşma yapmaları yasaklanmıştı.

DİKKAT: Ancak melikler iç işlerinde serbest hareket ederler. Dolayısıyla bu durumda federatif yönetimin bir başka sebebidir.

Hükümdarlık alametleri:

- Tıpkı unvanlarda olduğu gibi Orta Asya'dan gelenlerin yanına bu dönemde Hutbe okutmak, Para bastırmak, Tuğra eklenmiştir.

2. MERKEZ TEŞKİLATI (HÜKÜMET)

- Türklerde Orta Asya'dan getirdikleri bir toplantı geleneği (Kurultay) olmakla birlikte devlet teşkilatı konusunda İRAN-İSLAM geleneğinin etkisi olmuş, Türklerin hayatına Başta DİVAN teşkilatı olmak üzere pek çok yapı girmiştir.
- **Divan Örgütü:** Türk – İslam Devletleri'nde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı organa Divan denirdi. Günümüzdeki Bakanlar Kurulu (hükümet)'nin görevlerini yaparlardı.

DİKKAT: Divan kararlarında son söz hükümdara aitti. Bu nedenle divan hükümdarların "**Danışma Meclisi**" olarak nitelendirilmiştir.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİNDEKİ DİVANLAR

DİVAN-I SALTANAT: Büyük Selçuklular da, Vezir-i Azam'ın başkanlığında toplanan divana "Divan-ı Saltanat (Büyük Divan)" denirdi. Divan-ı Saltanat'a bağlı olarak görev yapan divanlar da bulunmaktaydı.

DİVAN-I İSTİFA: Maliye işlerine bakardı. Başkanına müstevfi denirdi.

DİVAN-I TUĞRA (DİVAN-I İNŞA): Devletin iç ve dış yazışmalarını yürüten divandır. Ferman ve beratlarla hükümdarın tuğrasını çekerdi. Başkanına Tuğrai denirdi.

DİVAN-I ARZ: Askerlik işlerine bakan divandır.

DİVAN-I İŞRAF: Mali ve İdari işleri teftiş eden divandır. Başkanına müşrif denirdi.

DİVAN-I MEZALİM: Hükümdarın başkanlık ettiği yüksek örfi mahkemedir. Daha ayrıntılı bilgiyi hukuk sisteminden bahsederken vereceğiz.

NİYANET-İ SALTANAT: Hükümdar yokken onun yerine vekalet eden Divandır. Başkanına Naip denirdi.

3. SARAY TEŞKİLATI

- Türk-İslam Kültüründeki en temel değişikliklerden birisi de Türklerin yerleşik yaşama geçmesidir. Bu pek çok konuda değişikliğe neden olmuştur.

- Bunlardan birisi de daha önceki Türk devletlerinde olmayan İran-İslam geleneği ile Türklerin hayatına giren SARAY olgusudur.
- Saray, sultan ve ailesi ile birlikte bazı görevlilerin yaşadığı yerdir. Aynı zamanda devlet yönetim merkezidir.

DİKKAT: Saray hizmetleri önceleri Oğuz geleneğine göre yapılırken daha sonra İslami bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca Bu dönüşüm pek çok konuda kendisini gösterir.

4. HUKUK:

- İslamiyet'in kabulü ile meydana gelen en büyük değişikliklerden birisi de hukuk alanında olmuştur. Türk – İslam Devletleri'nde Hukuk 2'ye ayrılmıştır.

A. Şer'i Hukuk:

- Kaynağını Kur'an'dan alan İslam hukuk kurallarıdır.
- Şer'i davalara kadılar bakardı.
- Kadıların başında baş kadı da denilen "Kad'ül Küdat" bulunurdu. Hükümdar veya vezir tarafından atanırdı. Kadılar din ile ilgili konularda yetkili sayılırlardı.

B. Örfi Hukuk:

- Kaynağını Eski Türk töresidir.
- Bu mahkemelerin başı Emir-i Dad idi.
- Askeri davalara Kadıasker (Kazasker) bakardı.
- Sultan'ın başkanlık ettiği özel mahkeme niteliğinde "Divan-ı Mezalim" bulunmaktaydı. Bu Mahkeme eski Türk Devletlerinde olduğu gibi hükümdarın töre yapabilme gücünü kullandığı mahkemelerdir. Kadıların kararlarına burada itiraz edilebilirdi. Kararları kesindi.

5. ORDU:

- Ordu komutanına "Subaşı" denirdi. Ordu çeşitli bölümlerden oluşmaktaydı.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİNİN ORDU TEŞKİLATI

HASSA ASKERLERİ: Doğrudan sultana bağlı özel birliklerdir. Her an savaşa hazır, iyi eğitilmiş askerlerden oluşan bu birlikler hizmetleri karşılığında İkta alırlardı.

GULAMAN-I SARAY: Çeşitli milletlerden seçilerek sarayda özel bir eğitime tabi tutulan askerlerdir. Bu askerler sultanın hazinesinden maaş alırlardı.

İKTA ASKERLERİ: Devlet adamları ve askerlerin kendilerine ikta olarak verilen topraklardan elde ettikleri gelire besledikleri askerlerdir.

TÜRKMENLER: Başlangıçta Selçuklu ordusunun asıl unsurları iken daha sonra sınırlara yerleştirilen, (UÇ BEYLİĞİ) savaş zamanlarında orduya katılan boy askerleri (ALPLER)

EYALET ASKERLERİ: Melik ve eyalet valilerinin kontrolündeki askerlerdir.

YARDIMCI KUVVETLER: Selçuklulara bağlı devlet ve beyliklerin savaş zamanında gönderdiği birlikler.

DİKKAT 1: Hassa askerleri de Gulaman-ı Saray askerleri de doğrudan sultana bağlı birliklerdir.

Aralarındaki en büyük fark Hassa askerleri İkta gelirleri ile, Gulaman-ı Saray askerleri ise Doğrudan maaşla geçinirler.

DİKKAT 2: Gulam uygulaması Osmanlı Devleti'nde uygulanan devşirme sistemi ve kapıkulu ordusuna temel olmuştur.

DİKKAT 3: İkta askerleri ve sistemi de Osmanlı Devleti'nde Tımar sistemi olarak karşımıza çıkar.

6. TOPRAK SİSTEMİ:

- Türk-İslam Devletlerinde torağın artık çok daha farklı bir anlamı vardır. Geldikleri bu coğrafyada yerleşik yaşama geçen Türklerin başlıca geçim kaynakları da tarım olmuştur.

Selçuklularda ülke toprakları dört bölüme ayrılırdı:

1. Has arazi: Bu topraklar ve bunlardan elde edilen vergiler sultana, ailesine ve yakınlarına verilirdi.

2. İkta arazi: Meliklere, emirlere, komutanlara hizmetleri karşılığı verilen arazilerdir. İkta sahiplerine maaş verilmezdi. İkta arazileri işleyen köylülerde topladıkları vergilerden bir bölümünü geçimleri için ayırırlar, geri kalanı ile asker beslerlerdi. Bu topraklar devlete ait olduğundan İkta sahipleri bu toprakları satamaz, devredemez veya miras olarak bırakamazdı.

Devletin İkta Sistemi Uygulanması ile:

- a) Yağmacılık veya çapulculuk yapan göçebe Oğuzları yerleşik yaşama geçirerek huzur ve güvenlik sağlanmıştır.
- b) Hazineden para çıkarılmadan İkta ordusu adıyla büyük bir ordu elde edilmiştir.
- c) Toprağını 3 yıl boş bırakanların toprakları alınır bir başkasına verilirdi. Böylece toprağın sürekli ve verimli işlenmesi sağlanmıştır.
- d) İkta bölgelerinde güvenlik, taşra bölgelerinde ise otorite sağlanmıştır.
- e) İkta sahibi bölgelerinde oturmak zorunda olduğundan ülke asayışı de sağlanmıştır.

DİKKAT: İkta sistemi Osmanlı Devleti'nde Tımar sistemi olarak daha sistematik hale getirilmiştir. Aralarındaki en temel fark ise: İkta uygulamasında topraklar tımardeki gibi küçük bölümlere ayrılmamış, üst düzey komutanlara büyük topraklar İkta olarak verilmiştir. Bu uygulama başta hanedan üyeleri olmak üzere üst düzey komutanların elinde önemli miktarda kuvvet bulunmasına neden olur ki bu da merkezi otoriteye zarar verebilecek bir durumdur. (federatif yapıyı artırıcı bir yönü var.)

3. Mülk arazi: Kişilere ait topraklardır. Bu topraklar sahibi tarafından satılabilir, çocuklarına miras olarak bırakılabilirdi.

4. Vakıf arazi: Bu arazilerin gelirleri dinî ve sosyal kurumların yapılması, masraflarının karşılanması için ayrılırdı.

7. EKONOMİ:

A) TARIM

- Türk-İslam devletlerinde artık başlıca geçim kaynağı tarımdır.

DİKKAT: Tarım başlasa da Türk toplumunda sınıflaşma ve kölecilik olmamıştır.

Bunun sebebi ise:

- Ülke hanedanın yani toprak devletin malıdır.
- Ayrıca İkta sisteminde köylüye ekebileceği büyüklükte toprak verilir. Yani tarımda bir işgücü ihtiyacı yoktur.

B) TİCARET

Diğer yandan egemen olduğu bölgelerden geçen ipek ve baharat ticaret yolları sayesinde de ticaretle de bir hayli ileri girmişlerdir. Ticaretin gelişmesine önem vermişler tüccarların güvenliği ve ihtiyaçları için "Kervansaraylar" yaptırmışlardır. Selçuklu esnafı kendi aralarında "Fütüvvet" denilen dini iktisadi bir teşkilat kurmuşlardır. Her zanaat kolu ise bir "Lonca"ya bağlıydı.

C) MALİYE:

- Türk – İslam devletlerinin gelir ve giderlerinde büyük ölçüde benzerlik görülmektedir.

Bunlar;

1. Müslümanlardan alınan öşür (ürün) ayrıca hayvan vergisi.
2. Müslüman olmayanlardan alınan Haraç denilen ürün vergisi.
3. Müslüman olmayan askerliğe el verişli erkeklerden alınan Cizye vergisi.
4. Gümrük vergileri
5. Ticaretten elde edilen gelirler.
6. Savaşlardan elde edilen ganimetlerin 1/5i.
7. Maden, orman ve tuzla gelirleri.
8. Bağlı beylik ve devletlerden alınan vergiler.

Toplanan bu vergiler;

- Gûlam askerleri
- Memur maaşları
- Bayındırlık işlerine harcanırdı.

<https://tarihdersi.net/>

KONU 5: BÜYÜK SELÇUKLU KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

1. DÜŞÜNCE VE İLİM HAYATI

- Büyük Selçuklu Devleti sadece siyasi ve askeri açıdan Türk İslam dünyasına hizmet etmemiştir. İlim, sanat, edebiyat alanında da önemli hizmetleri olmuştur.
- Selçuklu sultanları âlimleri, şairleri, sanatkârları himaye etmiş, her açıdan onları desteklemiştir. Harezmi, İbn-i Türk, Farabi, Buruni, İbn-i Sina, Gazali, Ömer Hayyam hem dönemlerinde ve hem de geleceğe damga vuran bilim adamları olarak tanınmışlardır.
- İslamiyet'le birlikte Türklerin yaşantısına giren bir kurum da medreselerdir. "ders verilen yer" anlamına gelen medreseler Türk-İslam dünyasında halkın eğitildiği temel eğitim kurumlarıdır.

- Bazı kaynaklara göre İlk Selçuklu Medreseleri Tuğrul Bey döneminde Nişabur'da açılmıştır.

NİZAMİYE MEDRESELERİ

- Ancak Selçuklu'da eğitim ve mederese denilince mutlaka bilmemiz gereken Sultan Alparslan ve onun veziri Nizamülmülk'tür.
- Alpaslan'ın emri ile ilkini Nişabur'da açtığı (en ünlüsü Bağdat Nizamiye Mederesesi) ve kendi adıyla anılan Nizamiye Medreseleri Dünya eğitim tarihinde yeni bir çığır açmıştır.
- Nizamiye Medreseleri Dünya'da ilk kez programlı eğitimin uygulandığı eğitim kurumu olduğu için dünyanın ilk üniversitesi olarak kabul edilir.

Nizamiye Medreselerinin kuruluş amaçları:

- Sürekli sınırları genişleyen devletin, artan devlet adamı ihtiyacını karşılamak
- Hasan Sabbah ve Bâtınlık ile mücadele edecek âlimler yetiştirmek
- İslamiyeti yeni kabul etmiş Türklere İslamı doğru öğretecek din âlimi yetiştirmek

2. DİL VE EDEBİYAT

- Türk-İslam kültürü ile oluşan diğer bir önemli gelişme Türkçenin Arapça ve Farsçanın yoğun tesirinde kalmasıdır.
- Selçuklularda Devletin;
  - Resmi dil ve edebiyat dili Farsça,
  - Eğitim-öğretim dili ve bilim dili ise Arapça
  - Orduda ve halk arasında konuşulan dil Türkçedir.

SONUÇ:

Farsça ve Arapçanın yoğun olarak kullanılması Türk Dili'ndeki gelişmenin yavaşlamasına neden olmuştur.

- Vezir Nizamülmülk'ün Kalemeye aldığı ve Melikşah'a sunduğu "siyasetname" adlı eserinde iyi bir devlet yöneticisinde bulunması gereken özellikleri anlatmıştır.

3. SANAT HAYATI:

- Türk sanatında İslamiyet ile birlikte iki büyük değişiklik meydana gelmiştir.

1. Mimari faaliyetleri başlamıştır. İlk gelişen mimari dini ve askeri mimaridir. Çok geniş alanlara yayılan Türkler bir yandan karşılaştıkları uygarlıkların sanatından etkilenirken diğer yandan onları etkilemişlerdir. Özellikle mimari alanında ileri gitmişler, mimariye "Kubbe" sanatını getirmişleridir.

2. Selçuklularda resim ve heykel sanatı dince yasak olarak nitelendirildiğinden fazlaca gelişmemiş bunların yerine Minyatür, Hattatlık, Çinçilik, Oymacılık gibi süsleme sanatları gelişmiştir.

HAZIRLAYAN:

SERDAR BAYRAK

TARİH ÖĞRETMENİ

<https://tarihdersi.net/>